

T.C.
EGE ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü

HİLAL-İ AHMER CEMİYETİ'NİN BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NDA
GÜNEY CEPHELERİNDEKİ FAALİYETLERİ

Doktora Tezi

Cevriye YILDIRIM

Tarih Anabilim Dalı

İZMİR
2023

T.C.
EGE ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü

HİLAL-İ AHMER CEMİYETİ'NİN BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NDA
GÜNEY CEPHELERİNDEKİ FAALİYETLERİ

Doktora Tezi

Cevriye YILDIRIM

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Mevlüt ÇELEBİ

Tarih Anabilim Dalı

Tarih Programı

ETİK KURALLARA UYGUNLUK BEYANI

Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü M¼d¼rl¼ğ¼ne sunduğ¼m “*Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin Birinci Dünya Savaşı'nda Güney Cephelerindeki Faaliyetleri*” adlı doktora tezinin tarafımdan bilimsel, ahlak ve normlara uygun bir şekilde hazırlandığını, tezimde yararlandığım kaynakları bibliyografyada ve dipnotlarda gösterdiğimi onurumla doğrularım.

Cevriye YILDIRIM

ÖNSÖZ

Hilâl-i Ahmer (Kızılay); din, dil ve ırk ayrımı yapmaksızın insanların yardımına koşan bir sosyal yardımlaşma kurumudur. Osmanlı Devleti'nin son döneminde kurulmuş ve hâlâ çalışmalarına devam eden kurum, sadece devlet ile halk arasında bir köprü görevini üstlenmemiştir. Aynı zamanda savaş dönemlerinde kökeninin uluslararası hukukun başlangıcı sayılabileceğimiz Cenevre Sözleşmesi'ne dayanması ve Salib-i Ahmer (Kızılhaç) ile diğer Müslüman Devletlerdeki Kızılay kurumlarıyla olan bağı nedeniyle devletin, yabancı ülkelerle olan iletişim ihtiyacını da karşılamaktaydı. Dahası, Avrupa ile olan bağı ve siyasi yapılardan uzak tavrı kurumun Osmanlı'dan Türkiye Cumhuriyeti Devleti'ne geçiş sürecinde yaşanan toplumsal değişimlere de önemli derecede katkıda bulunmaktaydı.

Çalışmamızda bu köklü kuruluşun, Birinci Dünya Savaşı'nın Güney Cephelerindeki faaliyetlerini giriş dışında dört bölümde inceledik. Girişte, Cemiyet'in kuruluşu ve seferberliğe kadar geçirmiş olduğu tarihi süreç hakkında bilgiler yer almaktadır. Birinci bölümde ise seferberliğin ilân edilişi, açılan cepheler ve Cemiyet'in yaşanması muhtemel olumsuz durumlara karşı yaptığı hazırlıklar ele alındı. Ardından, çalışmamızın sınırları dâhilinde olan cephelere gönderilen sihhî heyetler ile yerel yönetimlerin kurduğu merkezlerden oluşan teşkilat yapısı incelendi. İkinci bölümde ise, Cemiyet'in hem yurtiçi ve yurtdışı gelir kaynakları istatistikî verilerle ortaya kolmaya çalıştık. Devamın da elde edilen gelirlerin kimlere, ne şekilde harcandığı ve bu süreçte karşılaşılan sorunlara değinildi. Üçüncü bölümde Cemiyet tarafından kurulan hastaneler ve bunların yaralı ve hasta askerlere yönelik faaliyetlerini ele alındı. Aynı bölümde, ordu içerisinde baş gösteren bulaşıcı hastalıkların önüne geçmek için yapılan çalışmalar üzerinde durduk. Dördüncü bölümde ise cephelerde esir düşen Osmanlı ve yabancı askerlerin gündelik ihtiyaçlarının karşılanması, aileleriyle irtibat kurmalarının sağlanmasıyla Kızılhaç ile işbirliği halinde yapılan çalışmalara yer verildi.

Çalışmamın hazırlık döneminde desteklerinden dolayı tüm hocalarıma teşekkür ederim. Özellikle çalışmamın sınırlarının belirlenmesinde katkısı olan ve bana zaman harcayan değerli tez danışmanım Prof. Dr. Mevlüt ÇELEBİ'ye, çalışma

konumu belirlenmesinde yardımcı olan Prof. Dr. Refik TURAN'a, hocalarım Prof. Dr. Vehbi GÜNAY, Doç. Dr. Nejdet BİLGİ ile Doç Dr. Nilgün Nurhan KARA ve Doç Dr. Beral ALACI'ya teşekkürü borç bilirim. Ayrıca Kızılay Arşiv Yönetim Müdürlüğü çalışanlarından Hande Uzun KÜLCÜ ile Recep CAN'a ve son olarak desteklerini üzerimde daima hissettiğim aileme teşekkür ederim.

Cevriye YILDIRIM

İzmir-2023

ÖZET

Savaş dönemlerinde hasta ve yaralı askerlere yardım etmek için birçok devletin katılımıyla 22 Ağustos 1864 tarihinde Cenevre Sözleşmesi imzalanarak Uluslararası Salib-i Ahmer (Kızılhaç) Komitesi resmen teşkil edildi. Osmanlı Devleti ise adı geçen sözleşmeyi 1865 yılında onaylamasıyla bu kurumun destekçisi oldu. Ancak Salib-i Ahmer teşkilatının bir benzerini Osmanlı topraklarında oluşturmak zaman aldı. Birçok girişimin sonucunda 14 Nisan 1877 tarihinde Osmanlı Hilâl-i Ahmer (Kızılay) Cemiyeti İstanbul şehrinde kurularak 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nda faaliyette bulundu. Fakat savaşın sona ermesiyle çalışmaları durduruldu. 1911 yılına gelindiğinde sadece savaşta değil, barış döneminde de yararlılık gösterilmesi düşünülerek yeniden teşkil edildi. Cemiyet, bir taraftan teşkilat ağını İstanbul dışında genişletirken diğer taraftan da patlak veren Trablusgarp ve Balkan Savaşlarında ordunun ve sivil halkın yardımına koştu. Böylece Birinci Dünya Savaşı ilan edildiğinde tecrübeli bir yardım kuruluşu olarak cephe ve cephe gerisinde faaliyetlerde bulundu. Bu çalışmada Birinci Dünya Savaşı'nda açılan Kanal, Filistin-Suriye, Irak, Hicaz-Yemen cephelerdeki Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin çalışmaları incelendi. Cemiyet, gerek söz konusu bölgelerde açmış olduğu merkez ve şubelerle gerekse gönderdiği sıhhi heyetlerle yaralı ve hasta askerlerin ihtiyaçlarını karşıladı. Aynı zamanda Salib-i Ahmer Cemiyetleriyle iş birliğine girerek esir düşen askerlerin durumlarının tespiti, ihtiyaçlarının karşılanması ve aileleriyle irtibat kurulmasına öncülük etmekteydi.

Anahtar Kelimeler: Birinci Dünya Savaşı, Kızılay, Kızılhaç, Irak, Suriye, Filistin, Hicaz ve Yemen.

ABSTRACT

The Geneva Convention was signed on 22 August 1864 with the participation of many states to help sick and wounded soldiers in periods of war, and the International Salib-i Ahmer (Red Cross) Committee was officially established. The Ottoman Empire became a supporter of this institution by the approval of the aforementioned convention in 1865. However, establishing a similar organisation to the Salib-i Ahmer in the Ottoman lands had taken some time. As a result of many attempts, the Ottoman Hilâl-i Ahmer (Red Crescent) Society was founded on 14 April 1877 in Istanbul and began to function during the 1877-1878 Ottoman-Russian War. Nevertheless, with the end of the war, its activities were halted. Upon reaching 1911, it was reorganised with the idea that it would be useful not only in war but also in peace. On the one hand, the Society expanded its organisational network outside Istanbul, and on the other hand, it rushed to the aid of the army and the civilian population during the outbreak of the Tripolitan and Balkan Wars. Thus, as an experienced aid organisation when the First World War was declared, it carried out activities at the front and as well as behind the front. In this study, the activities of the Hilâl-i Ahmer Society in the Canal, Palestine-Syria, Iraq, Hejaz-Yemen fronts that were opened in the First World War were analysed. The Society met the needs of the wounded and sick soldiers both through the centres and branches it had opened in the regions in need and through the medical delegations it sent. Moreover, it cooperated with the Salib-i Ahmer Societies to determine the conditions of captured soldiers, to ensure that their needs were met and to establish contact with their families.

Keywords: World War I, Red Crescent, Red Cross, Iraq, Syria, Palestine, Hejaz and Yemen.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	i
ÖZET.....	iii
ABSTRACT	iv
KISALTMALAR	ix
TABLolar LİSTESİ.....	xi
FOTOĞRAFLAR LİSTESİ	xiii
KAYNAKLAR HAKKINDA	xiv
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI VE HİLÂL-İ AHMER CEMİYETİ'NİN GÜNEY CEPHELERİNDE TEŞKİLATLANMASI

1.1. Birinci Dünya Savaşı ve Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Genel Merkezi	11
1.1.1. Birinci Dünya Savaşı ve Güney Cepheleri	11
1.1.1.1.Kanal, Filistin ve Suriye Cepheleri	12
1.1.1.2. Irak Cephesi	13
1.1.1.3.Hicaz-Yemen Cephesi	14
1.1.2. Birinci Dünya Savaşı'nın Başında Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Genel Merkezi	16
1.2. Birinci Dünya Savaşı'nın Güney Cephelerinde Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin Teşkilat Yapısı	20
1.2.1.Merkezler	20
1.2.1.1.Bağdat Merkezi	20
1.2.1.2.Musul Merkezi	23
1.2.1.3.Halep Merkezi	24
1.2.1.4.Şam Merkezi	26

1.2.1.5. Cebel-i Lübnan Merkezi	28
1.2.1.6. Beyrut Merkezi	29
1.2.1.7. Kudüs-ü Şerif Merkezi	30
1.2.1.8. Yemen Merkezi	33
1.2.2. Heyetler	34
1.2.2.1. Süveyş Heyet-i İmdadiyesi	34
1.2.2.2. Medine-i Münevvere Heyeti	41
1.2.3. Hanımlar Merkezleri	48

İKİNCİ BÖLÜM

HİLÂL-İ AHMER CEMİYETİ'NİN GELİR KAYNAKLARI VE HARCAMALARI

2.1. Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'ne Yapılan Yardımlar	55
2.1.1. İstanbul Genel Merkezi ve Cephelere Gönderilen Yardımlar	55
2.1.1.1. Nakdî Yardımlar	55
2.1.1.2. Aynî Yardım	58
2.1.2. Müttelik Devletlerden Gelen Yardımlar	64
2.1.3. Hilâl-i Ahmer Merkezlerinin Topladıkları Yardımlar	71
2.1.3.1. Üye Aidatı	72
2.1.3.2. İnat Gelirleri	72
2.1.3.3. Çiçek Günü	72
2.1.3.4. Eşya Satışı	73
2.1.3.5. Diğer Gelir Kaynakları	75
2.2. Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin Harcamaları ve Maddi Kayıpları	76
2.2.1. Memur Maaşları	76
2.2.2. Madalyalar	85
2.2.3. Asker ve Ailelerine Yardım	88
2.2.4. Kâğıt Para Sorunu	89
2.2.5. Yolsuzluk ve Usulsüzlük Meseleleri	91
2.2.6. Hastanelerin Bombalanması ve Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin Protestosu	94

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
HİLÂL-İ AHMER CEMİYETİ'NİN SAĞLIK ALANINDA YAPTIĞI
FAALİYETLER

3.1.Hastaneler	96
3.1.1. Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Merkezlerinin Kurduğu Hastaneler.....	96
3.1.1.1.Bağdat Hilâl-i Ahmer Hastaneleri.....	96
3.1.1.2.Musul Hilâl-i Ahmer Hastanesi	100
3.1.2.Süveyş Heyet-i İmdadiyesi'nin Kurduğu Hastaneler	100
3.1.2.1.Kudüs-ü Şerif Emrâz-ı Sâriye (Bulaşıcı Hastalıklar) Hastanesi	101
3.1.2.2. Hafır (Çöl) Hastanesi.....	101
3.1.2.3.Vadi-i Sarar Hastanesi.....	107
3.1.2.4. Şam, Amman ve Der'a Hilâl-i Ahmer Hastaneleri	110
3.1.3.Hilâl-i Ahmer Medine-i Münevvere Hastanesi	114
3.2.Tıbbi Malzeme Temini ve Salgın Hastalıklarla Mücadele Faaliyetleri	120
3.2.1.Eczacılık ve Tıbbi Malzemeler.....	120
3.2.2.Bakteriyoloji Laboratuvarı ve Aşı	122
3.2.3. Kudüs-ü Şerif Emrâz-ı Sâriye Hastanesi'nin Salgın Hastalıklara Yönelik Faaliyetleri	126
3.3.Yemek Yardımı.....	129

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
HİLÂL-İ AHMER CEMİYETİ'NİN BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NDA GÜNEY
CEPHELERİNDEKİ ESİRLERE YÖNELİK FAALİYETLERİ

4.1.Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Esir Komisyonu'nun Kurulması	132
4.2.Osmanlı Esirlerine Yapılan Yardımlar	134
4.2.1.Osmanlı Esirleri.....	134
4.2.2. Haberleşmeye Yönelik Yardımlar	135
4.2.3. Para ve Paket Yardımları	137

4.2.4.Esir Ailelerine Yapılan Yardımlar	138
4.3.Yabancı Esirlere Yapılan Yardımlar	139
4.3.1.Yabancı Savaş Esirleri	139
4.3.2.Haberleşmeye Yönelik Yardımlar	140
4.3.3. Para ve Paket Yardımları	142
SONUÇ.....	151
BİBLİYOGRAFYA	155
EKLER.....	185
ÖZGEÇMİŞ	200

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı Geçen Eser
a.g.m.	: Adı Geçen Makale
a.g.t.	: Adı Geçen Tez
ATAM	: Atatürk Araştırma Merkezi
ATASE	: Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Daire Başkanlığı Arşivi
BOA.	: Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi
C.	: Cilt
DH. EUM.	: Dâhiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Müdürlüğü
DH. İ. UM.	: Dâhiliye Nezareti İdare-i Umumiye Evrakı
DH. KMS.	: Dahiliye Nezareti Kalem-i Mahsus Evrakı
DH. ŞFR.	: Dâhiliye Nezareti Şifre Evrakı
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
Dos.	: Dosya
Fh.	: Fihrist
Haz.	: Hazırlayan
HR. SYS.	: Hariciye Nezareti Siyasi
İ. DUİT.	: İrade Dosya Usulü
İ. TAL	: İrade Taltifat
TKA	: Türk Kızılay Arşivi

Kls.	: Klasör
MF. MKT	: Maarif Nezareti Mektubi Kalemi
MV	: Meclis-i Vükelâ Mazbataları
OHAC	: Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti
OTAM	: Osmanlı Tarihi Araştırma Merkezi
S.	: Sayı
s.	: Sayfa
ŞD.	: Şura-yı Devlet Evrakı
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
THAC	: Türkiye Hilâl-i Ahmer Cemiyeti
THAM	: Türkiye Hilâl-i Ahmer Mecmuası
TKC	: Türkiye Kızılay Cemiyeti
TKD	: Türkiye Kızılay Derneği
TTK	: Türk Tarih Kurumu
t.y.	: Tarih Yok

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1. Bağdat Hilâl-i Ahmer Merkezi'nin 16 Nisan 1915 Tarihli Toplantısına Katılan Üyeler.....	22
Tablo 2. Musul Hilâl-i Ahmer Merkez Heyetini Oluşturan Üyeler (6 Ocak 1918)	24
Tablo 3. Halep Hilâl-i Ahmer Merkezi Üyeleri (1915)	25
Tablo 4. Şam Hilâl-i Ahmer Merkez Heyeti (24 Şubat 1916)	27
Tablo 5. Cebel-i Lübnan Hilâl-i Ahmer Merkez Heyeti (1915).....	28
Tablo 6. Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Kudüs-ü Şerif Merkezi Üyeleri (6 Nisan 1916).....	32
Tablo 7. Yemen Hilâl-i Ahmer Merkez Heyet Üyeleri	34
Tablo 8. Halep Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Hanımlar Merkezi Üyeleri	50
Tablo 9. Bağdat Hilâl-i Ahmer Hanımlar Şubesi İdari Heyeti (1915).....	51
Tablo 10. Bağdat Hilâl-i Ahmer Hanımlar Merkezi Üyeleri (1915)	52
Tablo 11. Yemen Hilâl-i Ahmer Hanımlar Merkezi Üyeleri ve Kayıt Aidatları (1915).....	54
Tablo 12. Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Medine-i Münevvere Heyeti'nin Gelir Kaynakları (Eylül 1916-Eylül 1917)	57
Tablo 13. İstanbul Hilâl-i Ahmer Umumi Deposu'ndan Kudüs'e Gönderilen Eşyalar (2 Ocak 1915)	60
Tablo 14. İstanbul'dan Şam'a Müzayede İçin Gönderilen Bazı Eşyaların Listesi.....	73
Tablo 15. Süveyş Heyet-i İmdadiyesi'ne Ait Maaş Bordrosu (Ocak 1915)	79
Tablo 16. Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Süveyş Heyetii İmdadiyesi Bünyesindeki Hastabakıcı Efradının Maaşları (1915)	80
Tablo 17. Bağdat Merkez Hilâl-i Ahmer Hastanesi Memur Maaşları.....	84
Tablo 18. Medine Çarşısı ile Ordu Menzil Mıntıkasında Yapılan Alışverişte Ortaya Çıkan Fiyat Farkı (1916).....	90
Tablo 19. Süveyş Heyet-i İmdadiyesi'nin Altı Aylık Gider Tablosu	93
Tablo 20. Bağdat Hilâl-i Ahmer Merkezi'ne Bağlı Hastanelerin Ocak 1915 Tarihindeki Durumu	99
Tablo 21. Hafır Hastanesi'ndeki Hasta Mevcudu	106
Tablo 22. Hilâl-i Ahmer Şam Hastanesi Hastabakıcıların İsim Listesi	110
Tablo 23. Şam Menzil Müfettişliği'ndeki Hastanelerin Teftiş Programı	112

Tablo 24. Medine-i Münevvere Hastanesi Hasta Kabul Durumu	118
Tablo 25. Süveyş Heyet-i İmdadiyesi Mensubu Seyfettin Bey'e Teslim Edilen Eşya Listesi (14 Eylül 1916).....	121
Tablo 26. Orduya İçerisine Yeni Dâhil Olacak Kişilere Uygulanacak Aşı	125
Tablo 27. Süveyş Heyet-i İmdadiyesi'nin 14-28 Mayıs ve 14 1916 Tarihlerinde Hastane için alınan Erzak Lisesi	129
Tablo 28. Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Süveyş Sıhhiye Heyeti Hastanelerinin 23/24 Aralık 1917 Tarihlerindeki Yemek Listesi.....	131
Tablo 29. Osmanlı Hilal-i Amer Cemiyeti Üsera Komisyonu Aracılığı İle Bağdat Kampındaki Esire Teslim Edilen Paralar (1917).....	143
Tablo 30. Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Üsera Komisyonu Aracılığı İle Kudüs Esir Garnizonunda Bulunan Esirlere Teslim Edilen Paralar (1917).....	148
Tablo 31. Halep Amerikan Konsolosluğunun Esirlere Gönderdiği Eşyalar	150

FOTOĞRAFLAR LİSTESİ

Fotoğraf 1. Veliaht Yusuf İzzettin Efendi'nin Hilâl-i Ahmer Genel Merkezi'ni Ziyareti	18
Fotoğraf 2. Bağdat Hilâl-i Ahmer Merkez Heyeti Üyeleri	22
Fotoğraf 3. Cemal Paşa ve Süveyş Heyet-i İmdadiyesi	36
Fotoğraf 4. Çölde Süveyş Heyet-i İmdadiyesi 1916.....	37
Fotoğraf 5. Hilâl-i Ahmer Hastanesinde Yaralı Alman Askerler	38
Fotoğraf 6. Medine-i Münevvere Hilâl-i Ahmer Hastanesi 1916	44
Fotoğraf 7. Hilâl-i Ahmer Merkez Ambarı	58
Fotoğraf 8. Avrupa'dan Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'ne Gönderilen Tıbbi Malzeme ve Treninde Vazife Gören Profesör İsrail.....	68
Fotoğraf 9. Filistin Cephesi'nde Süveyş Heyet-i İmdadiyesi Görevlileri.....	71
Fotoğraf 10. Kudüs'te Düzenlenen Eşya Sergisi.....	75
Fotoğraf 11.Hastabakıcı Kadınların Suriye'ye Gitmek Üzere İstanbul Hanımlar Merkezi Binasından Çıkışları.....	77
Fotoğraf 12. Bağdat Hilâl-i Ahmer Merkez Hastanesi	97
Fotoğraf 13. Bağdat Hilâl-i Ahmer Merkezi'nin Dicle Nehri Üzerinde Yaralı Sevki ve Tedavisinde Kullanılan Duba Seyyar Hastanesi (Mayıs 1915).....	98
Fotoğraf 14. Hafır (Çöl) Hastanesi ve Ulaşımında Deve Kullanan Sıhhiye Eri	105
Fotoğraf 15. Yaralı Taşımak İçin Kullanılan Tren	108
Fotoğraf 16. Hilâl-i Ahmer Medine-i Münevvere Hastanesi	116
Fotoğraf 17. Süveyş Heyet-i İmdadiyesi Laboratuvar Faaliyetleri	123
Fotoğraf 18. Kudüs-ü Şerif Emrâz-ı Sâriye Hastanesi	127

KAYNAKLAR HAKKINDA

“Hilal-i Ahmer Cemiyeti’nin Birinci Dünya Savaşı’nda Güney Cephelerindeki Faaliyetleri” başlıklı çalışmamızın oluştururken genel olarak Kızılay Arşivi belgelerinden yararlanıldı. Söz konusu arşivden talep ettiğimiz belgelerin sayısı ekleriyle beraber oldukça fazla olmasından dolayı Kızılay Arşiv Yönetim Birimi’ne giderek tarafımıza tahsis edilen bilgisayar aracılığıyla tasnifimizi yaptık. Belgeler içerisinde çalışmamızın ana kaynağı olan rapor ve telgrafların yanı sıra çoğunlukla hasta tabelaları, makbuzlar ve esir bilgi fişleri yer almaktaydı. Çalışmamıza kaynak oluşturacak bir diğer arşiv, Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı bünyesinde bulunan Osmanlı Arşivi’dir. Bu arşivde çalışmamızla ilgili genel olarak Mısır’a gönderilen heyetin kuruluş süreci, memur maaşları ile madalyalar hakkında bilgi içeren belgeler bulunmaktadır. Ancak bu belgelere rağmen tezimizde bazı konu başlıklarına yönelik boşluklar ortaya çıktı. Bu boşlukları tamamlamak için şimdiki ismi Milli Savunma Bakanlığı Arşiv ve Askeri Tarih Daire Başkanlığı olan Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt ve Denetleme Başkanlığı Arşivi (ATASE)’ne yöneldik. Adı geçen arşivin Birinci Dünya Savaşı kataloğunun, Milli Mücadele ile Kore ve İkinci Dünya Savaşı koleksiyonlarının aksine kaba tasnif halinde olduğunu gördük. Dahası, özetleri diğer koleksiyonlara göre çok kısa ve genel ifadeler yer almaktaydı. Yani Hilâl-i Ahmer gibi temel anahtar kelimeleri içeren sadece 16 klasör tespit ettik. Bundan dolayı arama motorunu kullanmak yerine tüm koleksiyonun sayfalarını ordu, kolordu ve tümenleri de göz önünde bulundurarak teker teker taradık. Neticede belirlenen belgeler üç grup halinde ilgili kurumdan talep ettik. Ancak tarafımıza çok az sayıda belge gönderildi. Söz konusu belgeleri çalışmamızda kullandık. Çalışmamızı oluştururken başvurduğumuz bir diğer kaynak, Birinci Dünya Savaşı döneminde yayınlanan gazetelerdir. Bunlara ulaşmak için İzmir Ahmet Piriştina Kent Arşivi, İstanbul Beyazıt Kütüphanesi Hakkı Tarık Us Koleksiyonu, TBMM Arşiv ve Kütüphanesi, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Ankara Üniversitesi Gazete Arşivi, Ankara Milli Kütüphane, Amerika Birleşik Devletleri Kongre Kütüphanesi (Library of Congress) gibi arşiv ve kütüphanelerden yararlandık. Neticede söz konusu yıllarda çıkarılan Ahenk, Anadolu, Âti, Dersaadet, Hilâl-i Ahmer, İkdâm, Sabah, Tarık, Tasvir-i

Efkâr, Turan, Vakit, The Times, The New York Times, The New York Herald gazetelerinin mevcut sayılarını taradık. Bu çalışma neticesinden Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti Genel Merkezi ve şubelerinin İstanbul'da, Anadolu ile Avrupa'da yürüttükleri faaliyetler hakkında birçok habere rastladık. Hatta Kafkas ve Çanakkale Cepheleri hakkında da epeyce bilgi mevcuttur. Ancak çalışmamızın asıl odak noktası olan Filistin, Suriye, Hicaz, Yemen ve Irak bölgelerinde açılan Hilâl-i Ahmer merkezleri hakkında bulabildiğimiz haber sayısı çok azdır.

Çalışmamızı görsel verilerle desteklemek adına yaptığımız çalışmalar sonucunda ulaştığımız fotoğraflar mevcuttur. Bunların bir kısmını Kızılay Arşivi'nde yer alan ve Çerçeveli Fotoğraflar Dosyası olarak adlandırılmış klasörden ve bazı arşiv belgeleri arasından temin ederken, bir kısmını ise süreli yayınlar içerisinde bulduk. Bu alanda çalışmamıza önemli bir katkı sağlayan malzemeyi de Amerika Kongre Kütüphanesi'nde yer alan “*Matson (G. Eric and Edith) Photograph Collection*” bölümünden temin ettik. Özellikle söz konusu koleksiyon içerisinde yer alan ve 4. Ordu Kumandanı Cemal Paşanın cephedeki pek çok ziyaretini resmedildiği albüm çalışmamız içinde önemli görsel kaynaklar sağlamaktadır. Çalışmamızın diğer bir kaynağı ise Hilâl-i Ahmer Cemiyeti tarafından hazırlanan rapor, nizamname, salname gibi yayınlardır. Bunlar içinde özellikle Birinci Dünya Savaşı'nda Hilâl-i Ahmer Genel Merkezi ve Şubelerinin faaliyetlerinin ele alındığı “*Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti 1330-1334 Senelerine Aid Merkez-i Umumi Raporu*, İstanbul Matbaa-i Orhaniye, 1335 (1919)” künyeli rapor gelmektedir. Söz konusu raporda Süveyş ve Medine Hilâl-i Ahmer Heyetleri ile Cephelerdeki bazı merkezler hakkında bilgi vermektedir. Bunun dışında “*Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Salnamesi*, İstanbul, Ahmet İhsan ve Şürekâsı, 1329 (1913) künyeli salnamede ise Hilâl-i Ahmer Cemiyeti tarihi ile araştırma yaptığımız coğrafyada savaş öncesi açılan Cemiyet merkezi veya şubesinin olup olmadığına dair bize fikir vermektedir. Çalışmamızı oluştururken sadece Hilâl-i Ahmer Cemiyeti raporları değil ulaşabildiğimiz Salib-i Ahmer raporları da incelendi. Son olarak Kızılay Derneği'nin yayınladığı eserler başta olmak üzere konumuza katkıda bulunacağını düşündüğümüz pek çok makale ve kitaptan da yararlanıldı.

GİRİŞ

İnsanlar medenileştikçe çevresinde zor durumda olan kişilerin yardımına koşmuş, onların ihtiyaçlarını karşılamaya çalışmış ve bu amaçla birçok yardım müessesesi kurmuştu¹. Ancak savaş dönemlerinde durum farklıydı. XIX. yüzyılın ortalarına kadar yapılan savaşlarda meydanlar yaralı ve hasta askerlerle doluydu. Onlara yardım edecek hiç kimse yoktu. Çünkü, savaşın devam ettiği sırada herkesin görevi bir şekilde düşmanı yok etmektir. Dolayısıyla yaralıların düşman dışı olarak kabul edilmesi de söz konusu değildi. Bu düşünce yapısı küçük müdahalelerle tedavi olabilecekken binlerce askerlerin hayatını kaybetmesine neden oldu². Ancak zamanla savaşın kişiler arasında değil devletlerarasında bir mücadele olduğu ve yaralı askerlerin artık düşman olarak görülmemesi gerektiğine yönelik fikirler ortaya çıkmaya başladı³. Mesela, 1854 yılı Kırım Savaşı'nda müttefik devletlerde İngiltere'nin ünlü asilzadelerinden Florence Nightingale Londra'dan topladığı kadınlarla beraber İstanbul'a gelmiş ve Selimiye kışlasındaki askerlerin bakımı ile ilgilirdi⁴. Ancak bu gibi faaliyetlerin resmi bir teşkilata dönüşmesi İsviçreli Doktor Henri Dunant'ın 1859 yılında Avusturya-İtalya Savaşı esnasında şahit olduğu dramı kitaplaştırmasıyla başladı. Dunant, Solferino denilen bölgeye geldiğinde savaş meydanında binlerce yaralının yerde kıvrandığını görmüştü. Onlara yardım etmek için yakınlarda bulunan Castiglione kasabasından topladığı gönüllülerle elinden gelen çabayı gösterse de büyük kayıpların önüne geçmesi mümkün olmadı. Yaşadığı bu acı tecrübe savaş döneminde yaralılara yardım edecek bir teşkilat vücuda getirmek için harekete geçmesine neden oldu. Dunant'ın kaleme aldığı, *Bir Solferino Hatırası* isimli kitabında her memlekette harp zamanlarında hasta ve yaralıları yardım etmek için örgütlenmeler meydana getirilmesi gerektiğini kaleme almıştı⁵.

¹ Remzi Gönenç, **Kızılay Dergisi**, S. 32, Ankara 1949, s. 9.

² Fikret Alasya, "Kızılay ve Kızılhaç", **Kızılay Dergisi**, S. 28, Ankara 1948, s. 48.

³ **Türkiye Kızılay Derneği'nin Tarihçesi, Amaç ve Ödevleri**, Aksiseda Matbaası, Samsun 1962, s. 1.

⁴ Gönenç, **a.g.m.**, s. 10.

⁵ **Servet-i Fünûn**, C. 47, S. 1218, İstanbul, 8 Ekim 1914, s. 337.

Cenevre’de, Menfaat-i Umumiye Cemiyeti hukukçusu Gustov Moyniere, Dunant’ın fikirleriyle ilgilenmiş ve onları eyleme dönüştürmek istedi. Bu amaçla çevresindeki yardımseverle bir araya getirmişti. 17 Şubat 1863 günü Moynier, General Dufor, Dr. Maunoir, Dr. Appia ve Henri Dunant’tan oluşan ve Beşler Komitesi olarak da bilinen gayri resmi bir toplantı yaptı⁶. Uzun müzakereler neticesinde toplantıda başlıca üç esas kabul edildi:

1-Savaşlarda yaralıların ve onları tedavi eden sağlık heyetinin tarafsız sayılması,

2-Sağlık görevlilerini ayırtedecek ve tarafsızlığını sağlayacak bir ayırtedici işaret edinilmesi,

3-Ayırt edici işaretin bayrak halinde kullanılmasıyla bu bayrağın çekileceği yerin tarafsızlığının tanınmasına yönelik kararlar alındı. Kararları resmîyete kavuşturmak için Gustov Moyniere, İsviçre Cumhuriyeti Büyük Meclisi’ne başvurmuş ve ardından bütün medeni devletleri bu önemli meselelerin müzakeresi için birer delege göndermeye davet etti⁷. Fakat davete İsviçre, Fransa, Belçika, Hollanda, İtalya, İspanya, İsveç, Norveç, Danimarka ve Baden Dukkahlığı gibi az sayıda devlet katıldı⁸. Yapılan görüşmeler neticesinde 22 Ağustos 1864 tarihinde Cenevre Sözleşmesi imzalanıp ve ardından sözleşmeye dayanarak Salib-i Ahmer (Kızılhaç) Cemiyeti kuruldu⁹.

Sözleşme’nin 32. maddesine de sonradan katılmak isteyen diğer devletlere bir yıllık süre tanındı. Bu maddeye istinaden İsviçre Hükümeti Osmanlı Devleti’ni durum hakkında bilgilendirdi¹⁰. Ardından Osmanlı Devleti 5 Temmuz 1865 tarihinde söz konusu sözleşmeyi imzalandı¹¹. Ancak gerek teşkilatlanma gerekse Salib-i Ahmer işareti konusunda herhangi bir adım atmadı. Osmanlı topraklarında Cemiyet’in

⁶ Zuhâl Özyayın, “Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti Salnamesine Göre Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti’nin Kuruluşu”, **Tıp Tarihi Araştırmaları Dergisi**, İşaret Basım Yayın Organizasyon, İstanbul 1996, s. 70.

⁷ **Hilal-i Ahmer (Gazetesi)**, 27 I. Kanun 1935.

⁸ Ragıp Doğan Tezgel, “Cenevre Gözlemleri Bakımından Harp Yaralıları ve Bakımları”, **Kızılay Dergisi**, S. 20, 1964, s. 2; **Kızılay ve Kızılhaç’ın Milletlerarası Kaynakları, Sözleşmeler, Tüzükler, Kararlar**, Türkiye Kızılay Derneği, Ankara 1964, s. 21.

⁹ **Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti Salnamesi**, İstanbul Ahmet İhsan ve Şürekâsı, 1913, s. 5.

¹⁰ **Hilal-i Ahmer (Gazetesi)**, 28 I. Kanun 1935.

¹¹ Süreyya Kadri Gür, “Kızılay Cemiyeti”, **Poliklinik**, S. 55, Ocak 1938, s. 202.

kurulmasına yönelik ilk adım Tıbbiye Mektebi Muallimi Dr. Abdullah Bey'in 1867 tarihinde Paris'te düzenlenen bir sergiye gitmesiyle başladı. Orada Salib-i Ahmer teşkilatı hakkında incelemeler yapmış ve İstanbul'a dönünce de gözlemlerini paylaşarak benzer bir yapının Osmanlı topraklarında da kurulması için çabaladı. Ancak bu girişimi başta sonuçsuz kaldı. Çok geçmeden Sadrazam Ömer Paşa, Dr. Abdullah Bey'i bu konuda desteklemiş ve onun emriyle Tıbbiye Nazırı Marko Paşa, Muallim Kırımlı Aziz Bey bu işle uğraşmaya başladılar. Adı geçen kişilerin öncülüğünde 11 Haziran 1868 tarihinde bir kurul oluşturulmuş ve kurul "*Osmanlı Yaralı ve Hasta Askerlere Yardım Cemiyeti*" adında yardım cemiyeti teşkil edildi. Ardında bir nizamname hazırlanarak onaylanması için Bâb-ı Âli'ye sunuldu. Fakat Hükümet sivillerin askeri işlere dahil olması uygun görülmemiş¹² ve Salib-i Ahmer işaretine karşı duyulan olumsuz bakış açısı ve güvensizlik nedeniyle nizamname onaylanmadı. Bir süre sonra Balkanlarda çıkan ayaklanma sonucunda Karadağ ve Sırbistan Savaşları başladı. Savaş esnasında Balkan devletleri Salib-i Ahmer Cemiyetleri kurarak Uluslararası Salib-i Ahmer'in desteğini almaya başlamışlardı¹³. Ancak buna karşılık Osmanlı Devleti'nde böyle bir destek yoktu. Bu esnada Uluslararası Salib-i Ahmer Komitesi başkanı Moynier, Osmanlı Devleti'nin de benzer bir cemiyet kurmasını ya da kâğıt üstünde mevcut olanı faaliyete geçirilmesi hakkında öneriyi içeren mektubu Dr. Peştamalcıyan Efendi'ye gönderdi. Dr. Peştamalcıyan Efendi'nin mektuptaki detayları Hükümet ile paylaşmasından sonra Cemiyet'in savaş dönemlerindeki öneminin farkına varıldı. Nitekim Osmanlı Hükümeti'nin onayı ile Dr. Marko Paşa başkanlığında Tıbbiye Mektebi'nde bir toplantı yapıldı. Burada Cenevre Sözleşmesi'nin nasıl uygulanacağı, Salib-i Ahmer işareti yerine nasıl bir işaret kullanılacağı ve çalışmaların başlaması için bir idari heyet seçilmesi konuları üzerine duruldu¹⁴.

Ordu, Salib-i Ahmer işareti yerine Hilâl-i Ahmer'i tarafsızlık işareti olarak benimsenmesi uygun görmüştür. Ardından işaretin resmi olarak kabul edilmesi için Cenevre Salib-i Ahmer Merkezi aracılığı ile ilgili devletlere başvurulmuştur. Birçok devlet Salib-i Ahmer'e saygı gösterilmesi şartıyla geçici olarak işareti onaylamıştır.

¹² Hilal-i Ahmer, 28 I. Kânûn 1935.

¹³ OHAC Salnamesi, s. 7, 31.

¹⁴ Servet-i Fünûn, C. 47, S. 1212, İstanbul, 27 Ağustos 1914, s. 253.

Oluşturulan Cemiyet tüzüğü Bâb-ı Âli'ye onaylatılmasının ardından 14 Nisan 1877 tarihinde düzenlenen toplantıda idari heyet seçilerek faaliyete başlandı. Böylece Cemiyet resmi olarak kuruldu¹⁵. Cemiyet birkaç ay sonra da Padişah Abdülhamid'in himayesi altına alındı¹⁶.

Osmanlı-Rus Savaşı arefesinde kurulan Cemiyet'in kasasında sadece 200 ya da 300 lira sermayesi mevcut olmasına karşın, Mısır ve Hindistan gibi ülkelerden gelen yardımlarla geliri 72.583 altın liraya yükseldi. Bu para ile söz konusu savaşın cephelelerinde dokuz tane hastane kuruldu. Ayrıca dördü İstanbul'da olmak üzere sekiz ambulans temin edildi ve kiralanan trenlerle göçmenlere yardımda bulunuldu. Ancak savaş sona erince elde kalan para Osmanlı Bankası'na yatırılarak faaliyetlere ara verildi. Cemiyet'in varlığı unutulmaya yüz tutmuş iken 1895 yılında Osmanlı-Yunan Savaşı başladı. Bunun üzerine Cemiyet'in hala hayatta olan üyeleri bir araya gelerek halktan ve Salib-i Ahmer Cemiyetlerinden para toplayarak orduya yardım etmek istediler. Ancak Padişah Abdülhamid, Bâb-ı Âli'ye gönderdiği yazıda Cemiyet'in çalışmalarına belirli bir süre ara vermesini emretti. Böylece II. Meşrutiyet'in ilanına kadar Cemiyet herhangi bir faaliyette bulunmadı¹⁷.

II. Meşrutiyet'in ilanından sonra siyasi partilerin ve cemiyet kurulmaya başlandığı bir dönemde Hilâl-i Ahmer üyelerinden Dellasuda Faik Paşa bir taraftan Cemiyet'in tekrar kurulmasına dair girişimlere başlayıp, diğer taraftan da Hariciye Nazırı Rıfat Paşa, Bâb-ı Âli içerisinde teşebbüslerde bulundu. Yapılan teşebbüsler olumlu yanıt bulmuş ve Bâb-ı Âli Cemiyet'in yeniden kurulmasını uygun gördü. Ancak mevcut nizamnamenin yeterli olmadığı düşünülerek kurulacak bir komisyon aracılığı ile yeni bir nizamname hazırlanması istendi. Oluşturulan komisyon Dr. Besim Ömer Bey'in evinde toplanarak yeni bir nizamname hazırlandı. Ardından Şûrâ-yı Devlet Mülkiye Dairesi'nden geçtikten sonra 9 Mart 1911'de Padişah, Cemiyet'i himayesine almayı kabul edip, Veliaht Yusuf İzzettin Efendi ise Cemiyet'in fahri başkanlığını üstlendi.

¹⁵ OHAC Salnamesi, s. 32.

¹⁶ OHAC Salnamesi, s. 33.

¹⁷ Hilal-i Ahmer, 28 I. Kânûn 1335.

Cemiyet'in geniş tabanlı olma ve genele hitap etme amacı doğrultusunda aralarında çeşitli ilim adamları, bakan, milletvekilleri, doktor ve iş insanlarının bulunduğu Genel Kurul için zorunlu olan 100 kurucu üye kaydı yapıldı. Üyeler içinde başta Sadrazam Hakkı Paşa'nın da bulunduğu 22 bakan, 6 Şûrâ-yı Devlet üyesi, 12 milletvekili, 7 yüksek rütbeli askeriye mensubu ve 5 üst düzey bürokratın yer aldığı Genel Kurul toplantısı, 20 Nisan 1911'de Tokatlıyan Otelinde gerçekleştirildi. Sadrazam Hakkı Paşa'nın oturum başkanlığını yönettiği Genel Kurul'da 30 kişilik Genel Merkez (Merkez-i Umumi) üyeleri seçilmiştir. Ardından bir hafta içerisinde toplanan Genel Merkez üyeleri içlerinden yönetim kurulu üyelerini oluşturuldu¹⁸. Böylece Cemiyet, 1911 yılında Padişah'ın himayesinde ve veliahtın fahri başkanlığını üstlenmesi ile genel merkezi İstanbul olmak üzere yeniden kuruldu.

Cemiyet'in kuruluş amacı; savaş esnasında ordudaki hasta ve yaralılarla ilgilenmekti. Nizamnamede yer alan hükümlere göre; Cemiyet, savaş alanına yakın yerlerde kara seyyar ve sefer hastaneleri, yardım heyetleri ile sıhhiye trenleri bulunduracaktı. Denizde de hastane gemileri hazırlayacaktı. Savaş zamanında bir yıllık gelirini aşmayacak şekilde yardım edecek, Cenevre ve Lahey Konferanslarında alınan kararlara göre yabancı devletlerin ordularındaki hasta ve yaralıları da yardım edecekti. Cemiyet'in teşkilat ağının merkezi, İstanbul Genel Merkezi olup, buna bağlı olarak vilayetlerde merkezler, sancak ve kazalarda ise şubeler açılacaktı. Ayrıca İstanbul, vilayet, sancak ve kazalarda sadece yardım toplamak amacıyla kadınlar tarafından da merkez ve şubeleri açılacaktı¹⁹.

Cemiyet'in bünyesindeki üyeler ise, her iki kuruluşunda yardımları dokunan yüz kişiye kurucu yani aza-yı müessise, nakden-fiilen yardımcı olan kişilere aza-yı muavene ile sadece nakdi yardımda bulunan kişiler aza-yı muavenet olmak üzere üç sınıfa ayrıldı²⁰. Bunlardan kurucu ve amele üyeler her yıl Mart ayında düzenlenecek olan bir genel meclise katılacaktı. Meclis'in açılması için katılımın yüz kişi olması şarttı. Mecliste yaptığı gizli oylama sonucunda seçilen otuz kişi İstanbul Genel Merkez Heyeti'ni oluşturmaktaydı. Bu kişiler de kendi aralarında her yıl bir başkan, iki başkan

¹⁸ OHAC Salnamesi, s. 34-35.

¹⁹ Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti, Nizamname-i Esasisi, Agop Matosyan Matbaası, İstanbul 1327 (1911), s. 2-3.

²⁰ Çapa, a.g.e., s. 19-20.

vekili, bir genel müfettiş, bir muhasebeci, bir veznedar, bir veznedar vekili ve bir kâtipten oluşan İdari Heyet seçecekti. İdari Heyet başkanı, Genel Merkez Heyeti'nin de başkanıydı. Kâtip dışındaki üyeleri görevlerini gönüllü olarak icra etmekteydi. Cemiyet'in gelir kaynakları; üye aidatları, her türlü yardımlar ve bağışlarla, Cemiyet tarafından tertip edilen sinema, tiyatro, konser ve sergi gelirleriydi²¹.

Cemiyet'in işareti, beyaz zemine kırmızı hilâl işareti olup, bu işaret tüm devletlerce kabul görmüştü. Cenevre Sözleşmesi ve Lahey Konferansında belirtildiği gibi işareti taşıyan heyet ve sağlık kuruluşu her türlü saldırıdan muaf tutularak tarafsız sayılmaktaydı²².

Hilâl-i Ahmer Cemiyeti kuruluşunun üzerinden çok geçmeden Osmanlı Devleti ile İtalya arasında Trablusgarp Savaşı başladı. Cemiyet'in bu esnada ne eşyası ne de onları koyacak bir ambarı vardı. Sermayesi ise sadece 2.000 lira civarındaydı. Ancak Cemiyet, maddi imkânsızlıklara rağmen bölgeye sıhhi bir heyet gönderme kararı alıp, yapılacak faaliyetleri desteklemek için de sermayesini artırma çalışmalarına girişti²³. Bu bağlamda Anadolu'nun pek çok vilayetinde merkez ve şubeler açılarak para toplanmaya başladı²⁴. Ayrıca Mısır, Hindistan, Güney Afrika ve Bosna'dan yardımlar gönderilmeye başlayınca gelir kaynağı arttı²⁵.

Hazırlık döneminden sonra hem öğretmen hem de Hilâl-i Ahmer Cemiyeti üyesi olan Kerim Sebati Bey başkanlığında 6 doktor, 15 hastabakıcı ve idari memurlardan oluşan ilk heyet savaş bölgesine gönderdi. Heyet, evvela Aziziye'de 160 yataklık bir hastane kurdu. Ancak savaşın ilerleyen zamanlarında yaralı askerlerin sayısındaki artış ile salgın hastalıkların ortaya çıkışı üzerine bölgeye Emin Bey'in başkanlığında 1 doktor, 1 eczacı ve 21 hastabakıcıdan oluşan ikinci bir heyet daha gönderdi²⁶. Bundan kısa bir süre sonra da 3 doktor, 3 asistan ve 3 hastabakıcıdan oluşan bir heyet daha

²¹ OHAC Nizamnamesi, s. 11.

²² Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti Harb-ı Hazırda Faaliyetleri, s. 1.

²³ Besim Ömer, IX. Washington Salib-i Ahmer Konferansına Memuriyetim Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti'ne Tekliflerim Hakkında, Ahmet İhsan ve Şurekası, İstanbul 1328 (1912). s. 103.

²⁴ Ahenk, 18 Teşrin-i evvel 1911.

²⁵ Seçil Akgün ve Murat "Uluğtekin, "Hilal-i Ahmer ve Trablusgarp Savaşı", OTAM, S. 3, 1992, s. 21.

²⁶ Ömer, a.g.e., s. 104-105.

Bingazi'ye gönderilerek yardım faaliyetlerini üç misline çıkarıldı²⁷. Söz konusu savaş boyunca ilk heyet 347 yaralı ve 156 hasta, ikinci heyet 575 yaralı ve 212 hasta, üçüncü heyet ise 1.718 yaralı ve hasta askeri tedavi etti. Ayrıca açılan poliklinikler sayesinde bölge halkına da hizmet verdi. Cemiyet, bu faaliyetler için toplam 20.000 lira para harcadı²⁸.

Cemiyet söz konusu savaşta bir taraftan cephede heyetler üzerinden yardım faaliyetinde bulunurken, diğer taraftan da teşkilat yapısını güçlendirmeye devam etti. Özellikle bu dönemde Cemiyet'in Başkan vekili olan Dr. Besim Ömer Bey'in çalışmaları dikkat çekmektedir. Nitekim, Genel Merkez içerisindeki faaliyetlerinin yanı sıra kadınlara öncülük etmiş ve İstanbullu kadınların 20 Mart 1912 tarihinde Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Hanımlar Merkezi kurmasına yardımcı oldu. Söz konusu Merkez'in fahri başkanlığını Başkadınefendi Kâmres Hanım olurken, üyeleri ise dönemin tanınmış asker, sivil, bürokrat ve eşrafının hanımlarından oluşmaktaydı²⁹. Yine Dr. Besim Ömer Bey, 10 Mayıs 1912 tarihinde 9. Washington Uluslararası Salib-i Ahmer Konferansı'na Osmanlı temsilcisi olarak katıldı. Burada Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'ni, Salib-i Ahmer Cemiyetlerinin çalışma seviyesine getirebilmek için izlenimlerini bir rapor haline getirerek Cemiyet'in idari heyetine sundu³⁰.

Osmanlı Devleti'nin Trablusgarb'ı işgal eden İtalyanlarla savaş halinde olmasını fırsat bilen Bulgaristan, Sırbistan, Karadağ ve Yunanistan Rumeli vilayetlerini istila etmek maksadıyla seferberlik ilan etmeleri üzerine Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti de bu yönde hazırlık yapmaya başladı³¹.

27 Eylül 1912'de toplanan Genel Kurul da, Cemiyet'in Osmanlı Bankası'nda bulunan 70.000 Osmanlı lirasının 30.000 lirasını savaş harcamalarına ayrıldı³². Ardından sıhhi heyetler oluşturulup, Lüleburgaz, Edirne, Selanik, Üsküp, Yanya,

²⁷ Hilal-i Ahmer, I. Kânûn 1935.

²⁸ Cevriye Yıldırım, **İzmir Hilal-i Ahmer Merkezi'nin Kuruluş ve Faaliyetleri (1911-1945)**, Uşak Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Uşak 2013, s. 6.

²⁹ Muzaffer Tepekaya-Leyla Kaplan, "Hilal-i Ahmer Hanımlar Merkezi'nin Kuruluş ve Faaliyetleri (1877-1923)", **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, S. 10, Konya 2003, s. 150.

³⁰ Ömer, a.g.e., s. 104-105.

³¹ Ahenk, 27 Teşrin-i sâni 1912.

³² Akgün ve Uluğtekin, a.g.e., s. 100.

Manastır ve Alasonya'da hastaneler kurulması kararı alındı. Ancak savaşın gidişatına göre bu hastanelerin bir kısmı açılmasa da İstanbul'da Dârülfünûn, Gülnihal Sefinesi, Kadırga, Vefa, Demirkapı ve Muhacirin Hastaneleri kuruldu. İstanbul dışında ise, Ayestefanos, Edirne, Çanakkale, Gelibolu, Gelibolu Seyyar Hastanelerinde toplam 4.230 yatak kapasitesiyle hizmet vermiş ve bölgedeki diğer hastaneler de desteklemişti³³. Cemiyet ayrıca cephedeki hasta ve yaralı askerlerin İstanbul'a nakli ile tedavilerini sağlamak için teşkil edilen *Mecruhin-i Askeriye'ye Muavenet Komisyonu*'na da 7.500 Osmanlı altını verdi. Dahası askeri hastanelere ilaç ve eşya yardımında bulundu³⁴.

Cemiyet'in bir diğer faaliyeti ise esirlere yönelik çalışmalardı. Nitekim 9. Washington Uluslararası Salib-i Ahmer Konferansı'nda bir esir komisyonu kurulmasının üzerinde durulmuştu. Savaş başlayınca Uluslararası Salib-i Ahmer Komitesi Belgrat'ta bir Esir Komisyonu kurdu. Söz konusu komisyondan haberdar olan Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti bünyesinde benzer bir yapı teşkil ederek 14 Aralık 1912 tarihinde faaliyete başlandı. Böylece Osmanlı topraklarında bulunan yabancı esirlerin listesi düşman devletlerin ilgili birimlerine gönderilerek karşılığında Türk askerlerinin listeleri temin edildi. Kasım 1913 tarihine kadar faaliyette bulunan komisyon Sırbistan'da 10.500, Bulgaristan'da 70.360 ve Yunanistan'da da 60.000 Türk savaş esirinin olduğu tespit etti³⁵.

Cemiyet'in yardımları bunlarla sınırlı kalmadı. Savaş nedeniyle Arnavutluk, Bosna ve Hersek, Sırbistan, Bulgaristan ve Trakya'dan İstanbul'a akın eden binlerce göçmene de yardım etti³⁶. Nitekim göç yolu olan Edirne-İstanbul arasına altı sağlık istasyonu kurup yol boyu bitkin düşen göçmenlere hizmet verdi. Ardından İstanbul genelindeki cami, medrese imarethane ve tekkelerin idaresini ele alan Cemiyet, göçmenleri buralara yerleştirmiş, ancak yeterli olmadığını görünce birçok ev kiralanarak göçmenlerin hizmetine tahsis etti. Dahası Yedikule'nin dışında yüzlerce baraka inşa ederek göçmenleri yerleştirdi. Bundan başka büyük camilerin avlularında her gün sıcak

³³ OHAM, S. 1, 15 Eylül 1921, s. 21-22.

³⁴ Mesut Çapa, "Balkan Savaşında Kızılay (Osmanlı Hilal-i Ahmer) Cemiyeti", OTAM, S.1 (1990), s. 96.

³⁵ OHAC Salnamesi, s. 231-232.

³⁶ Kızılay, 6 Mart 1936.

yemek dağıtılmış, evlerde oturanlara ise haftada bir erzak ve para yardımı yapılmıştı. Barakada oturanlara erzak, hayvanlarına ise arpa, saman ve kepek verildi³⁷.

Cemiyet'in Hanımlar Merkezi ise göçmenlerin ayakkabı, elbise, gömlek, yatak, yorgan gibi temel ihtiyaçları karşıladı³⁸. Ayrıca sağlık durumları gözetim altına alındı. Seyyar doktorlar yanlarında bir kâtiple beraber her gün hastaları muayene etti. Söz konusu doktorlar bir taraftan ilaç dağıtmış diğer taraftan da hastalıkları defterlere kaydetmiştir. Ancak alınan tedbirler yeterli gelmedi. Hastalıklar salgın halini gelmesi üzerine³⁹ muhacirlere mahsus bir hastane kuruldu. Buna göre hafif hastalar ayakta tedavi edilirken, durumu ağır olanlar bu hastaneye sevk edildi. Hilâl-i Ahmer sadece İstanbul'daki göçmenlere değil, Selanik, Dedeağaç ve Gelibolu'da toplanıp Anadolu'ya geçenlerin de yardımına koştu⁴⁰.

Balkan Savaşlarının sonana ermesinin ardından Cemiyet'in faaliyetleri devam etti. Nitekim savaş esnasında ordu içerisinde baş gösteren ve Mart 1914 tarihinde Selimiye Kışlası'ndaki askerler arasında *lekeli humma* hastalığı ortaya çıkmıştı. Ordunun Cemiyetten talebi üzerine askerlere eşya yardımında bulunuldu. Adı geçen hastalıktan muzdarip olan Çifteler Çiftliği'ndeki muhacirlere ise ilaç ve eşya yardımı yapıldı⁴¹.

Cemiyet bir taraftan savaştan kalan sorunlar üzerinde çalışmalar yaparken diğer taraftan da oluşabilecek herhangi bir olağanüstü duruma karşı hazırlıklı olmak adına eksiklerini tamamlamak istedi. Bunun için henüz merkez ve şube açılmamış vilayetlerin doğrudan vali ve mutasarrıfları ile iletişime geçilerek teşkilat ağının genişlemesine önem verildi⁴². Bunun dışında en büyük ihtiyaçlardan biri olan ambar binasının inşasına yönelik çalışmalar başlatıldı⁴³. Ayrıca savaş zamanında orduya hizmet edebilmek için hastabakıcı yetiştirme konusunda bir kanun tasarısı hükümete sunulmuş ve konu

³⁷ Kızılay, 6 Mart 1936.

³⁸ OHAC Salnamesi, s. 160.

³⁹ Kızılay, 6 Mart 1936.

⁴⁰ OHAC Salnamesi, s. 161-162.

⁴¹ OHAC Rapor (1914-1918), s. 11-12.

⁴² Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Merkezi Umumisi Tarafında 330 Senesi Meclis-i Umumisi'ne Takdim Olunan Rapor, Hilal-i Ahmer Matbaası, Dersaadet 1330 (1914), s. 17.

⁴³ OHAC Rapor (1914-1918), s. 11-12.

Harbiye Nazırı Enver Paşa'nın dikkatini çekti⁴⁴. Cemiyet çalışmalarına tüm hızıyla devam ederken Osmanlı Devleti seferberlik ilan etti⁴⁵.

⁴⁴ OHAC Rapor (1914), s. 8.

⁴⁵ Tasvir-i Efkar, 15 Eylül 1914.

BİRİNCİ BÖLÜM

BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI VE HİLÂL-İ AHMER CEMİYETİ'NİN GÜNEY CEPHELERİNDE TEŞKİLATLANMASI

1.1. Birinci Dünya Savaşı ve Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Genel Merkezi

1.1.1. Birinci Dünya Savaşı ve Güney Cepheleleri

Birinci Dünya Savaşı, özellikle XIX. yüzyılın sonundan itibaren devletler arasında meydana gelen önemli olaylar ve gelişmelerin bir sonucu olarak patlak verdi. Bu olayların ilki 1789 yılında Fransız Devrimi'yle ortaya çıkan milliyetçilik fikirlerinin yayılmasıydı. Devrimin ardından İtalya ile Almanya'nın milli birliğini kurması Birinci Dünya Savaşı'na giden yolun başlangıcı olmuş ve devletlerin birbirleriyle olan ilişkilerini etkilemişti⁴⁶. Nitekim Fransa-Almanya Savaşı ardından Avrupa yeni bir döneme girdi. 1871 yıldan itibaren yaşamış olduğu yenilginin intikamını almak isteyen Fransa bir fırsat bulup, Almanya'ya saldırmak istemekteydi. Durumun farkında olan Almanya ise Fransa'yı yalnız bırakmak amacıyla Avrupa devletlerini yanına çekmeye çalışmış ve yaklaşık on yıllık bir faaliyetin neticesinde 1882 yılında Almanya, İtalya ve Avusturya-Macaristan'la *Üç İttifak* grubunu kurdu. Buna karşılık İngiltere, Fransa ve Rusya ise *Üçlü İtilaf* Grubu'nu oluşturdular⁴⁷. Böylece Avrupa iki düşman gruba ayrıldı⁴⁸. Özellikle 1904-1914 yılları arasında grupların birbirleri arasında yaşamış olduğu çatışmalar, söz konusu ülkeleri Birinci Dünya Savaşı'na sürükledi⁴⁹.

28 Haziran 1914'te Avusturya-Macaristan Arşidükü Franz Ferdinand'ın, Saraybosna'yı ziyareti sırasında bir Sırp tarafından öldürülmesi üzerine 28 Temmuz 1914 günü Avusturya, Almanya'nın desteğini alarak Sırbistan'a savaş ilan etti. Böylece

⁴⁶ Veli Yılmaz, *I'nci Dünya Harbi'nde Türk-Alman İttifakı ve Askeri Yardımlar*, İstanbul, 1993, s. 1.

⁴⁷ Haluk Ülman, *Birinci Dünya Savaşı'na Giden Yol ve Savaş*, Sevinç Matbaası, Ankara 1971.

⁴⁸ *Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi: Hicaz, Asir, Yemen Cepheleleri ve Libya Harekâtı (1914-1918)*, C. VI, ATASE Yayınları, Ankara 1978, s. 11.

⁴⁹ Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1980)*, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara 1984, s. 37.

dört yıl sürecek olan büyük savaş başlamış oldu⁵⁰. Osmanlı Devleti ise, her iki grupta da kendine taraftar aramış ve neticede 2 Ağustos 1914 tarihinde Almanya ile gizli bir ittifak antlaşması imzalanmıştı⁵¹. Ertesi gün bir taraftan seferberlik ilan ederken, diğer taraftan da tarafsızlığını ilan etti. Ancak bu tarafsızlık fazla uzun sürmeyip, Kasım 1914'te savaşa dâhil oldu. Osmanlı'nın savaşa girmesinin ardından Kafkas, Çanakkale, Makedonya, Galiçya, Romanya, Kanal, Suriye-Filistin, Irak ve Hicaz-Yemen Cephesi'nde düşman kuvvetlerine karşı savaştı⁵².

1.1.1.1.Kanal, Filistin ve Suriye Cepheleri

Osmanlı Devleti'nin bu cepheyi açmasındaki amacı, Süveyş Kanalı'nı ele geçirerek İngilizlerin asker, mühimmat ve malzeme yolunu kesmek istemesiydi. Ayrıca çıkacak bir ayaklanma ile Mısır geri alınabilirdi. 4. Ordu'nun yer aldığı cephenin komutanlık vazifesini dönemin Bahriye Nâzırı Cemal Paşa üstlendi. Burada İngilizlerin yaklaşık 150.000 askeri mevcuttu. Buna karşın Osmanlı ordusunda 35.000 kişilik bir kuvvetle vardı. Cemal Paşa, söz konusu kuvvetle 300 km'lik Sina Çölü geçilerek 2-3 Şubat 1915'da Kanal'a ulaştı ve aynı gece taarruza geçildi. Ancak bu harekâttan sadece 600 kişi Kanalı geçebilmiş ve geride kalanlar şehit ve esir düştü. Bu durum üzerine geri çekime kararı alındı. O esnada Çanakkale Cephesi'ndeki çarpışma şiddetini artırınca taarruz ileri bir tarihe atılmış olup, ikinci saldırı 16 Temmuz 1916 tarihinde yapıldı. Ancak bunda da başarı elde edilemedi⁵³.

Kanal harekâtının başarısızlıkla sonuçlanmasından sonra Osmanlı ordularından 4. Ordu'yu Kudüs civarına konuşlanırken, İngilizler ise başarılarından cesaret alarak Filistin üzerine yürümeye karar verdi. Aralık 1916 tarihinde harekete geçen İngilizler El-Ariş, Magdabe ve Refahiye'yi alarak Gazze'ye yöneldiler. Ancak Mart ve Nisan aylarında iki defa Gazze'ye yapılan taarruz girişimi başarısızlıkla sonuçlandı. Bunun üzerine 28 Haziran 1916 İngiliz kuvvetlerinin başına General Allenby atandı. Yapılan

⁵⁰ Armaoğlu, a.g.e., s. 102-103.

⁵¹ **Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi...**, s. 11.

⁵² İsmet GÖRDÜLÜ, **On Yıllık Harbin Kadrosu (1912-1922): Balkan-Birinci Dünya ve İstiklal Harbi**, TTK, Ankara 2014, s. 61-64.

⁵³ **Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi...**, s. 165.

hazırlıklar sonrasında Ekim 1916'da üçüncü bir taarruz girişimi bulunuldu. Böylece 7 Kasım 1916 tarihinde Gazze ele geçirildi. İlerleyişine devam eden İngilizler 9 Aralık 1916 tarihinde ise Kudüs'ü alarak, Osmanlı birliklerini Şam civarına çekilmeye zorladı⁵⁴.

İngilizlerin 19 Eylül 1918 tarihinde saldırıya geçmeleri üzerine karşılığında tutunamayan Osmanlı birlikleri kayıplar vererek geri çekilmeye başladı⁵⁵. Bu esnada İngilizler Akka ve Hayfa'yı işgal etmelerinin ardından 30 Eylül 1918 tarihinde Şam'ı ele geçirdiler. Böylece Filistin-Suriye Cephesi'nin önemli bir bölümü İngilizlerin hâkimiyeti altına girmiş ve Osmanlı birlikleri düşman ilerleyişini Halep'te durdurdukları esnada Mondros Mütarekesi imzalanınca cephe kapatıldı⁵⁶. İngilizler Kanal, Filistin-Suriye Cephelerinde yaklaşık 90.000 Osmanlı askerini esir aldı⁵⁷.

1.1.1.2. Irak Cephesi

İngilizler, Birinci Dünya Savaşı'ndan evvel ekonomik ve stratejik çıkarları açısından Basra Körfezi'yle ilgilenmekteydi. Bu amaçla daha Osmanlı Devleti ile savaş haline girmemişken Bahreyn Adası'na asker çıkarttı. Osmanlı'nın savaşa dâhil olmasıyla önce Fav'ı ardından da Basra'yı işgal etti⁵⁸. Sonra Dicle Nehri'nin kuzeybatı istikametinde ilerleyerek 9 Aralık 1914' Kurna'yı, 3 Haziran 1915'te ise Amâre'yi ele geçirip, kuzeyde bulunan Kût'ül-Amâre'ye yöneldi. Bu esnada İngiliz kuvvetlerinin başında General Charles Tawnshend, Osmanlı kuvvetlerinin başında ise Albay Nurettin Paşa bulunmaktaydı. İngiliz kuvvetleri, ilerleyişini devam ettirerek 9 Eylül 1915 tarihinde Kût'ül-Amâre'yi işgal ettip Bağdat üzerine yürüdü⁵⁹.

⁵⁴ Karal, **a.g.e.**, s. 514-516.

⁵⁵ Karal, **a.g.e.**, s. 537.

⁵⁶ Karal, **a.g.e.**, s. 539.

⁵⁷ Şükrü Mahmut Nedim, **Filistin Savaşı (1914-1918)**, Çev. Abdullah Es, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1994, s. 84.

⁵⁸ **Irak'ta İngiliz İşgal Yönetimi (1914-1918): İngiltere Devlet Arşiv Raporu**, Çev. Nilgün Engin, Derleyen Ali Satan, Tarihçi Kitapevi, İstanbul, 2016, s. 10.

⁵⁹ V. F. Charles Townshend, **Irak Seferi ve Esaret**, Çev. Tarih-i Asker-i Osmâni Encümeni, Sadeleştiren: Recep Ahışalı, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2007, s. 114-115.

21 Kasım 1915'te tüm birlikleri ile taaruza geçen İngilizler Selman-ı Pak'ta bulunan Osmanlı askerlerine saldırdı⁶⁰. Ancak Osmanlı ordusunun güçlü direnişiyle karşılaşınca tekrar Kût'ül-Amâre'ye çekilmek zorunda kaldılar⁶¹. Ardından Osmanlı birlikleri 2 Aralık 1915 tarihinde Kût'ül-Amâre'yi kuşatmaya aldı. Bu esnada bölgedeki birlikleri güçlü tutmak adına 12 Aralık 1915 tarihinde 6. Ordu'yu kuruldu. Ordu'nun başına da komutan olarak Alman Mareşali Von Der Goltz getirildi. Nurettin Paşa, Ordu'nun başında yabancı bir subayın olmasından duyduğu rahatsızlığı dile getirmesinden dolayı görevden alınarak yerine Halil (Kut) Paşa getirildi⁶². Aylarca süren kuşatmanın ardından 29 Nisan 1916 tarihinde General Charles Townshend başta olmak üzere 13.309 İngiliz ve Hintli asker esir alındı⁶³. 1917 yılına 6. Ordu Komutanı Halil Paşa'nın 13. Kolorduyu İran'a doğru kaydırması üzerine⁶⁴ Irak Cephesi'nde güç kaybı yaşandı. Bunu fırsat bilen İngilizler 24 Şubat 1917'de Kût'ül-Amâre'yi geri alarak kuzeye doğru ilerlediler. İlerleyiş neticesinde 11 Mart 1917 tarihinde Bağdat işgal edildi. Böylece artık cephede üstünlük tamamen İngilizlere geçti. Nitekim kuzeye doğru ilerleyen İngilizlerin yeni hedefi Musul oldu. 30 Ekim 1918'de imzalanan Mondros Mütarekesi'nden kısa bir süre sonra da Musul'a girdiler⁶⁵. Osmanlı Devleti bu cephede 14.000 civarında yabancı askeri esir alırken, İngilizlerin elindeki esir sayısı ise 30.000 civarındaydı⁶⁶.

1.1.1.3.Hicaz-Yemen Cephesi

Savaş başladığında Arap Yarımadası'nın güneyi ve Basra Körfezi dolayları İngiliz himayesine girmişti. Yemen, Asir, Samma, Necit ve Hicaz ise Osmanlı vilayetleriydi. Buradaki Osmanlı kuvvetleri düzen sağlama ilkesine göre

⁶⁰ Necati Fahri Taş, **Nurettin Paşa**, ATAM, Ankara 2014, s. 29.

⁶¹ Yüzbaşı Mukbil Bey, **Irak Cephesi 1914-1918: Kût'ül-Amare Kuşatması**, Çev. Gül Karabuda, Haz. Yusuf Turan Günaydın, TTK, Ankara 2019, s. 117.

⁶² Karal, **a.g.e.**, s. 487; Kurmay Binbaşı Mehmet Emin Bey, **Kûtulamâre'de Kuşatma ve Zafer**, Haz. Muzaffer Albayrak, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2018, s. 149-174.

⁶³ E.W.C. Sanders, **Kuşatma ve Esaretin Adı Kûtulamâre: Bir İngiliz Subayının Anıları**, Çev. Tuncay Yılmaz, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2017, s. 317.

⁶⁴ Karal, **a.g.e.**, s. 488.

⁶⁵ Gördülü, **a.g.e.**, s. 220; **The Newyork Times**, 18 Ocak 1916.

⁶⁶ Mahmut Akkor, **I. Dünya Savaşı'nda Anadolu'daki İngiliz Esirleri ve Esir Kampları**, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, (Doktora Tezi), Sakarya 2013, s. 40.

yerleştirilmişlerdi. Kuvvetlerin toplamı dört tümene denk geliyordu. 22. Tümen Hicaz'da, 21. Tümen Asir'de ve 7. Kolordu'yu oluşturan iki tümen de diğer bölgelere dağıtılmıştı. Savaştan önce İngilizler, Mekke Şerifi Hüseyin ile savaş esnasındaki tutunacakları tavır hakkında görüşmeye başladılar. 1915 sonlarında Şerif Hüseyin İngilizlerle anlaştı. Belirli bir hazırlık döneminin ardından 10 Haziran 1916 tarihinde Şerif Hüseyin öncülüğünde Araplar ayaklandı. 17 Eylül 1916 tarihinde Taif'in düşmesiyle beraber Medine dışında tüm Hicaz bölgesi asi Arapların eline geçti⁶⁷.

Osmanlı Devleti 1917 yılında, Şerif Hüseyin isyanına engel olmak için bir taraftan bölge halkına maddi yardımda bulunarak kendi safında tutmaya çalışırken, diğer taraftan da Medine'de sıkışıp kalan birliklerin tahliyesi amacıyla demiryolu ağını açıkta tutmaya gayret etti. Ancak Şerif Hüseyin ve oğulları Arap kabilelerini yanına çektiği gibi Medine'nin Şam ile olan demiryolu bağlantısını da kesti. Osmanlı Devleti bu gelişmeler üzerine Mart 1917'de Medine'nin tahliye edilmesi kararı alınmışsa da uygulanamadı. Enver Paşa'nın emri ile 16 Kasım 1917'de tekrar şehrin boşaltılması istendi⁶⁸. Ancak bu istek Mondros Ateşkes Antlaşması'nın imzalanmasından sonra gerçekleşti⁶⁹.

Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti'nin mücadele ettiği bir diğer cephe de Yemen'di⁷⁰. Arap yarımadasının en güney ucunda yer alan Yemen'de 7. Kolordu Komutanlığı görev almaktaydı⁷¹. İngilizlere karşı savaştan ordu, bölgede önemli bir ağırlığı olan İmam Yahya'nın desteği alarak mücadele etmekteydi. Ancak Mondros Mütarekesi'nin ardından burada da savaş hali son buldu⁷².

⁶⁷ Karal, **a.g.e.**, s. 493-496.

⁶⁸ Yüksel Nizamoglu, "1917 Yılında Hicaz Cephesi: Arap İsyanının Yayılması ve Medine'nin Tahliye Programı", **Bilig**, 2013, s. 131-141.

⁶⁹ Süleyman Beyoğlu, "Arap İlişkilerinin Son Kırılma Noktası: Medine'nin Tahliyesi", **ATAM**, C. 26, S. 78, 2010, s. 430-458.

⁷⁰ **Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi...**, s. 414.

⁷¹ Görgülü, **a.g.e.**, s. 261.

⁷² Akkor, **a.g.t.**, s. 46-49.

1.1.2. Birinci Dünya Savaşı'nın Başında Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Genel Merkezi

Hilâl-i Ahmer Cemiyeti, Osmanlı Devleti'nin 2 Ağustos 1914 tarihinde seferberlik ilan etmesinin⁷³ ardından nizamnamesinin üçüncü maddesinde yer alan *"Maksadı bilcümle vesaiti ile vakt-i harpde ordulardaki hasta ve yaralıların tahfif-i ızdıraplarına ve tedavilerine muavenet etmekten ibaret bulunmasına nazaran Cemiyet, asakir-i berriye ve bahriye heyet-i sıhhiyenin yardımcısı demektir"* ifadiyle, dördüncü maddesindeki *"Cemiyet, mecruhin nakil ve tedavi etmek için ve say dairesinde mevaki-i harbiye de berren seyyar hastaneler ile sefer hastaneleri ve hayat-ı muaveneleri ve sıhhiye trenleri ve bahren dahi nakliye ve hastane gemileri ihzar ve tedarik eder"* ifadelerine istinaden harekete geçilmiştir⁷⁴.

Birinci Dünya Savaşı boyunca söz konusu faaliyetleri yürütecek Hilâl-i Ahmer Genel Merkezi'nin İdari Heyeti şu isimlerden oluşmaktaydı:

Başkan Hüseyin Hilmi Paşa, Başkan vekili Besim Ömer Paşa, Başkan vekili Âkil Muhtar Bey, Umumi Kâtip Dr. Adnan (Adıvar) Bey, Umumi Müfettiş Dr. Celâl Muhtar Bey, Fahri Muhasebeci Hamit Bey ve Fahri Veznedar Berç Keresteciyan Efendi'ydi. Hüseyin Hilmi Paşa, Viyana elçisi olarak görev yaptığı için Cemiyet'in yurtdışı faaliyetlerini yürütmekteydi. Başkan vekili Besim Ömer Paşa ise bir taraftan Salib-i Ahmer Cemiyetleri ile bağlantı kurup diğer taraftan da Hilâl-i Ahmer Hanımlar Merkezi'nin çalışmalarına katkıda bulunmaktaydı. Başkan vekili Âkil Muhtar Bey Hükümet ile ilişkileri yürütürken, Adnan Bey ise Askeri Sıhhiye teşkilatıyla bağlantı kurmaktaydı. Cemiyet'in umumi ambarı ve mali işlerindense Celâl Muhtar Bey sorumluydu⁷⁵.

İdari Heyet, savaşın neler getireceğini iyi bildiği için biran evvel yurt içinden ve yurt dışından temin edilecek bağışların teşvik edilmesi ve ambarların malzemeleriyle

⁷³ Bayur, a. g. e., C. 3, S. 1, s. 133.

⁷⁴ OHAC Nizamnamesi, s. 2.

⁷⁵ Tanin, 25 Nisan 1915.

doldurulması gerektiğini öngörmekteydi. Ancak, Cemiyet'in kuruluşu üzerinden fazla bir zaman geçmediği için henüz yeteri kadar tanınmamaktaydı. Bu nedenle adını duyurma ve faaliyetlerini halka anlatmak için çeşitli yollara başvurmak istedi⁷⁶. Önce saray ile iletişimini artırdı. Böylece hem saraydan destek sağlıyor hem de tanıtım yapıyordu. Nitekim Hilâl-i Ahmer'in fahri başkanı olan Veliaht Yusuf İzzettin Efendi Ekim 1914 tarihinde Hilâl-i Ahmer'in yapacağı faaliyetler hakkında bilgi almal için Hilâl-i Ahmer Genel Merkezi binasına gitti. Orada Cemiyet'in Başkanvekili Dr. Besim Ömer Paşa; aralarında nazır, memur, doktor, tüccar, sanatkâr ve mühendislerden oluşan merkez üyelerini veliahda tanıttıktan sonra tüm merkez ve şubelerin faaliyetlerini anlattı. Veliaht, Cemiyet'in çalışmalarını takdir edip o sırada Burdur ve Isparta'da meydana gelen depremzedelere harcanması için 100 lira bağışladı⁷⁷. Ayrıca Cemiyet'in önemini ve faaliyetlerini tüm Osmanlı topraklarındaki halka anlatılmasını istedi. Bunu gerçekleştirmek için Mekke ahalisine bölgedeki Şerif, Anadolu ve Suriye vilayetlerine gönderilen bir Hilâl-i Ahmer heyeti görevlendirildi⁷⁸. Sarayın kadınları da Cemiyet çalışmalarıyla yakından ilgilenmiş ve halkı teşvik etmek için yapılan yardımlar basında paylaşıldı. Örneğin, Şehzade Abdülkadir Efendi'nin annesi Kadınefendi 50 lira⁷⁹, Şehzade Mehmed Ziyaeddin Efendi'nin kızı Rukiye Sultan, Hilâl-i Ahmer Merkezi ve Hilâl-i Ahmer Hanımlar Merkezi'ne 10'ar lira⁸⁰ ve Harbiye Nazırı Enver Paşa'nın eşi Naciye Sultan 50 lira bağışladığı bilgisi basında yer buldu⁸¹.

Cemiyet bu süreçte Osmanlı Hükümeti tarafından da ön plana çıkarıldı. Harbiye Nezareti, seferberliğin ilan edilmesinin hemen ardından 3 Ağustos 1914 tarihinde Maarif Nezareti'ne gönderdiği yazıda bazı okulların askeriyeve bazı okulların da hastane olarak kullanılması için Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'ne terk edilmesini emretti⁸². Dâhiliye Nezareti ise, 5 Eylül 1914 tarihinde gönüllü cemiyetlere gönderdiği yazıda askerlere yönelik yapılan faaliyetler konusunda Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'yle iletişim

⁷⁶ Akgün, a.g.e. s. 235.

⁷⁷ **Tasvir-i Efkar**, 24 Ekim 1914; 25 Ekim 1914.

⁷⁸ "Veliaht Hazretleri ve Hilal-i Ahmer", **Serveti Fünûn**, C. 52, S. 1311, İstanbul 25 Mart 1915, s. 374.

⁷⁹ **Tanin**, 28 Kânûn-i sâni 1916.

⁸⁰ **Tanin**, 9 Nisan 1917.

⁸¹ **Tasvir-i Efkar**, 17 Mayıs 1915.

⁸² **BOA**, MF. MKT. 1200. 15.

halinde olmaları emrini verdi⁸³. Böylece savaş sürecinde Hilâl-i Ahmer Cemiyeti diğer cemiyetlerin önünde bir konuma sahip oldu. Hatta bazı Cemiyetler Hilâl-i Ahmer adına bağış topladı. Mesela Maltepe Nisvan Cemiyeti 1.352 kuruşu Hilâl-i Ahmer adına bağış topladı⁸⁴.

Dâhiliye Nezareti ise vilayetlere gönderdiği yazıda Hilâl-i Ahmer Cemiyeti üyelerinin vilayetteki faaliyetlerinde kolaylık sağlamaları emretti⁸⁵. Bunun dışında savaş döneminde merkez ve şubeler arasındaki telgrafla haberleşmeyi ve Cemiyet'in topladığı nakit ve eşyayla yardımlar ait yazışmalardan 23 Mayıs 1915 tarihinde çıkarılan kanunla posta ve telgraf ücreti alınmayacaktı⁸⁶.

Fotoğraf 1. Veliht Yusuf İzzettin Efendi'nin Hilâl-i Ahmer Genel Merkezi'ni Ziyareti

(Kaynak: Soldaki Fotoğraf: *Tasvir-i Efkâr*, 7 Teşrin-i Sani 1914; Sağdaki Fotoğraf: *Servet-i Fünûn Dergisi*, S. 1221, İstanbul 1914.)

⁸³ BOA, DH. İ. UM. EK. 4. 27.

⁸⁴ *Tasvir-i Efkâr*, 18 Haziran 1915.

⁸⁵ BOA, DH. KMS. 28. 31.

⁸⁶ Meclisi Mebusan Zabıt Ceridesi, Devre: 3, İçtima: 1, C. 1, s. 148-149.

Cemiyet, savaşın büyük masrafları da beraberinde getireceğini, bu sorunun üstesinden gelmek için ülke dâhilinde elde edilen gelirin yetersiz kalacağını öngörerek müttefik devletlerden yardım toplama kararı alındı. Bu amaçla Almanya, Avusturya ve Macaristan'a bir temsilci gönderildi. Söz konusu temsilcinin öncülüğünde Berlin, Viyana ve Budapeşte'de komisyonlar oluşturuldu. Böylece bir taraftan para toplanırken diğer taraftanda Osmanlı topraklarında bulunamayan eşya, ilaç ve tıbbi malzeme temin edilerek önce İstanbul'a oradan da cephelere sevk edilmekteydi⁸⁷.

Savaşın başında Cemiyet bir taraftan para, sıhhi malzeme ve eşya için kaynak bulma faaliyetlerini devam ederken diğer taraftanda açılan cephelere heyetler göndererek ordu yararına aktif rol oynadı. Nitekim, Kafkas Cephesi açılınca İstanbul Hilâl-i Ahmer Genel Merkezi, Erzurum'da bir hastane açmak istedi. Bunun içinde Dr. Emin Bey'in başkanlığında 30 kişilik bir heyet oluşturuldu. Ancak eşyaların İstanbul'dan Erzurum'a sevk edilmesi kolay değildi. Hastane için temin edilen eşyalar Uluslararası Salib-i Ahmer Cemiyeti'nin yardımıyla Gülnihal gemisine yükleyerek önce Trabzon'a oradanda Erzurum'a taşındı. Heyet böylece Erzurum'da 500 yataklı bir hastane açtı⁸⁸. Ardından Erzurum valisinin eşinin yardımıyla hastanede hastabakıcı kadınlar görevlendirildi⁸⁹.

Cemiyet, Elazığ ve Konya'da ise 100'er yataklı hastaneler tesis etti. Dahası Anadolu demiryolu hattı boyunca gerekli yerlerde hastaneler kurdu. Ayrıca, Ankara-Konya güzergâhında 100'er yataklı misafirhaneler tesis etti⁹⁰. 1915 yılı sonunda heyetin bir kısmı askere yardım için bölgede kalırken diğer kısmı Erzincan'a çekildi. Bunun üzerine İstanbul'dan kara yolu ile ikinci bir heyet daha Erzurum'a gönderildi⁹¹. Söz konusu heyet Erzurum merkezine bir buçuk saat mesafede bulunan Ilıca'da 1000 yataklı nekathane teşkil etti⁹². Fakat burada sadece iki ay kalan heyet önce Erzincan'a oradan

⁸⁷ OHAC Rapor (1914-1918), s. 76.

⁸⁸ İbrahim Topçu-Ahmet Zeki İzgöer, **Hilâl-i Ahmer Mecmû'aları**, C. 1, Türkiye Kızılay Yayınları, İstanbul 2020, s. 80-81.

⁸⁹ **Tanin**, 29 Temmuz 1915.

⁹⁰ **Sabah**, 14 Haziran 1915.

⁹¹ Topçu-İzgöer, **a.g.e.**, s. 80-81

⁹² **Tanin**, 29 Temmuz 1915.

da Kayseri'ye çekildi. İkinci heyet ise Kayseri'de 1000 yataklı bir nekathane açtı. Hilâl-i Ahmer Cemiyeti cepheden yaşanan geri harekâtla paralel olarak 1916 sonuna doğru Sivas'a çekilmiş ve burada da bir hastane kurarak hem orduya hem de halkın ihtiyacı karşılamıştı⁹³.

Cemiyet, Çanakkale Cephesi'nde de yaralananlara yardımına koşmaktaydı⁹⁴. Cephede bir sahra hastanesi ve yaralıların sevki sırasında ihtiyaç duyulacak noktalara çayhaneler kurdu. Ayrıca Gelibolu'da Dr. Talha Yusuf Bey'in görev aldığı bir hastane teşkil edildi⁹⁵. İstanbul'da ise, hastanelerde yatan askerlerede destek olundu. Haydarpaşa ve Tuzla civarında aşhaneler açılıp bir de bölgede nekathane kuruldu⁹⁶. Hilâl-i Ahmer Cemiyeti bu cephelerden başka Birinci Dünya Savaşı'nın güney cepheleri şeklinde gruplandırıdığımız Kanal, Suriye-Filistin, Irak ve Hicaz-Yemen Cephelerinde de ordunun yardımına koşmuştu⁹⁷.

1.2. Birinci Dünya Savaşı'nın Güney Cephelerinde Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin Teşkilat Yapısı

1.2.1. Merkezler

1.2.1.1. Bağdat Merkezi

Dicle Nehri'nin her iki yakasına kurulmuş olan Bağdat şehri, XVI. yüzyıldan itibaren Osmanlı hâkimiyeti altında ve Bağdat vilayetinin merkezi konumundaydı⁹⁸. Söz konusu şehirde özellikle Bağdat valisi Zeki Paşa'nın öncülüğünde Balkan Savaşları

⁹³ Topçu-İzğöer, a.g.e., s. 80-81

⁹⁴ **Sabah**, 14 Haziran 1915.

⁹⁵ **Tanin**, 3 Mayıs 1915.

⁹⁶ **Sabah**, 14 Haziran 1915.

⁹⁷ **Servet-i Fünûn**, C. 48, S. 1242, İstanbul, 25 Mart 1915, s. 312-313.

⁹⁸ Abdülaziz ed-Duri, "Bağdat", **TDV İslam Ansiklopedisi**, C. 4, İstanbul, 1991, s. 425-426.

döneminde halktan yardım toplanıp⁹⁹, elde edilen 367 Osmanlı lirası İstanbul Hilâl-i Ahmer Genel Merkezi'ne göndermişti¹⁰⁰.

Birinci Dünya Savaşı başladığında şehirde bir Hilâl-i Ahmer Merkezi yoktu. İhtiyaç duyulması üzerine daha önce Bağdat vali vekilliği ve Basra valiliği yapan, Musul valisi Reşit Bey şehirde bir Hilâl-i Ahmer Merkezi açmak için öncülük etti. Bu amaçla bir toplantı tertip ederek bölgenin zengin ve tanınmış şahsiyetlerini etti. Ancak davet edilen kişilerin çoğu toplantıya katılamadı. Bunun üzerine vilayetten tayin suretiyle merkezi kurma kararı alıp, 6 Aralık 1914 tarihinde ordu müfettişliğine ait binanın salonunda yapılan toplantıda Bağdat Hilâl-i Ahmer Merkezi'ni teşkil etti¹⁰¹. Toplantıya katılan üyelerden alınan 100.086 kuruş 26 paralık aidat geliriyle ilk faaliyetler için kullanıldı¹⁰².

Reşit Bey'in 25 Mart 1915 tarihinde Diyarbakır valiliğine tayin edilmesi¹⁰³ üzerine Bağdat Merkezi'nin sorumluluğunu Dr. Sami Bey üstlendi¹⁰⁴. Onun başkanlığında bir taraftan para toplarken diğer taraftan vilayette sağlık teşkilatı oluşturmaya çalışıldı. Bu teşebbüsle ordu yararına hastaneler kurulmuş ve mevcut hastanelerin eksikleri tamamlanmıştı. Ayrıca kurulan eczane vasıtasıyla halka ücretsiz ilaç dağıtıldı. Bunların dışında cephede bulunan asker aileleri ile şehit ailelerine yardım etmiş, sivil ise, günde her bir yoksula 3 kuruş para yardımı yapmıştı. Ancak 1917 yılında düşman kuvvetlerinin Bağdat üzerine yürümesinden dolayı Merkez'deki malzemelerin bir bölümü Halep'e taşındı. Fakat önemli bir kısmı İngilizlerin eline geçti¹⁰⁵.

⁹⁹ TKA, Kutu No: 78, Belge No: 242; TKA, Kutu No: 78, Belge No:324.

¹⁰⁰ Zuhâl Özyayın, **Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti Salnamesi**, İstanbul Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1997, s. 143.

¹⁰¹ TKA, Kutu No: 156, Belge No: 11. 6.

¹⁰² TKA, Kutu No: 156, Belge No: 11. 8.

¹⁰³ Nejdî Bilgi, "Diyarbakır Valisi Reşit Bey'in Ermeni Meselesi Üzerine Bazı Görüşleri", **Türk Yurdu**, C. 26, S. 226, 2006, s. 31.

¹⁰⁴ TKA, Kutu No: 156, Belge No: 147.

¹⁰⁵ Topçu-İzgöer, **a.g.e.**, s. 84.

Fotoğraf 2. Bağdat Hilâl-i Ahmer Merkez Heyeti Üyeleri

(Kaynak: *Harp Mecmuası*, S. 4, Kânûn-i sâni 1915.)

Tablo 1. Bağdat Hilâl-i Ahmer Merkezi'nin 16 Nisan 1915 Tarihli Toplantısına Katılan Üyeler¹⁰⁶

Divan Mebusu Dr. Sami Bey
Bağdat Mebusu Doktorzade Fuad Bey
Sıhhiye Birinci Sınıf Müfettişi Dr. Hikmet Süreyya Bey
Belediye Reisi Dr. Kani Bey

¹⁰⁶ TKA, Kutu No: 165, Belge No: 13. 1.

Musevi Cemaatinden Menahem Salih Efendi
Hristiyan Cemaatinden İskender Aziz Efendi
Vükelâ-ı Deâviden Mahmud Bey
Hukuk Mektebi Müdürü Hikmet Süleyman Bey
Vükelâ-ı Deâviden Abdullah Vehbi Bey
Mahmud Ağazade Abdulvahab Çelebi
Yakup Serkiz Efendi
Eşraftan Mahmud Derviş Efendi
Toplam Üye Sayısı: 36

1.2.1.2.Musul Merkezi

Balkan Savaşları esnasında Musul valisinin öncülüğüyle bölge halkından para toplanmaktaydı¹⁰⁷. Hilal-i Ahmer Cemiyeti salnamesine göre söz konusu savaş döneminde Musul'dan İstanbul Genel Merkezi'ne 1.949 Osmanlı lirası gönderilmişti¹⁰⁸. Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla beraber bölgede bir merkez kurma gereği duyulduğundan 1915 yılında Musul Hilal-i Ahmer Merkezi kuruldu. Merkez'in başkanı aynı zamanda vilayet istinaf mahkemesi başkanı olan Nazif Bey'di. Başkan yardımcısı sıhhiye müdürü Feyzullah Bey, kâtip vilayet azasından Kasım Ağazade Atıf Bey, veznedarlığa belediye azasından Abdurrahman Bey ve veznedar muavinliğini ise belediye azasından Medet Efendi üstlendi¹⁰⁹.

Musul Merkezi'nin öncelikli görevi gelir elde etmektir. Bunun için teşkilatını genişletmiş ve merkezden 16 saatlik mesafede bulunan Erbil Kazası başta olmak üzere vilayetin çeşitli yerlerine şubeler açıldı. Merkez ve şubelerden toplanan paralarla yaralı askerlerin tedavi edilmesi amacıyla 500 yataklı bir hastane kuruldu. Hastanenin

¹⁰⁷ TKA, Kutu No: 14, Belge No: 259; TKA, Kutu No: 78, Belge No: 62.

¹⁰⁸ OHAC Salnamesi, s. 311.

¹⁰⁹ TKA, Kutu No: 158, Belge No: 56.

ihtiyaçlarının bir kısmı İstanbul Hilâl-i Ahmer Genel Merkezi'nden temin edilirken bir kısmı da Musul'dan temin edilmekteydi¹¹⁰.

11 Mart 1917'de Bağdat işgal edilince şehirdeki Hilâl-i Ahmer Merkezi'ndeki malzemelerin bir kısmı Musul Merkezi'ne taşındı. Ardından Ocak 1918'de Merkez'in yönetim kadrosu yeniden düzenlendi¹¹¹. Merkez, faaliyetlerine şehrin İngilizlerin eline geçmesine kadar devam etti¹¹².

Tablo 2. Musul Hilâl-i Ahmer Merkez Heyetini Oluşturan Üyeler (6 Ocak 1918)¹¹³

<i>Görevi</i>	<i>İsmi</i>
Başkan	Musul Kadısı Mehmed Efendi
Kâtip	Tüccardan Ahmed bin Hacı Mehmed Efendi
Veznedar	Tüccardan Hüseyin bin Abdullah
Üye	Müftü Ahmed Fahri Efendi
Üye	Nüfus Memuru Bekir Efendi
Üye	Piyade Ser Çavuşu Ahmed bin Salim Efendi
Üye	Tüccardan Hacı Abdullah Efendi
Üye	Tüccardan Mahmud Efendi

1.2.1.3.Halep Merkezi

Halep Hilâl-i Ahmer Merkezi, 1912 tarihinde Balkan Savaşı'nda Hilâl-i Ahmer Genel Merkezi'ne gelir sağlamak amacıyla eski Halep valisi Galip Bey öncülüğünde kuruldu. Merkez'in oluşturduğu komisyon sayesinde bölge halkından toplanan 233.959

¹¹⁰ TKA, Kutu No: 158, Belge No: 56. 3.

¹¹¹ TKA, Kutu No: 158, Belge No: 126.

¹¹² TKA, Kutu No: 158, Belge No: 3.

¹¹³ TKA, Kutu No: 158, Belge No: 126.

kuruş 28 para İstanbul'a gönderildi¹¹⁴. Birinci Dünya Savaşı'nın başlaması üzerine Hilâl-i Ahmer Genel Merkezi vilayete Cemiyet'in yeniden teşkilatlanması için nizamnameler yolladı. Tüm girişimler neticede vilayette bir Hilâl-i Ahmer Merkezi kuruldu. 1915 yılı başında Halep Hilâl-i Ahmer Merkezi'nin idari eyet üyeleri şöyleydi:

Tablo 3. Halep Hilâl-i Ahmer Merkezi Üyeleri (1915)¹¹⁵

<i>Görevi</i>	<i>İsmi</i>
Başkan	Mirliva Emeklisi Ebni Paşa
Başkan Vekili	Hamamizade Nasri Efendi
Üye	Eşraftan Çelebizade Abdulkadir Efendi
Üye	Eşraftan İbrahimpaşazade Said Bey
Üye	Hamamizade Elbir Efendi
Üye	Davud Efendi Şa'bo
Üye	Eşraftan Yiğenzade Emin Ağa
Üye	Eşraftan Hekimzade Saadetlü Cemil Bey
Üye	Davavekili izzetlü Taros Efendi
Kâtip	Eşraftan Kudüszade Nureddin Efendi
Veznedar	Abidinizade Corci Efendi
Veznedar Muavini	İskender Efendi Salim
Vilayet Gelir Kâtibi	Katip Muhasebe'i Hususiye'i Vilayet-i Varidat Katibi Ragıb Efendi

¹¹⁴ TKA, Kutu No: 27, Belge No: 79.

¹¹⁵ TKA, Kutu No: 27, Belge No: 139.

Kurulan Halep Merkezi bir taraftan bölgesinde yaralı düşen askerlere yardım edip¹¹⁶, diğer taraftan da İstanbul Genel Merkezi'ne maddi yardımda bulunmaktaydı. Örneğin; Haziran 1915'e kadar 249.000 liralık yardım toplayıp İstanbul hastanelerinde tedavi olan yaralılara 2 vagon yağ gönderdi¹¹⁷.

1.2.1.4.Şam Merkezi

Şam Hilâl-i Ahmer Merkezi ilk olarak 1877 yılında 5. Ordu Kumandanı İzzet Paşa başkanlığında oluşturulan heyet tarafından kuruldu. Heyet'in Başkan yardımcısı Vilayet Divan-ı Temyiz Başkan Yardımcısı Ali Mardem Bey, veznedarı Osmanlı Bankası Şam Ajentesi'nde görevli Michel Siouffi, kâtibi Emin Terazi Efendi, kâtip yardımcısı Osman Efendi, azaları ise Karantina İdaresinden Dr. Biagini Efendi, Mustafa Atar Efendi, Havran eski muhasebecisi Raşid Efendi, Muhammed Azmi Bey, Abdülkadir Sultan Efendi, Said Agubi Efendi, Mahmud Hoca Efendi ve Muhammed Sabri Mouzaldzi Efendi idi¹¹⁸.

Şam Hilâl-i Ahmer Merkezi, Refik Bey başkanlığı altında Balkan Savaşı döneminde İstanbul'a gelir sağlayan merkezlerden oldu¹¹⁹. Ahaliden toplanan paralar Osmanlı Bankası vasıtası ile İstanbul'a iletilmekteydi¹²⁰. Bu dönem vilayetlerden Hilâl-i Ahmer Genel Merkezi kasasına gönderilen paraların listesinin yer aldığı Hilâl-i Ahmer Salnamesi'ne göre, Şam Hilâl-i Ahmer Merkezi, İstanbul Genel Merkezi'ne 507 lira para yolladı¹²¹.

Birinci Dünya Savaşı nedeniyle seferberlik ilan edilmesinin üzerine vilayette Hilâl-i Ahmer teşkilatı yeniden düzenlenmek istendi¹²². Ardından bölgeye Hilâl-i Ahmer Genel Merkezi'nden nizamnameler gönderildi¹²³. Böylece Cemiyet'e gelir

¹¹⁶ TKA, Kutu No: 27, Belge No: 75.

¹¹⁷ Tasvir-i Efkâr, 28 Ağustos 1915;

¹¹⁸ Hüsnü Ada, **Osmanlı Devleti'nin Hizmetinde İlk Modern Osmanlı Sivil Toplum Örgütü Hilâl-i Ahmer Cemiyeti (1868-1911)**, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Türk Tarihi Anabilim Dalı, Yayınlanmış Doktora Tezi, İstanbul 2011, (Ekler bölümü 13. Tablo).

¹¹⁹ TKA, Kutu No: 78, Belge No: 44.

¹²⁰ TKA, Kutu No: 79, Belge No: 183.

¹²¹ Özeydin, **a.g.t.**, s. 143.

¹²² TKA, Kutu No: 160, Belge No: 41.

¹²³ TKA, Kutu No: 160, Belge No: 27.

toplama faaliyetlerine başlanılmış oldu. Ancak bölgedeki ahalisinden elde edilen gelir beklentiyi karşılayamadı¹²⁴. 25 Eylül 1915 tarihinde Mirliya Hamid Paşa başkanlığında Şam Hilal-i Ahmer Merkez Heyeti yeniden oluşturularak çalışmalara devam etti¹²⁵. Cemiyet yararına 23 Ocak 1917 tarihine kadar Şam vilayeti genelinden altı şube açıldı¹²⁶.

Tablo 4. Şam Hilâl-i Ahmer Merkez Heyeti (24 Şubat 1916)¹²⁷

<i>Görevi</i>	<i>İsmi</i>
Başkan	Üçüncü Kolordu Askeri Heyet Riyasetinden Emekli Erkan-ı Harbiye Mirlivası Hamid Paşa
Başkan vekili	Mahmud Paşa
Üye	Kudüs-ü Şerif emlak-ı seniye müdüriyetinden Osman Bey
Üye	Kolordusu levazım-ı ikinci şubesi müdüriyetinden Sabri Efendi
Üye	Ziraat Bankası Müdürü Rıfat Bey
Üye	Şam eşrafından Ata Efendi
Üye	Şam tüccarlarından Selim Efendi
Üye	Vilayet meclisi azasından Şam Osmanlı Bankası müdüriyetinden emekli Galib Şavol Bey
Üye	Mahmud Said Efendi
Üye	Abdullah Bey
Kâtip	Kâtip ve veznedar atanmadığından şimdilik bu görevler heyetçe yürütülmektedir.
Veznedar	

¹²⁴ TKA, Kutu No: 160, Belge No: 41.

¹²⁵ TKA, Kutu No: 160, Belge No: 29.

¹²⁶ TKA, Kutu No: 160, Belge No: 41.

¹²⁷ TKA, Kutu No: 160, Belge No: 42.

1.2.1.5. Cebel-i Lübnan Merkezi

Batıda Akdeniz, kuzeyiyle doğusu hilâl şeklinde Suriye topraklarıyla çevrili olan Lübnan, etnik açıdan çok çeşitlidir¹²⁸. 1516 yılında Osmanlı idaresi altına giren bölgede yaşanan karışıklıklardan dolayı 1861 yılında müstakil mutasarrıflık statüsü verilmişti. Ancak söz konusu makama gelecek olan kişi Osmanlı vatandaşı olup, Hristiyan inancına sahip olması şartı getirildi. Mutasarrıf, Bâb-ı Âli tarafından tayin edilecek ve doğrudan ona karşı sorumlu olacaktı. Birinci Dünya Savaşı'ndan dolayı Lübnan'la ilgili olan protokol 11 Temmuz 1915 tarihinde Osmanlı Devleti tek taraflı olarak iptal edilip, Müslüman mutasarrıf tayin edilmeye başlandı¹²⁹. Müslüman mutasarrıfın sağladığı kolaylıkla 24 Ocak 1915 tarihinde 4. Ordu Kumandanı ve Bahriye Nazırı Cemal Paşa'nın emriyle Cebel-i Lübnan Menzil Kumandanı Miralay Rıza Bey tarafından Hilâl-i Ahmer Merkezi kuruldu¹³⁰. Merkezin bölge halkından topladığı nakdi yardımlar İstanbul Genel Merkezi'ne eşya şeklinde yapılan yardımlar ise Şam Hilâl-i Ahmer Merkezi'ne gönderilmekteydi¹³¹. Genel olarak iane toplamakla görevli olan merkez uzun müddet bu faaliyetini başarıyla yürüttü. Ancak savaşın etkisi ve kıtlık nedeniyle bölgede yardım toplamaktan ziyade yardıma muhtaç hale geldi¹³². 1915 yılında kurulan merkezin idari heyet üyeleri şöyledi:

Tablo 5. Cebel-i Lübnan Hilâl-i Ahmer Merkez Heyeti (1915)¹³³

<i>Görevi</i>	<i>İsmi</i>
Başkan	Saadetlü Mehmet Rıza Bey
Üye ve Fahri Başkan	El-Matran Basilyus Hacı
Başkan Vekili	Faris Bey Meşrik

¹²⁸ Mustafa L. Bilge, "Lübnan", **DİA**, C.27, Ankara, 2003. s. 243-244.

¹²⁹ Şerafettin Tufan Buzpınar, "Lübnan", **DİA**, C. 27, Ankara, 2003, s. 246-248.

¹³⁰ **TKA**, Kutu No: 270, Belge No: 25.

¹³¹ **TKA**, Kutu No: 270, Belge No: 30. 38.

¹³² Uluğtekin, Murat, Uluğtekin, Güli, **a.g.e.**, s. 53-54.

¹³³ **TKA**, Kutu No: 270, Belge No: 30. 43.

Veznedar	Mutasarrıfeyn Muhasebecisi Mehmet Halim Bey
Üye	Salim Bey Hamade Lübnan Jandarma Kumandanı
Üye	Emin Bey Abdulmelik
Üye	Nahle Bey (...)
Kâtip	Mahmut Bey Takyeddin
Üye	Yusuf Bey El Prens
Üye	Yusuf Efendi Habib Sabit
Üye	İbrahim Bey El-Emud
Üye	Cebrail Efendi Nassar

Lübnan şehir merkezinin dışında Cezin, Şuf, Betrun, Elküre, Zahle¹³⁴, Metn, Kesrivan Kazaları ile Deyru'l-Kamer Nahiyesi'nde kaymakamlar başkanlığında açılan şubeler sayesinde bölge genelinde iane geliri sağlanmaya çalışıldı¹³⁵.

1.2.1.6. Beyrut Merkezi

Balkan Savaşları dönemimde Beyrut valisi Haşim Bey vilayetin idari birimlerine göndermek üzere Hilâl-i Ahmer Genel Merkezi'nden 20 adet Hilâl-i Ahmer Nizamnamesi talep etti¹³⁶. Bu istekten kısa bir süre sonrada Beyrut'ta bir Hilâl-i Ahmer Merkezi açıldı¹³⁷. Böylece Cemiyet adına halktan yardım toplanmaya başlandı. Toplanan yardım paraları Osmanlı Bankası vasıtası ile İstanbul Genel Merkezi'ne

¹³⁴ TKA, Kutu No: 270, Belge No: 30. 41.

¹³⁵ TKA, Kutu No: 270, Belge No: 30. 42.

¹³⁶ TKA, Kutu No: 36, Belge No: 35.

¹³⁷ TKA, Kutu No: 36, Belge No: 13.

gönderilmektedir¹³⁸. Yapılan yardımlar Birinci Dünya Savaşı döneminde de devam etti¹³⁹. Mesela, 25 Kasım 1915 günü 4. Ordu Kumandanı Cemal Paşa'nın himayesinde Hilâl-i Ahmer Cemiyeti menfaatine Beyrut'ta bir bahçe eğlencesi düzenlenip 400 lira gelir sağlandı¹⁴⁰. Merkez aynı zamanda Beyrut Limanı'nından da yararlanmaktaydı. Bölgede ihtiyaç duyulan malzeme bu liman sayesinde temin ediliyordu¹⁴¹. Ayrıca çeşitli nedenlerle limanda kalan eşyalardan Hilâl-i Ahmer gelir kaynağı olmuştu. Mesela; 3 Eylül 1917 günü Almanya gemisinin Beyrut Limanı'na çıkardığı eşya Donanma ve Hilâl-i Ahmer Cemiyetlerine teslim edilmiş ve eşyalar satışa çıkarılarak gelir elde edilmişti¹⁴². Vilayette, Beyrut Hilâl-i Ahmer Merkezi dışında 1915 yılında Lazkiye Sancağı'nda¹⁴³, 1917 yılında ise Akka'da birer şube açıldı¹⁴⁴.

1.2.1.7. Kudüs-ü Şerif Merkezi

Suriye'nin güneybatısı ve Mısır'ın kuzeydoğusunda bulunup Filistin bölgesinin en önemli şehri olan Kudüs, Akdeniz ve Lut Gölü arasındaki engebeli alanda yer almaktadır. İslamiyet, Hristiyanlık ve Musevilik inanışlarının kutsal mevkilerinden olmasından dolayı tarih boyunca toplumların en önemli merkezlerinden biridir. Bu özelliğinden dolayı siyasi merkezden ziyade dini merkez durumundaydı. Şehir 1872-1917 döneminde müstakil mutasarrıflık statüsü verilerek doğrudan hükümete bağlandı¹⁴⁵.

Hilâl-i Ahmer Cemiyeti, 1877-1878 Osmanlı-Rus savaşında gelir sağlamak amacıyla burada bir merkez kurdu. İlk heyet üyeleri ise, şehir idare konseyi üyelerinden François Batato Efendi, Hükümet tercümanı Georges Ballit Efendi, Tüccar Misel Efendi, Tüccar Emmanuel Brkisch, Veznedar J. Frutiger, Kâtip Şehir idare Konseyi üyesi Bedir El Calibi Efendi oluşturmaktaydı¹⁴⁶. Ancak savaş sonrası İstanbul Genel

¹³⁸ TKA, Kutu No: 78, Belge No: 53.

¹³⁹ TKA, Kutu No: 312, Belge No: 7; TKA, Kutu No: 156, Belge No: 83.

¹⁴⁰ TKA, Kutu No: 156, Belge No: 152.

¹⁴¹ TKA, Kutu No: 198, Belge No: 18.

¹⁴² TKA, Kutu No: 160, Belge No: 51.

¹⁴³ TKA, Kutu No: 158, Belge No: 81.

¹⁴⁴ TKA, Kutu No: 155, Belge No: 72.

¹⁴⁵ Kemal Cemil el-Asalâ, "Kudüs", DİA, C. 26, Ankara 2002, s. 334.

¹⁴⁶ Ada, a.g.t., (ekler kısmı 13. Tablo)

Merkezi'nin kapatılmasıyla beraber bu bölgedeki faaliyetlerde durduruldu. Cemiyet'in bölgede yeniden teşkilatlanması ise 1912 yılında Balkan Savaşı esnasında meydana geldi. Bu tarihte Hilâl-i Ahmer Genel Merkezi Kudüs'te bir şube açılmasına yönelik gönderdiği yazı üzerine Kudüs Mutasarrıfı Cevdet Bey tarafından bir şube açılıp, idari bir heyet oluşturuldu. Ardından merkezden gerekli olan evrak ve malzeme talep edilerek faaliyetlerine başlandı¹⁴⁷. Toplanan paralar Osmanlı Bankası aracılığı ile İstanbul'a gönderilmekteydi¹⁴⁸. Örneğin; 14 Ekim 1912 tarihinde 20.000¹⁴⁹, 31 Ekim 1912 tarihinde ise 600 Frank İstanbul'a gönderildi¹⁵⁰. Böylece kısa sürede Kudüs-ü Şerif, Hilâl-i Ahmer Genel Merkezi'ne en çok para gönderen merkezlerden biri haline geldi¹⁵¹.

Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'na dahil olmasıyla Kudüs, 4. Ordu'nun en önemli karargah noktalarındandı. Bölgede kurulan ordu menzil teşkilatına destek olmak amacıyla 4. Ordu Kumandanı Cemal Paşa'nın talebi üzerine Hilâl-i Ahmer Genel Merkezi bir taraftan Kudüs'e Süveyş Heyet-i İmdadiyesi isminde heyeti gönderirken diğer taraftan da bölgede bulunan Kudüs-ü Şerif Merkezi'nin orduya yardım için görevlendirmişti. O sırada Kudüs'teki Hilâl-i Ahmer Merkezi başkanlığını dönemin mutasarrıfı (Ahmet Macit Bey) tarafından yürütüldü¹⁵². Merkez bu dönemde üye aidatı dışında bölgede düzenlediği konser ve rozet satışlarından elde ettiği paraların bir kısmını İstanbul'a gönderirken, diğer bir kısmını ise savaş nedeniyle Kudüs'te açılan ordu hastanesinin ihtiyaçlarını karşılamak için hastane komisyonuna teslim etmekteydi¹⁵³. Bu sırada Kudüs'e Mehmet Mithat Bey'in yeni mutasarrıf olarak atanmasıyla İstanbul Hilâl-i Ahmer Genel Merkezi 31 Ocak 1916 tarihinde Kudüs'e gönderdiği bir yazı ile Merkezi oluşturan üyelerin listesini talep etti. Bu talep üzerine Kudüs-ü Şerif Hilâl-i Ahmer Merkezi başkanı liva Mutasarrıfı Mithat Bey 6 Nisan 1916

¹⁴⁷ TKA, Kutu No: 36, Belge No: 28.

¹⁴⁸ TKA, Kutu No: 78, Belge No: 173.

¹⁴⁹ TKA, Kutu No: 79, Belge No: 190.

¹⁵⁰ TKA, Kutu No: 79, Belge No: 214.

¹⁵¹ OHAC Salnamesi, 1913.

¹⁵² TKA, Kutu No: 28, Belge No: 79.

¹⁵³ TKA, Kutu No: 27, Belge No: 210; TKA, Kutu No: 27, Belge No: 175.

tarikhinde merkezi oluşturan üyelerin listesini İstanbul'a gönderdi. Şehrin önde gelen şahsiyetlerinden oluşan liste şöyleydi¹⁵⁴:

Tablo 6. Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Kudüs-ü Şerif Merkezi Üyeleri (6 Nisan 1916)¹⁵⁵

<i>Görevi</i>	<i>İsmi</i>
Başkan	Liva Mutasarrıfı Mithad Bey
Başkan Vekili	Evkaf Müdürü Cemil Bey
Üye	Kudüs Polis Merkezi Müdürü Nuri Bey
Üye	Kudüs-ü Şerif Memusu Hüsnüzade Said Beyefendi
Üye	Kudüs-ü Şerif Memusu Sabık Osmanlı Efendi
Üye	Kudüs Belediye Re'isi Sabık Hüsnü zade Hüseyin Haşim Efendi
Üye	Kudüs Ticaret Odası Reisi Hacı Yusuf Vefa Efendi
Üye	Kudüs Belediye azasından İshak Şehabi Efendi
Üye	Kudüs Ticaret Odası Re'isi Sanisi Albert Gayti Efendi
Üye	Kudüs (...) Mu'teberatından Davud Efendi

Kudüs-ü Şerif Merkezi bölge ahalisinden topladığı paralar ile faaliyetlerine devam ederken¹⁵⁶, yine merkezi Kudüs olan ve ordu harekâtına paralel olarak teşkilatlanan Süveyş Heyet-i İmdadiyesi üstlendi¹⁵⁷.

¹⁵⁴ TKA, Kutu No: 27, Belge No: 211.

¹⁵⁵ TKA, Kutu No: 27, Belge No: 211. 1.

¹⁵⁶ TKA, Kutu No: 27, Belge No: 212.

¹⁵⁷ TKA, Kutu No: 221, Belge No: 78.

1.2.1.8.Yemen Merkezi

Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Osmanlı-Rus Savaşı başlamasının ardından ilk aldığı kararlardan biri vilayetlerde sıhhiye görevlileri, valiler ve mutasarrıflar öncülüğünde şubeler açmaktı¹⁵⁸. Bu amaçla harekete geçen Yemen valisi Mustafa Asım Paşa, 15 Mayıs 1878 tarihinde San'a da bir Hilâl-i Ahmer şubesi açıp, halktan 297.650 kuruş toplayarak İstanbul'a gönderdi¹⁵⁹. Birinci Dünya Savaşı başlamasından sonra Osmanlı Devleti'nin Almanya ile yapılan ittifakın ardından 2 Ağustos 1914 tarihinde seferberlik ilan etmişti. Ancak Hicaz ve Asir gibi Yemen de başlangıçta bunun dışında tutuldu. Lakin o günkü şartlar altında Osmanlı Devleti'nin muhtemelen bir harp durumunda Yemen'e herhangi bir destek sağlamasının güç olacağından öngörülerek buradaki birliklere hazırlık emri verdi¹⁶⁰. İngiltere'nin Osmanlı ile siyasi ilişkilerini kestiği haberini alan 7. Kolordu Komutanlığı Yemen'de 7 Kasım 1914 tarihinde genel seferberliğini ilan etti. Ordu, İtilaf donanmasının Akdeniz ve Kızıldeniz'de sağladığı deniz egemenliği yüzünden ne anavatanından ne de dış kaynaklardan tam anlamıyla yararlanamadı. Durumun üstesinden gelebilmek adına kendi kendine yetebilen bir ikmal sistemi oluşturuldu. Oldukça sınırlı olan yerli kaynakları zorlayarak sürdürülebilen bu sistemde kolordu ve tümenlerin menzil bölgelerinde Tekâlif-i Harbiye usulüne başvuruldu¹⁶¹. Hâl böyleyken 7. Kolordu'ya bağlı 39. Tümen Komutanı Ali Sait Paşa ve Yemen valisi Mahmut Nedim Bey girişimiyle bölgede bir Hilâl-i Ahmer Merkezi açıldı. Ayrıca 1915 tarihinde ise Mahmut Nedim Bey'in eşi Selvet Hanım öncülüğünde Hilâl-i Ahmer Kadınlar Merkezi ile desteklendi. Böylece tüm vilayete yayılan cemiyet teşkilatı sayesinde 592. 84 kuruş 10 para gelir elde edildi. Çok zor şartlarda yaşamalarına rağmen Yemen halkı askerlerin her türlü ihtiyacını karşılamak için çaba göstermiş ve bu yolda 5.291 kuruş 10 para sarf edildi. Hatta elde ettiği gelirin 378 kuruşu da San'a postanesi aracılığıyla İstanbul'a gönderildi¹⁶².

¹⁵⁸ Ada, a.g.t., s. 62.

¹⁵⁹ Ada, a.g.t., s. 61.

¹⁶⁰ Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi..., s. 417-418.

¹⁶¹ Koçoğlu, a.g.e., s. 275.

¹⁶² TKA, Kutu No: 161, Belge No: 1-2.

Tablo 7. Yemen Hilâl-i Ahmer Merkez Heyet Üyeleri¹⁶³

<i>İsmi</i>	<i>Kayıt Aidatı (Kuruş)</i>
Vali’i Vilayet Mahmud Nedim Beyefendi Hazretleri	500
Laheh Kumandanı Saadetlü Said Paşa Hazretleri	228
Sıhhiye Müdürü Şükrü Kamil Bey	206
Mektubi’i Vilayet Hakkı Bey	103
Merkez Tabibi Abdurrahman Ekrem Bey	103
Seyyar Tabib Behzad Bey	103

1.2.2. Heyetler

1.2.2.1.Süveyş Heyet-i İmdadiyesi

İkinci Kanal Harekâtı esnasında Hilâl-i Ahmer Genel Merkezi tarafından 4. Ordu’ya yardım için Süveyş Heyet-i İmdadiyesi adında bir sıhhi heyet oluşturuldu¹⁶⁴. Cemiyet, İstanbul Mekteb-i Tıbbiye’de görevli Dr. Neşet Ömer (İrdelp) Bey’i, 24 Aralık 1914 tarihinde söz konusu heyete başhekim olarak atadı¹⁶⁵. Böylece Dr. Neşet Ömer Bey’in başkanlığında 3 doktor, 5 asistan, 44 hastabakıcı, 1 idare memuru ve 2 sevk memurundan oluşan 56 kişilik Heyet, yanlarına 250 yataklık bir hastane kurabilecek miktarda eşya ile beraber 4 Ocak 1915 tarihinde Haydarpaşa tren garından yola çıktı¹⁶⁶. Heyet, 3 gün sonra Pozantı’ya vardı. Sonra da askeri sevkiyat yapan nakliye kolları yardımıyla önce Gülek İstasyonu’na oradan da Halep’e gittiler. Orada Hilâl-i Ahmer Genel Merkez’den Halep Osmanlı Bankası’na gönderilen para ile erzak satın almak için

¹⁶³ TKA, Kutu No: Belge No: 161. 1.

¹⁶⁴ TKA, Kutu No: 23, Belge No: 272. Belgelerde heyetin ismi *Süveyş Heyet-i Sıhhiyesi* olarakta geçmektedir.

¹⁶⁵ TKA, Kutu No: 44, Belge No: 64.

¹⁶⁶ Sabah, 3 Kânûn-i sâni 1915; Sabah, 5 Kânûn-i sâni 1915.

on dört gün kalmışlardır. Bu süre zarfında alınan malzeme ile kurulması planlanan hastanenin yatak sayısı 300'e çıkarıldı. Ardından Şam'a geçip, eksik kalan diğer eşyalarda orada satın alınarak Kudüs'e doğru yola çıktılar. Heyet, Kudüs'e varınca kumandanlıktan yeni bir haber gelene kadar hastanenin kurulmaması emri verildi. Bu nedenle mevcut eşyalarla sadece bir laboratuvar kuruldu. Onun dışında malzemelerin hepsi heyet için ayrılan depoya yerleştirildi. Ardından Heyet başkanı Dr. Neşet Ömer Bey şehirdeki 380 yataklı menzil hastanesi olan Rus Hastanesi'nin başhekimliği görevini üstlendi. Opr. Dr. Kemal Bey ise bir diğer menzil hastanesi olan Fransız Hastanesi'nin sorumluluğunu üstlenirken, Dr. Asım Bey'de Kudüs kadınlarının oluşturduğu bir heyet tarafından yönetilen ve İngilizlere ait olan Emrâz-ı Sâriye Hastanesi'nin yönetimini devraldı. Fakat Halep Vilayeti'nde bulunan kumandanlık tarafından Opr. Dr. Kemal Bey'in vilayete çağırılması üzerine Hilâl-i Ahmer Heyeti'nin hiçbir memuru Fransız Hastanesi'nde görev almadı. Heyet üyeleri görevlerini icra ederken Rus Hastanesi bir menzil hastanesi olduğundan buranın masraflarının bir kısmı ordu tarafından karşılanırken, geriye kalan masraflar ise Hilâl-i Ahmer Cemiyeti tarafından üstlenildi.

Heyet Kudüs'e varışından itibaren ilk iki ayda 1.062 hasta tedavi etti. Bunlardan 382'si yaralı askerlerden oluşmaktaydı¹⁶⁷. Hastaneyi birkaç defa ziyaret eden ve Heyet'in ilk yaralı kafilesi sevkiyatını izleyen 4. Ordu Kumandanı Cemal Paşa, Heyetin başarılı faaliyetlerinden dolayı hem Süveyş Heyet-i İmdadiyesi'ne hem de telgraf ile Hilâl-i Ahmer Genel Merkez'e teşekkür etti¹⁶⁸.

¹⁶⁷ **TKA**, Kutu No: 510, Belge No: 58.

¹⁶⁸ **Sabah**, 16 Nisan 1915; **Turan**, 18 Nisan 1915; **Sabah**, 18 Nisan 1915; **Sabah**, 29 Nisan 1915.

Fotoğraf 3. Cemal Paşa ve Süveyş Heyet-i İmdadiyesi

(Kaynak: TKA, Çerçeveli Resimler Dosyası.)

Kudüs'te 1916 yılının ortasına kadar faaliyet gösteren Heyet bir tarafta menzil hastanelerinde yaralı ve hasta askerleri tedavi edip sevkini sağlarken, diğer taraftan da yine yönetimi üstlendiği (eski İngiliz Hastanesi) Hilâl-i Ahmer Emrâz-ı Sâriye Hastanesi'nde halkın yararına faaliyetlerde bulunmaktaydı¹⁶⁹.

Heyet, İkinci Kanal Harekatı'nın başlamasından öncesi yapılan hazırlıklar dâhilinde depoya istiflenen eşyalarıyla seyyar bir hastane kurmak için Nisan 1916'da Kudüs'ten çöle doğru yola çıktı¹⁷⁰. Kudüs'ten katır yürüyüşüyle altı günlük mesafede bulunan Hafır şehrine varıldı. Oradan da şehrin 3 km kuzeyinde bulunan ve tamamen çöl olan alana bir Hilâl-i Ahmer seyyar hastanesi kuruldu. Buradaki faaliyetler Dr.

¹⁶⁹ TKA, Kutu No: 510, Belge No: 56.

¹⁷⁰ TKA, Kutu No: 510, Belge No: 141.

Neşet Ömer Bey'in başhekimliği altında Opr. Dr. Âkif Şâkir, Hasan Ferid ve Hakkı Beyler ile dört hemşire tarafından yürütülmekteydi. Heyet'in Kudüs'te kalan kısmını ise Dr. Ârif Ata ve Cemil Beylerin sorumluluğuna bırakıldı¹⁷¹.

Fotoğraf 4. Çölde Süveyş Heyet-i İmdadiyesi 1916

(Kaynak: TKA, Çerçeveli Resimler Dosyası.)

Çölde çadırılı ordugâh şeklinde kurulan 500 yataklı hastane¹⁷², demiryolu üzerinde bulunmasından dolayı cepheden gelen yaralı askerlerin tedavisi ve sevk faaliyetlerinde yer almak için kurulmuştu¹⁷³. 31 Temmuz 1916'da faaliyete geçen hastane bir buçuk ayda 1.105 yaralı ve hasta asker tedavi etti. Bunların içerisinde 69 Alman ve Avusturyalı asker de vardı¹⁷⁴.

¹⁷¹ TKA, Kutu No: 510, Belge No: 166.

¹⁷² TKA, Kutu No: 510, Belge No: 182.

¹⁷³ TKA, Kutu No: 510, Belge No: 166. 1.

¹⁷⁴ TKA, Kutu No: 510, Belge No: 138.

Fotoğraf 5. Hilâl-i Ahmer Hastanesinde Yaralı Alman Askerler

(**Kaynak:** Matson (G. Eric and Edith) Photograph Collection (22,060), *Library of Congress*, <https://www.loc.gov/item/2019699653/>, Erişim Tarihi.17. 01. 2023)

Cephe bölgesinde olan hastane İngiliz uçaklarının saldırısına uğramasına rağmen¹⁷⁵ faaliyetlerini Aralık 1916 tarihine kadar devam ettirdi. 23 Aralık 1916 tarihinde Osmanlı birliklerine saldırması üzerine Hafır'deki hastane tehlikeye düştü. Heyet üyeleri o sırada hastaneyi ziyaret eden Kuvve-i Seferiye Kumandanı'na bir saldırı durumunda eşyayı 10 günde ancak toparlayabileceklerini belirtmelerine karşı komutan tahliye emri vermedi. Kısa bir süre sonra düşman kuvvetlerinin çok yakına gelmeleri üzerine 13. Fırka Kumandanı durumun tehlikeli olduğunu belirterek Heyet'e tahliye emri verdi. İlk başta önemli olan eşyalar Hafır'e asker getiren trenle nakil edilme kararı alındı. Eşyalara Dr. Hafız Cemal, idare memuru Eşref Bey ve röntgen memuru Ömer Beyler eşlik etti. Bu nakil faaliyetleri devam ederken Heyet, Hafır'in 5 km uzaklığında

¹⁷⁵ TKA, Kutu No: 510, Belge No: 292.

bir yerde 100 yataklı bir hastane daha açtı. İlk nakliye faaliyeti 24/25 Aralık 1916 gecesi gerçekleşmiş ve eşya bir gecede toplanmasına rağmen herhangi bir zayıat verilmedi. Ancak nakil esnasında eşyanın sekiz gün durmadan yağan yağmur altında beklemesinden dolayı ıslanmıştı. Nihayet, Çöl Menzil Müfettişliği ve Kuvve-i Seferiye Kumandanlığı'nın emriyle 1 Ocak 1917'de eşyanın son kafilesini Kudüs'e götürüldü¹⁷⁶.

Şehrin istasyona indirilen eşyalar o esnada askeri sevkiyat olduğu için bir müddet yağmur altında bırakılmışsa da Kudüs Menzil Müfettişliği'ne ait nakliye vasıtalarıyla askeri depoya taşındı. Herhangi bir zayıat vermemek içinde ıslak olan eşyalarda kurutulup, 8 Ocak 1916 tarihinde eşyanın depoya taşınma faaliyeti tamamlandı. Bu esnada Hafir'de kurulan 100 yataklı yeni hastanenin yönetimi Opr. Eşref Bey'e verilmişti. Talep üzerine söz konusu hastanenin ihtiyaçları askeriye tarafından karşılanıp, yatak sayısı 200'e çıkarıldı. Ancak hastaların sonradan Hafir'e getirilen 100 yataklı askeri hastaneye sevkiyle bölgede Heyet'e ihtiyaç kalmadığından Opr. Eşref Bey son eşyalarla beraber Kudüs'e doğru yola çıkıp 15 Ocak 1917'de şehre vardı¹⁷⁷.

Hafir'den Kudüs'e tamamiyle dönen Süveyş Heyet-i İmdadiyesi, ordu komutanlığının gösterdiği lüzum üzerine hemen çalışmalara başladı. Filistin'de trenlerin ilk hareket noktasını teşkil eden Vadi-i Sarar'da 300 yataklı yeni bir hastane kuruldu. Adeta bir menzil hastanesi gibi idare edilen hastane, hasta ve yaralıların ilk müdahale noktası oldu. Yaralılar burada ilaçları temin edildikten sonra cephe gerisindeki sabit hastanelere trenle sevk edilmekteydiler¹⁷⁸.

Heyet, Vadi-i Sarar'daki çalışmalarını Kasım 1917 tarihine kadar sürdürdü. Ancak, İngilizlerin bölgede ilerlemesi üzerine cephe sahası içinde kalan Heyet, bir taraftan çok sayıda yaralının tedavisiyle uğraşırken diğer taraftan hastane eşyasını kuzey mevkilere nakletmeye çalışmaktaydı¹⁷⁹. Hastanenin durumunun tehlike altına girmesi üzerine Heyet yetkilileri sürekli Kudüs Menzil Müfettişliği'ne nakil için başvuruda bulunmuşsa da menzil yetkilileri her defasında Heyet'in en son dakikaya kadar

¹⁷⁶ TKA, Kutu No: 393, Belge No: 15.

¹⁷⁷ TKA, Kutu No: 393, Belge No: 15. 1-2.

¹⁷⁸ Çapa, a.g.e., s. 68.

¹⁷⁹ Çapa, a.g.e., s. 70.

vazifesini sürdürmesi gerektiği emrini verdi¹⁸⁰. Ancak düşman kuvvetlerinin hastane yakınına gelmesi üzerine Ordu tarafından Heyet’e 12 Kasım tarihinde gönderilen yazıda, “kıymetli ve mecruhînin tedavisine lüzumu olmayan eşyanın geriye sevkiyle ‘Aful’e veya daha münasip bir mahalde depo edilmesi” ifadeleri yer almaktaydı. Bunun üzerine Vadi-i Sarar’da yaralılar için yeterli malzemenin bırakılıp, o gece önemli ve kıymetli eşyalar dört vagona yüklendi. Aynı gece Menzil Müfettişliği’ne, Nokta Komutanlığı vasıtasıyla tebliğ edilen emirde, “Yürümeye iktidarı olanlar icabında mâşiyen (yaya) sevk edilerek, yürümeye muktedir olmayanlardan kâbil-i nakl olanları elinize geçen her vasıttan bilistifade geriye gönderiniz. Gayri kabil-i nakl olan ağır mecruh ve zuafâ, sevk neticesi zamanı geldiği vakit mikdar-ı kâfi edviye (ilaçlar) ve erzakları ve bir sıhhiye ve iâşe memuru ile terk edilir” yazıyordu¹⁸¹.

13/14 Kasım 1917 gecesi eşya trenle Dr. Akif Bey, sevk memuru Ziya, kâtip Hafız Mahmut Efendi, hastabakıcılardan İsmail ve Mahmut Beyler trenle tüm hastalar Kudüs’e sevk etti¹⁸². Eşyalar ise Dr. Süleyman Ethem ve idare memuru gözetiminde vagonlara yüklenerek Vadi-i Sarar’dan ayrıldı. Ancak tren yaklaşık on kilometrelik bir yol yaptıktan sonra düşman kuvvetlerinin hava saldırısına uğraması sonucunda iki vagon eşya tamamen yok oldu. Kalan eşyalar Kudüs’e götürüldü. Şehre varıldığında buradaki bir yıllık erzak ve eşyalar ile bir miktar ilacın ne olacağına dair bilgi almak için Kudüs Menzil Müfettişliği’ne başvuruldu. Müfettişlik cevap olarak eşyaların imhası emretmişse de daha sonra Kudüs Hilâl-i Ahmer Şubesi başkanı aynı zamanda da Belediye Reisi olan Hüseyin Bey ile görüşüldü. Hüseyin Bey’de malzemenin korunamayacağını o yüzden özellikle erzak olan kısmının halka satılmasını önerisi üzerine söz konusu eşya satışa çıkarıldı. Geriye kalan eşyaların bir kısmı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti’nin kullandığı İngiliz Hastanesi’ne depolanıp, başına iki muhafız görevlendirildi. Bir kısmı da 17/18 Kasım 1917 gecesi vagonlara yüklenerek Kudüs’ten Şam’a götürüldü. Şam’a varıldığında şehre kargaşa hakim olduğundan birkaç gün heyet

¹⁸⁰ TKA, Kutu No: 221, Belge No: 15. 6.

¹⁸¹ Mesut Çapa, a.g.m., s. 71.

¹⁸² TKA, Kutu No: 221, Belge No: 15. 5.

eşya ile birlikte ortada kaldı. Ardından Heyet 8. Ordu Kumandanlığı tarafından Şam'da bir hastane açılmakla görevlendirildi¹⁸³.

Süveyş Heyet-i İmdadiyesi tarafında Şam'da hastaneler açılmasının yanı sıra önce Hicaz demiryolu üzerinde yer alan Amman'da sonrada Der'a da birer hastane açıldı. Burada çalışmalara devam edilirken düşman kuvvetlerinin ilerleyişi üzerine Osmanlı ordusu bölgelerden çekilmeye başladı. Şam'ın işgali üzerine de bölge hastanelerde kalan askerlerin bakımı Hilâl-i Ahmer heyetine bırakıldı. İşgal altında bir süre görev yapan Heyet, Cenevre Sözleşmesi gereğince ve evlerine dönmelerine izin verilmesinin ardından Beyrut Limanı üzerinde İzmir'e döndüler¹⁸⁴.

1.2.2.2. Medine-i Münevvere Heyeti

Birinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesiyle Mekke Şerifi Hüseyin, İngilizlerle Arapların bağımsızlığı konusu üzerine görüşmeler yapmaktaydı. 1915 yılının sonuna doğru ise anlaşarak Osmanlı Devleti'ne karşı ayaklanma kararı alındı. Hazırlıkların tamamlanmasının ardından 10 Haziran 1916 tarihinde Mekke'de Arap isyanı başladı ve zamanla diğer bölgelere de yayıldı¹⁸⁵.

17 Haziran 1916'da 4. Ordu Kumandanlığı Medine civarını düşmandan temizlenmek amacıyla Medine'deki birliklere ek olarak bölgeye yeni birlikler gönderip, Fahrettin Paşa komutasında 30 Haziran 1916'da Hicaz Kuvve-i Seferiye ordusu kurdurdu¹⁸⁶. Söz konusu ordunun ihtiyaçlarını karşılamak için kurulan ordu teşkilat yapısına destek amacıyla İstanbul Hilâl-i Ahmer Merkezi'nden de bir sıhhi heyet gönderilmesi istendi¹⁸⁷. İstanbul Hilâl-i Ahmer Merkezi ordunun bu isteği üzerine Hilâl-i Ahmer Medine-i Münevvere Sıhhiye Heyeti adında bir heyet kurulması için çalışmalara başladı. İlk önce Haseki Nisa Hastahanesi hekimlerinden Dr. Galip Ata

¹⁸³ TKA, Kutu No: 221, Belge No: 15. 5.

¹⁸⁴ Çapa, a.g.m., s. 72-73.

¹⁸⁵ Karal, a.g.e., s. 495-496.

¹⁸⁶ Levent Ünal, "Birinci Dünya Harbinde Hicaz Cephesi ve Medine Müdfası", **Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi**, S. 49, 2021, s. 137.

¹⁸⁷ TKA, Kutu No: 645, Belge No: 18.

(Ataç) Bey'i kurulacak olan heyetin başhekimliğine tayin edildi¹⁸⁸. İki senedir devam eden ve gittikçe şiddetini artıran savaş nedeniyle Hilâl-i Ahmer depoları boşaldığı gibi mevcut doktor ve memurlarda cephelere gönderilmişti. Personel ve malzeme bulmakta yaşanan güçlüğe rağmen birkaç gün içerisinde sıhhi heyet oluşturulup, ihtiyaç duyulan malzemeler tedarik edildi¹⁸⁹.

Dr. Galip Ata Bey'den başka üç tabip ile bir idare memuru, bir kâtip ve üç hastabakıcıdan oluşan heyet yanlarında 8 ton eşya ile birlikte 14 Eylül 1916 tarihinde Haydarpaşa tren garından yola çıktılar¹⁹⁰. Heyet söz konusu eşyayı henüz Toros ve Amanos tünelleri inşaatının bitmemiş olmasına rağmen ve 3000 kilometrelik bir mesafede olan Medine'ye taşıyarak büyük bir başarı kaydettiler¹⁹¹. 18 Eylül 1916 günü Heyet, Eskişehir'den Pozantı Menzil Kumandanlığı'na eşyanın biran evvel sevki için bir telgraf çekti. Başta olumsuz cevap alınsa da sonradan 4. Ordu Komutanlığı'nın Pozantı'ndaki memurlara Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Medine-i Münevvere Sıhhiye Heyeti'nin eşyasının şam'a kadar sevk olunması emri verilmesiyle harekete eildi. Heyet üç gün Pozantı'nda kaldı. Bu süre içerisinde 4. Ordu'ya ait küçük yük arabalarıyla eşya Gülek İstasyonu'na taşındı. 24 Eylül 1916'da eşya fabrikatör Rasim Bey'in Heyet'e bağışladığı meşin çuvallar içerisine konuldu¹⁹². Hicaz Kuvve-i Seferiye birliklerine yardım amacıyla gönderilen sıhhi heyet için emir verilmesine rağmen vasıta bulunamadığından heyet üyeleri iki gün burada geçirmek zorunda kaldılar. 28 Eylül 1916 günü iki vagona yerleştirilen eşyanın bir kısmı ile birlikte İslahiye'ye varmışlardır¹⁹³. Ancak İslahiye'de barınacak yer olmadığı için heyet mensuplarından Dr. Selahaddin ve Kâtip Feridun (Kandemir) Beyler kalan eşyaya eşlik etmek için İslahiye'de kalırken, Heyet'in diğer üyeleri ise Halep'e gittiler. 1 Ekim 1916 tarihine kadar İslahiye'de kalan üyelerinden haber alınamayınca Başhekim Dr. Galip Bey yanındaki memurları Halep'te bırakarak eşyanın sevkini sağlaması için 4. Ordu Kumandanı Cemal Paşa ile görüşmek istedi. Bunun için 2 Ekim 1916 tarihinde şam'a

¹⁸⁸ TKA, Kutu No: 44, Belge No: 183; Kutu No: 44, Belge No: 184; Kutu No: 44, Belge No: 194.

¹⁸⁹ Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Hilal-i Ahmer İcraat Raporları (1914-1928), Haz. Murat Uluğtekin-M. Gül Uluğtekin, Türkiye Kızılay Yayınları, Ankara, 2013, s. 16.

¹⁹⁰ TKA, Kutu No: 632, Belge No: 3.

¹⁹¹ OHAC Raporları, s. 16.

¹⁹² TKA, Kutu No: 632, Belge No: 3.

¹⁹³ TKA, Kutu No: 632, Belge No: 3. 1.

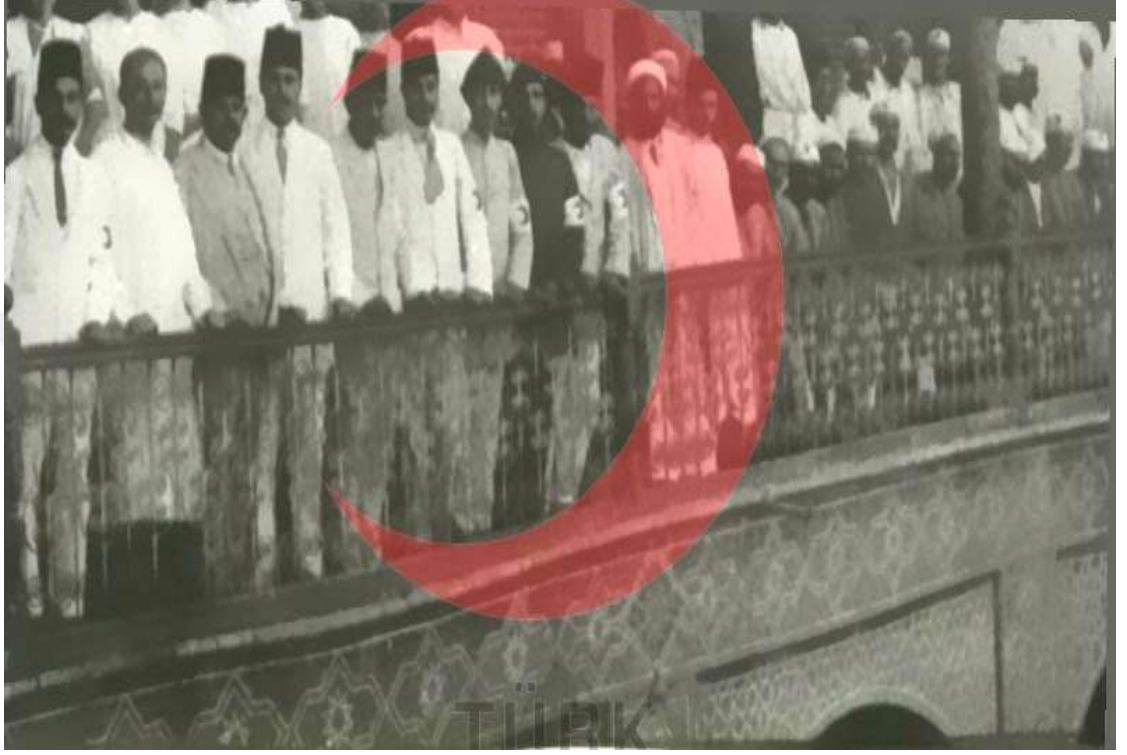
gitmiş ama o sırada Cemal Paşa Şam'da olmadığı için sevk talebini 4. Ordu Sıhhiye Müdüriyeti'ne yapmıştı. Müdüriyet, Dr. Galip Bey'e yanlarında on bavul çadırın olup olmadığını sordu. Dr. Galip Bey buna cevap olarak heyetlerinin Cemal Paşa'nın talebi üzerine İstanbul Hilâl-i Ahmer Genel Merkezi tarafından oluşturulduğunu ve Medine'de 400 yataklı sabit bir hastane kurmakla görevli olduklarından yanlarında çadır olmadığını belirtmişti. Bu cevap üzerine sıhhiye müdüriyeti yardımcı olmayınca Dr. Galip Bey, Cemal Paşa'nın bulunduğu Cebel-i Lübnan'a gidip, orada Paşa ile görüşerek eşyanın sevki hakkında talebini dile getirdi. Bunun üzerine Cemal Paşa, Beyrut'a giderek oradaki erkan-ı harbiye başkanına isteklerini iletmesini söyledi. Dr. Galip Bey, Beyrut'a gidip gerekli görüşmeleri yaptıktan sonra eşyaların sevki için ilgili yerlere telgraf gönderdi. 9 Ekim 1916 tarihinde tüm Heyet üyeleri eşyalarla birlikte Şam'da beklerken, Cemal Paşa'da şehre döndü. Paşa, 12 Ekim 1916 günü heyeti yanına alarak Şam askeri hastanesini ve ardından hastabakıcı mektebini ziyaret ederek, burada Hilâl-i Ahmer Cemiyeti hizmetine verilecek 106 erle görüştü. O sırada Erkan-ı Harbiye Başkanı, hastanenin çadırlarda kurulmasını emredince biran evvel çadır temin edilmek istendi. Ancak Şam'da çadır olmadığından İstanbul Hilâl-i Ahmer Genel Merkezi'nden talep edildi. Çadırları bölgeye nakletmek içinde heyet üyelerinden Dr. Selahattin Bey, 15 Ekim 1916'da İstanbul'a geri gönderildi¹⁹⁴.

Çadırlar Medine'ye ulaşana kadar geçici olarak çalışmak için bir hastane binası temin edilmesine karar alındı. Bu kararı yerine getirmek adına Hicaz Kuvve-i Seferiye Kumandanı Fahrettin Paşa görevlendirilirken, Heyet ise iki memurunu bu iş için Medine'ye gönderdi. Heyet'in Şam'da kalan üyeleri ise kurulacak hastane için erzak ve eşya temin etmeye başladı¹⁹⁵. 4. Ordu Kumandanı Cemal Paşa'nın emri üzerine Medine Belediyesi Hilâl-i Ahmer Hastanesi için Mısırlı İbrahim Paşa zamanından kalmış harap bir binayı göstererek bunu tamir ettirdikten sonra orada hastane kurulmasını şayet bu olmaz ise çadır altında vazifeye başlanmasını teklif etti. Fakat Kumandan Fahrettin Paşa bu teklifi kabul etmemiş ve Medine'nin Harem-i Şerife'den sonra en büyük binasını

¹⁹⁴ TKA, Kutu No: 632, Belge No: 3. 2.

¹⁹⁵ TKA, Kutu No: 632, Belge No: 3. 3.

Hilâl-i Ahmer Heyeti'ne devredilmesini emretti. Böylece Heyet 14 Kasım 1916 tarihinde¹⁹⁶, Medine'de 400 yataklı bir hastane kurup faaliyetlere başladı¹⁹⁷.

Fotoğraf 6. Medine-i Münevvere Hilâl-i Ahmer Hastanesi 1916

(Kaynak: TKA, Çerçevesiz Resimler Dosyası)

Cemal Paşa, Hilâl-i Ahmer Medine-i Münevvere Sıhhiye Heyeti'nin bölgedeki faaliyetlerinden dolayı İstanbul Hilâl-i Ahmer Genel Merkezi'ne teşekkür yazısı gönderdi¹⁹⁸. Kanal Cephesi'nin kaybedilmesi ve Filistin Cephesi'nde de işlerin kötüye gitmesi üzerine 4. Ordu Komutanı 1917 yılı başlarında Başkomutanlıktan Hicaz Cephesi'nin durumuna ilişkin görüş beyan etmesini istemiş ve neticede Medine'nin tahliyesi kararı alınmıştı. Buna göre yaralı ve siviller Şam'a nakledilirken, bölgedeki askeri kuvvetlerde Filistin Cephesi'ne kaydırılacaktı. Ancak söz konusu karardan Fahrettin Paşa memnun olmamıştı. Ona göre Medine herhangi bir yer olmayıp İslam

¹⁹⁶ TKA, Kutu No: 632, Belge No: 3. 4.

¹⁹⁷ Tasvir-i Efkâr, 20 Teşrîn-i sâni 1916.

¹⁹⁸ TKA, Kutu No: 714, Belge No: 85.

inanişının kutsal merkeziydi. Kendisine ulaşan emre karşılık Fahrettin Paşa boşaltmanın ansızın yapılmasına karşı olduğunu, boşaltma sonunda kendisinin takviyeli bir alayla Medine’de bırakılmasını, bunun için yeterince mühimmat, erzak ve altın tahsis edilmesini talep etti. Cemal Paşa, Fahrettin Paşa’nın talebini olumlu karşılamış ve gerekli planlama ve düzenleme yapılarak 19 Mart 1917’den itibaren şehri tahliye işlemine başlatılmışsa da plan başarıyla uygulanamadı¹⁹⁹.

4. Ordu Kumandanı Cemal Paşa, 5 Kasım 1917 tarihinde Şam Karargâhından İstanbul Hilâl-i Ahmer Genel Merkezi’ne çektiği telgraf ile Medine-i Münevvere Heyeti başhekimini olan Dr. Arif Ata Bey’i Garbi Arabistan Umum Kumandanlığı Murahhaslığı’na tayin ettiğini bildirdi. Bu görev ile Dr. Galip Ata Bey ordu için gerekli olan ilaç ve sıhhi malzemeyi Hilâl-i Ahmer Cemiyeti vasıtasıyla Avrupa’dan talep ve sevk edecekti²⁰⁰. Vazifesini icra etmek için Dr. Galip Ata Bey, Medine’den kalkan trenle İstanbul’a doğru yola çıktı²⁰¹. Bu atama sonrası heyetin başhekimlik görevine Dr. Seyfettin Bey getirilerek faaliyetlerine devam etti²⁰². Ancak savaşın ilerleyen günlerinde Medine’nin tahliyesi tekrar gündeme geldiği bir sırada Cemal Paşa, Şam karargâhından 17 Mart 1918 tarihinde Başkumandanlık Vekâleti’ne yazdığı telgrafta heyetin hastaneyi tahliye etmesini şu telgrafla ifade etmişti:

“Hicaz Kuvve-i Seferiye emrinde olmak üzere bir buçuk sene evvel Medine-i Münevvere Hilal-i Ahmer Hastanesi adı geçen seferiyenin hali hazırdaki Kuvve-i Umumiyesi’ne ve hasta mevcuduna nazaran artık ihtiyaç görmüyorum. Şeri’a grubundan gelen yüzlerce mecruhinin tedavileri şimdiki 4. Ordu muntıkası dâhilinde bulunan bir Hilal-i Ahmer Hastanesi’ne pek ziyade lüzum var iken burada bulunan Hilâl-i Ahmer bir tabip kalmasına, bu heyetin faaliyetine Medine’deki Hilâl-i Ahmer Hastanesi eşyaları Hicaz Kuvve-i Seferiyesi’ne terkiyle orada bulunan birkaç tabip ve memurunda Şam’a iade edilerek Şam’da bulunan heyete tevsidi ve Dersaadet’ten Medine’ye gitmek üzere henüz Şam’da muvasalat olan Medine Sertabibi Galip Ata Bey,

¹⁹⁹ Ünal, a.g.m., s. 147-148.

²⁰⁰ TKA, Kutu No: 714, Belge No: 45.

²⁰¹ TKA, Kutu No: 714, Belge No: 40.

²⁰² TKA, Kutu No: 221, Belge No: 114.

*Suriye Hilâl-i Ahmer Sertabibi'ne arz ve istirham ederim.*²⁰³” Telgrafi alan İstanbul Hilâl-i Ahmer Genel Merkezi, Başkumandanlık Vekâleti'ne 24 Mart 1918 tarihinde şu telgrafla cevap vermişti:

“Hicaz Kuvve-i Seferiye emrinde istihdam olunmak üzere mukaddema cemiyet tarafından teşkil ve i'tizam olunmuş olan Medine-i Münevvere'de Hilâl-i Ahmer Hastanesi mezkur kuvve-i seferiye'nin hali hazırdaki kuvve-i umumisine ve hasta mevcuduna nazaran artık ihtiyaç görülmediği ve halbuki Sina Cephesi ve Şeri'a gurubundan gelen mecruhin tedavisi için şimdiki 4. Ordu mıntıkası ve dâhilinde böyle bir Hilâl-i Ahmer Hastanesi'nin pek ziyade ihtiyaç hissedilmesi hasebiyle Medine-i Münevvere Hastanesi ettıbba ve memurunun Şam'a... orada bulunan Süveyş Heyet-i İmdadiyesiyle tevsidi ve Dersaadet'ten avdetle Şam'a vurud eden Medine Hilâl-i Ahmer Sertabibi Dr. Galib Ata Bey'in riyasetinde bir Suriye Hilâl-i Ahmer teşkili lüzumu 4. Ordu-yu Hümayun Kumandanlığı'ndan varid olan fi 17 Mart 1334 tarihli ve şifreli bir kuta telgrafname işar edilmektedir...” Söz konusu telgrafa göre, Hilâl-i Ahmer Heyeti, Medine Hastanesi'ndeki malzemeyi Şam'a taşıyıp orada yeni bir heyet kurulmak istenmekteydi. Ardından Medine-i Münevvere Heyeti'ne, hastanein tahliyesi kararı alındığı bildirildi²⁰⁴. Ancak karara Hicaz Kuvve-i Seferiye Kumandanı Fahrettin Paşa *"Beyaz Hilâl Medine'de durdukça kırmızı hilâl Medine'den çıkmaz"* şeklinde bir cevap vererek heyetin şehri terk etmesine karşı çıkı²⁰⁵. Zaten yolların kapalı olmasından dolayı da tahliye gerçekleştiremeyip,²⁰⁶ hasta tedavi ve nakil faaliyetlerine devam etti²⁰⁷.

Ocak 1919'da Medine'nin teslimi esnasında, Medine-i Münevvere Heyet'inde 4 doktor, 2 eczacı, 1 kâtip, 1 inzibat memuru bulunmaktaydı. Teslim şartnamesine göre Medine'de kalacak her yüz hastaya bir doktor, üç eczacı ve bir de imam tayini yapılmaktaydı. Ayrıca ordu tarafından 50 er hastabakıcı bırakılmıştı. Kuvve-i Seferiye

²⁰³ ATASE, Kls. 2463, Dos. 292, Fh. 1. 40; TKA, Kutu No: 645, Belge No: 18.

²⁰⁴ TKA, Kutu No: 632, Belge No: 40.

²⁰⁵ ATASE, Kls. 2463, Dos. 291, Fh. 1.45.

²⁰⁶ OHAC Raporları, s. 17.

²⁰⁷ TKA, Kutu No: 632, Belge No: 40.

nakli kabul olup hastanede kalan ağır yaralı ve hasta adedi ise 356 nefer ve 4 zabıtanı. Heyet'in hastanedeki görevi teslimiyetten yaklaşık altı ay sonra daha devam etti²⁰⁸.

Savaş esnasında Şam yolunun tahrip edilmesi ve yoldaki tehlikeli vaziyetten dolayı Medine'de kalan heyet, kısa bir süre içinde Şam'dan bir trenin Medine'ye gelebileceği duyumunu aldı. 8 Temmuz 1919 tarihinde o sıralar bölgenin kontrolünü elinde bulunduran Emir Ali'den Şam'a gitmek için izin istendi. Bu istekten bir gün sonra Emir Ali tarafından Hilâl-i Ahmer Heyeti'ne şöyle bir yazı gönderildi:

1. Hastanenizin bütün eşya-yı sıhhiyesini Sıhhiye Müdürü Zühdi Bey'e teslim ediniz. Bir aydır tedavide kalmış olan efradı derhal Medine-i Münevvere kumandanlığı efradına veriniz.

2. Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'ne mensub olanlar müstesna tutulacaktır.

3. Medine-i Münevvere Kumandanlığı vekaleten sıhhiye müdüriyetine tebliğ kılınmıştır²⁰⁹.

Emir Ali, Hicaz Kuvve-i Seferiye bölgeden ayrılırken, askerlerin yanlarındaki paraları Medine-yi Münevvere Heyeti kasasına bıraktıklarını düşünüyordu. Bu nedenle hastaneye bir baskın düzenlenmiş ve baskında kasada sadece 400 lira ile 60 İngiliz parası dışında bir şey olmadığını görmüştü²¹⁰. Ardından Emir Ali, heyetin sorumluluğunda olan eşyaların düzenli bir şekilde kendisine teslim edilmesi üzerine heyete olan yaklaşım olumlu yönde değişti. Nitekim heyetin evlerine dönmeleri için 12 Temmuz 1919 tarihinde Şam'a giden trenle hareket edilmesine izin verdi. Söz konusu izin 24 Temmuz 1919 tarihinde onaylaması üzerine heyet tarafından hastane kapatılıp, Medine'yi tahliye için beklemeye başladılar. Nihayet Emir Ali'nin müsaadesi ve heyete verilen seyahat vesikasıyla beraber 28 Ağustos 1919 tarihinde hareket eden trenle Medine'den 4 Eylül 1919 tarihinde ayrılarak Şam'a gittiler²¹¹. Ancak Şam'a varan heyet üyeleri burada tutuklandı. Lakin tarafsız devletlere yazılan şikâyet mektupları

²⁰⁸ TKA, Kutu No: 632, Belge No: 83. 1.

²⁰⁹ TKA, Kutu No: 632, Belge: 83. 6.

²¹⁰ TKA, Kutu No: 632, Belge No: 83. 7.

²¹¹ TKA, Kutu No: 632, Belge No: 83. 8.

neticesinde serbest bırakılmışlardır²¹². İtilaf güçlerinin heyet üyelerinin pasaportları onaylamasının ardından 7 Ekim 1919 tarihinde Şam'dan Beyrut'a hareket ettiler²¹³. Ancak Beyrut'tan gemilere binmek için heyetin tekrar İtilaf devletlerinin onayını almaları gerekmektedir. Burada verilen vize izni sonrası 19 Ekim 1919 tarihinde gemilere bindirildiler. Nihayet 24 Ekim 1919 tarihinde Medine-i Münevvere Sıhhi Heyeti İstanbul'a dönebildi²¹⁴.

1.2.3.Hanımlar Merkezleri

II. Meşrutiyet'in ilanından sonra toplum içerisinde kadınların rolü artmaya başlamış ve birçok cemiyet kurmuştu. Hilâl-i Ahmer Cemiyeti 1911 yılında yeniden yapılandırılmaya çalışılırken, kadınlarında Cemiyet'e katkıda bulunması istendi. Nitekim 1911 tarihli Osmanlı Hilal-i Ahmer Nizamnamesi'nin 43. Maddesinde bu şöyle ifade edilmektedir:

*“Dersaadet’le vilayet liva ve kazalarda Osmanlı hanımlarından mürekkep ve mahalleleri zükûr merkez ve şubelerine merbut bulunmak ve yalnız ianat cem’i ve levazım ihzârı ile meşgul olmak üzere merkez ve şubeler teşkil olunabilinir”*²¹⁵. Özellikle Cemiyet’in başkan vekili Dr. Besim Ömer Paşa bu konuda kadınlara öncülük etmesiyle 20 Mart 1912 tarihinde Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Hanımlar Heyeti Merkezi’ni kuruldu²¹⁶. Merkez’in fahri başkanlığını Başkadınefendi Kâmares Hanım kabul ederken, dönemin önde gelen şahsiyetlerinin eşleri, kardeşleri ve anneleri üye olmuşlardır²¹⁷. Nizamnameye göre gelir sağlamak ile görevlendirilen Merkez; üye aidatları, bağışların yanı sıra kermes, çay ziyafetleri, konserler gibi faaliyetlere bulunmuşlardır. 1913 yılında gelir kaynaklarına katkıda bulunmak için Ramazan Bayramı’nın birinci günü “Çiçek Günü” ilan edilerek Hanımlar Merkezi üyeleri tarafından çiçek satışı yapılmıştır. Bundan başka Balkanlardan gelen göçmen ailelerin

²¹² TKA, Kutu No: 632, Belge No: 87.

²¹³ TKA, Kutu No: 632, Belge No: 83. 8.

²¹⁴ TKA, Kutu No: 632, Belge No: 83. 9.

²¹⁵ OHAC Nizamnamesi, s. 5.

²¹⁶ Karal, a.g.e., s. 149.

²¹⁷ Tepekaya-Kaplan, a. g. m., s.150.

kızlarına sanat öğretmek amacıyla Hilâl-i Ahmer'e bağlı olarak bir Darü's-sanayi müessesesi kuruldu. Burada çalıştırılan kızların maddi kazanç elde etmesi sağlandı²¹⁸.

Birinci Dünya Savaşı dolayısıyla her alanda ihtiyaçlar artınca Hanımlar Merkezi Osmanlı hanımlarının hepsinin dikiş dikmek gibi faaliyetlerde bulunmaya davet edilerek askerlerin ihtiyaçlarının karşılanmasına yardımcı olunmak istendi. Mesela, Hanımlar Merkezi'nin 1 Aralık 1914 tarihinde gazetelere verdikleri ilanla kadınları askerlere yün eldiveni örmeye davet edildi²¹⁹. 10 Ekim 1914 tarihli Tanin Gazetesi'nde ise Hilâl-i Ahmer Hanımlar merkezi askerler ailelerinin ihtiyaçlarını karşılamak için her türlü eşyanın kabul olduğu ilan etti²²⁰.

12 Mart 1915 tarihinde alınan bir karar ile kadınların öncülüğünde Hilâl-i Ahmer Hanımlar Merkezleri kurulması istenilerek, vilayetlerdeki merkezler bu konuda bilgilendirildi. Bu amaçla İstanbul ve Anadolu'nun çeşitli vilayetlerinde olduğu gibi Halep²²¹, Kudüs²²², Bağdat²²³, Şam²²⁴, Beyrut ve Yemen'de Hilâl-i Ahmer Hanımlar Merkez ve şubeleri açıldı²²⁵.

Savaş boyunca merkez faaliyetlerini sürdürürken bölgedeki kadınların yardım faaliyetlerine öncülük etmek için Halep'in önde gelen ailelerine mensup birçok kadın Halep ordu-yu hümayun binasında 26 Kasım 1917 tarihinde toplandı. Bu toplantı sonucunda Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Nizamnamesi'nin 52. maddesine uygun olarak Halep Hilâl-i Ahmer Hanımlar Merkezi 127 üye ile kuruldu²²⁶. Hanımlar Merkezine üye olanlar kendi içlerinde bir oylama yapmış ve söz konusu nizamnamenin 53. maddesinde belirtilen esasa uygun olarak üyeler arasından bir heyet oluşturmak adına oylamaya gidilmiştir. Alınan oylar sonucunda Vali Bedri Bey'in eşi İrfan Hanım'ın başkanlığında Halep Hilâl-i Ahmer Hanımlar Merkezi Heyeti oluşturulmuştur. Bu esnada hazırlanan

²¹⁸ OHAC Rapor (1914), s.15-16.

²¹⁹ Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Hanımlar Heyet-i Merkeziyesi Tarafından Tertip Edilen Takvim I, OHAC, İstanbul, 1915, s. 58.

²²⁰ Tanin, 27 Eylül 1914.

²²¹ TKA, Kutu No: 27, Belge No: 241. 1.

²²² OHAC Takvim I, s. 26.

²²³ TKA, Kutu No: 156, Belge No: 147.

²²⁴ TKA, Kutu No: 160, Belge No: 30.

²²⁵ TKA, Kutu No: 161, Belge No: 2.

²²⁶ TKA, Kutu No: 27, Belge No: 241. 1; TKA, Kutu No: 27. Belge No: 241. 3.

mazbata İstanbul Hilâl-i Ahmer Hanımlar Merkezi'ne gönderilmiştir. Söz konusu toplantı neticesinde üye aidatı olarak ta 1.030 lira gelir elde edilmiştir²²⁷.

Tablo 8. Halep Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Hanımlar Merkezi Üyeleri²²⁸

<i>Görevi</i>	<i>İsmi</i>	<i>Alınan Oy</i>
Başkan	Vali Bedri Bey'in Eşi İrfan Hanım	9
Başkan vekili	Binbaşı Mehmed Bey'in Eşi Keside Hanım	8
Veznedar	Sipahizade Beşir Efendi'nin Eşi	7
Veznedar vekili	Dr. Kâzım Bey'in Eşi	7
Kâtip	Binbaşı Mehmed Bey'in Kızı	7
Üye	Cayırızade Merhum Nafi Paşa'nın Kızı Şükriye Hanım	
Üye	Tabunyan Efendi'nin Kızı	
Üye	Madmuvazıl Viktorit Zamas	
Üye	Agâh Bey'in Kerimesi Belkis Hanım	
Üye	Müderriszade Sami Paşa'nın Eşi Nesibe Hanım	
Üye	Müderriszade Mehmed Efendi'nin Eşi	
Üye	Binbaşı Alaaddin Bey'in Eşi Feriha Hanım	
Üye	Madam Ervaripat Eternis	

Halep'in dışında Bağdat Hilâl-i Ahmer Hanımlar Merkezi'nde savaşta ordunun ihtiyacını karşılamak için büyük özveri ile çalıştılar. Nitekim Osmanlı Hilâl-i Ahmer Merkezi'nden yapılan ilanda sert kış koşulları nedeniyle askerlerin en önemli ihtiyacı

²²⁷ TKA, Kutu No: 27, Belge No: 241. 1.

²²⁸ TKA, Kutu No: 27, Belge No: 241. 2.

çamaşır olduğu ve özellikle askerlere eşya dikilmesi talep edilmişti²²⁹. Çağrıya İstanbul dışındaki vilayetler de kayıtsız kalmadı. Bağdat Hilâl-i Ahmer Hanımlar Mekezi gelecek yaralı ve hasta askerler için çamaşır dikilmesine karar verildiğinden Hilâl-i Ahmer Merkezi'nden 5 top patiskanın süratle gönderilmesini istedi²³⁰. Bunun dışında ihtiyaç sahiplerine nakdi yardımda yapıldı. Mesela 21 Mart 1915'te Bağdat Hilâl-i Ahmer Hanımlar Merkezi, Bağdat'ta bulunan şehit Yüzbaşı Sami Bey'in annesine verilmek üzere 1.080 kuruş Bağdat Hilâl-i Ahmer merkezi kasasından alınarak verildi²³¹. Söz konusu merkezin 1915 yılı heyet listesi şöyleydi:

Tablo 9. Bağdat Hilâl-i Ahmer Hanımlar Şubesi İdari Heyeti (1915)²³²

<i>Görevi</i>	<i>İsmi</i>
Fahri Başkan	Ayşe Süleyman Hanımefendi
Başkan	İsmet Haydar Hanımefendi
Başkan vekili	Didar Şevki Hanımefendi
Kâtip	Züleyha Ziya Hanımefendi
Veznedar	Nimet Fehmi Hanımefendi
Veznedar vekili	Emine Abidin Hanımefendi
Üye	Naciye Sami Hanımefendi
Üye	Hayriye Fazıl Hanımefendi
Üye	Adviye Behzat Hanımefendi
Üye	Hatice Sami Hanımefendi
Üye	Aliye Ziya Hanımefendi
Üye	Medhiye Mehdi Hanımefendi

²²⁹ **Tasvir-i Efkâr**, 11 Şubat 1915.

²³⁰ **TKA**, Kutu No: 1513, Belge No: 4. 71.

²³¹ **TKA**, Kutu No: 1513, Belge No: 1. 12.

²³² **TKA**, Kutu No: 156, Belge No: 147. 3.

Tablo 10. Bağdat Hilâl-i Ahmer Hanımlar Merkezi Üyeleri (1915)²³³

Doktor Ziya Zeki Bey'in eşi İsmet Haydar Hanımefendi
Defterdar Bey'in kayınvalidesi Feride Hanımefendi
Defterdar Bey'in eşi Nimet Fehmi Hanımefendi
Kumandan Yusuf Ziya Bey'in eşi Zeliha Ziya Hanımefendi
Merhum Mehdi Paşa'nın eşi Mehdiye Hanımefendi
Fatma Hanımefendi
Doktor Sami Bey'in eşi Naciye Sami Hanımefendi
Kumandan Yusuf Ziya Bey'in kızı Aliye Ziya Hanımefendi
Doktor Kâni Bey'in eşi Refet Kâni Hanımefendi
Merhum Miralay Abidin Bey'in eşi Hatice Hanımefendi
Merhum Miralay Abidin Bey'in kız kardeşi Emine Hanımefendi
Doktor Hamdi Kasım Bey'in eşi İsmet Hamdi Hanımefendi
Doktor Hamid Şakir Bey'in eşi Medhiye Hamid Hanımefendi
Tertibat Müdürü Şevki Bey'in eşi Didar Şevki Hanımefendi
Posta ve Telgraf Müfettişi Nihat Bey'in eşi Sıdika Nihat Hanımefendi
Tıbbi Sıhhiye Binbaşı Sami Bey'in eşi Hatice Sami Hanımefendi
Binbaşı Galip Bey'in eşi Nezihe Galib Hanımefendi
Eski Bağdat İmarat Müdürü Kamil Bey'in kız kardeşi Remziye Hanımefendi

²³³ TKA, Kutu No: 156, Belge No: 147. 4-5.

Defter-i Hakaninin Müdürü eşi Advîye Behzat Hanımefendi
Merhum Babanzade Selim Bey'in eşi Esmâ Hanımefendi
Eski Telgraf Müfettişinden Fehmi Efendi'nin eşi Fatma Hanımefendi
Mebus Murad Bey'in eşi Münire Hanımefendi
İmam-ı azam mütevellisinin kızı Cemile Kamil Hanımefendi
Kamil Bey'in eşi Ayşe Mehmed Hanımefendi
Rizelizadelerden Halime Rıza Hanımefendi
İnas Mekteb-i Muallim-i ulası Fatma Fevzi Hanımefendi
Doktor Binbaşı Hakkı Bey'in Kayınvalidesi Hanımefendi
Fatma Hanımefendi Hanımefendi
Mülkiye kaymakamından Aliye Atıf Hanımefendi
Merhum Salih Efendi'nin eşi Hayriye Salih Hanımefendi
Merhum Nebil Bey'in eşi Nebiye Nebil Hanımefendi
Behice Kani Hanımefendi
Zekiye Esad Hanımefendi
Zekiye Mehmet Hanımefendi

Cephelerde aktif rol oynayan bir diğer hanımlar merkezi ise Yemen Hilâl-i Ahmer Hanımlar Merkezi'ydi. Yemen Valisi Nedim Bey'in eşi Selvet Hanım'ın öncülüğünde Yemen vilayet merkez ve kazalarında Hilâl-i Ahmer Hanımlar Merkezi ve şubeleri açıldı. Hanımlar en dikkat çeken faaliyetleri orduya nakdi yardımda bulunmak ve askerin gerekli giysi ihtiyacını bizzat dikerek gidermektir. Yemen Hanımlar Merkezi

dışında vilayetin kazalarında şubeler açıldı. Taiz Kadısı Abdülhamit Efendi'nin eşinin başkanlığında Taiz Şubesi, Mavye Kaymakamı Mahmut Nasır Paşa eşinin başkanlığında Mavye Şubesi, Merhum Kaymakam Ahmed Naim Beyin eşinin başkanlığında Hicriye Şubesi, Ab Belediye başkanın eşi başkanlığında Ab Şubesi, Kaza Kaymakamı Ali Efendi'nin eşinin başkanlığında Yerim Şubesi, Kaza Kaymakamı Seyyid Hüseyin Efendi'nin eşinin başkanlığında Zemar Şubesi, Kaza Kaymakamı Mahmud Beyin eşinin başkanlığında Sarar Şubesi, Mutasarrıf Nadir Beyefendi'nin eşinin başkanlığında Hadide Şubesi açıldı. Ayrıca Hadide, Cemiyet'e destek olması amacıyla Hadide Bankası şube müdürünün eşi fahri üye olmuştu²³⁴.

Tablo 11. Yemen Hilâl-i Ahmer Hanımlar Merkezi Üyeleri ve Kayıt Aidatları (1915)²³⁵

<i>Görevi</i>	<i>İsmi</i>	<i>Kayıt Aidatı (Kuruş)</i>
Başkan	Vali Nedim Beyin eşi Selvet Nedim Hanımefendi	500
Başkan vekili	Kolordu Kumandanı Eşi Şefika Hanımefendi	500
Üye	Sıhhiye Müdürü Şükrü Kamil Bey'in Eşi Samiha Hanımefendi	103
Üye	Hakkı Beyin Eşi Mediha Hanımefendi	228
Üye	Sertabip kaymakam Talip Bey'in eşi Bedriye Hanımefendi	228
Üye	Hüsnü Beyin Eşi Hanımefendi	228
Üye	San'a merkez tabibi Abdurrahim Ekrem Bey'in Eşi Nezahat Hanımefendi	103
Üye	Seyyar Doktor Behzat Beyin Eşi Nimet Hanımefendi	228
Üye	San'a İnas Mektebi Muallim-i evveli Saime Hanımefendi	228
	TOPLAM:	2.346

²³⁴ TKA, Kutu No: 161, Belge No: 3.

²³⁵ TKA, Kutu No: 161, Belge No: 2.

İKİNCİ BÖLÜM

HİLÂL-İ AHMER CEMİYETİ'NİN GELİR KAYNAKLARI VE HARCAMALARI

2.1.Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'ne Yapılan Yardımlar

2.1.1.İstanbul Genel Merkezi ve Cephelere Gönderilen Yardımlar

2.1.1.1. Nakdî Yardımlar

Hilâl-i Ahmer Cemiyeti, 1911 yılında yeniden faaliyete geçmiş ama çalışmalarına sermaye olacak yeterli maddi kaynaklarını sağlayamadan önce Trablusgarp ardından Balkan Savaşlarının olumsuz koşullarıyla mücadele etmek durumunda kalmıştı. 1914 yılında seferberlik ilan edilince Hilâl-i Ahmer Genel Merkez Heyeti, Cemiyet'in ekonomik gelişiminin iyice zor duruma düşüleceği öngördü²³⁶. Bu zorluğun üstesinden gelmek amacıyla yurtiçi gelir kaynaklarının yanı sıra yurtdışı gelirleri eklediği gibi²³⁷ savaş arifesinde fiyat artışları başlamadan Cemiyet'in parasının çoğunu yiyecek ve eşyaya üzerine yatırarak hazırlıklarına hızla devam etti²³⁸. Cemiyet nizamnamesinin 44. maddesine göre, gelir kaynakları üye aidatı, iânât (yardım) paraları, sergi, müsamere, gezinti ve konferans gibi faaliyetlerden elde edilen hâsılattan oluşmaktaydı²³⁹. Bunlar içerisinde en önemli gelir kaynağı toplanan yardım (iane) paralarıdır. Savaş döneminde yurtiçi ve yurtdışında toplanan yardım paraları bütçenin önemli bir kısmını oluşturmaktaydı. Nitekim 1914'te 76.839 lira 74 kuruş²⁴⁰, 1915'te 149.698 lira 72 kuruş, 1916'da 156.932 lira 53 kuruş, 1917'de 146.890 lira 03 kuruş ve 1918'de 134.506 lira 34 kuruş yardım parası toplandı. Gelir kaynaklarından bir diğeri ise üye aidatıydı. Birinci Dünya Savaşı dönemini kapsayan Hilâl-i Ahmer raporunun bütçe kısmına göre; 1914 yılında 1.155 lira 15 kuruş, 1915'te 1.201 lira 47 kuruş, 1916'da 754 lira 85 kuruş, 1917'de 110 lira 40 kuruş, 1918 yılında ise 699 lira 70 kuruş üye aidat geliri temin edildi. Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin bir diğer gelir kaynağı ise

²³⁶ Akgün-Uluğtekin, **a.g.e.**, s. 194.

²³⁷ Çapa, **a.g.e.**, s. 60.

²³⁸ Akgün-Uluğtekin, **a.g.e.**, s. 197.

²³⁹ **OHAC Nizamnamesi**, s. 10.

²⁴⁰ 1 Osmanlı Lirası = 100 Kuruş = 400 Paraya denk gelmektedir.

bankada bulunan hesaplar üzerinden temin edilen faiz gelirleriydi. Cemiyet, Osmanlı ve yabancı savaş esirlerinin ailelerinden gönderilen paraları havale etme işlemini üstlenmişti. Böylece Avrupa'dan Çin'e kadar Türk esirlerinin olduğu yerlerdeki birçok bankaya Hilâl-i Ahmer hesapları açılmıştır. Buralarda elde edilen gelir; 1915'da 5.472 lira, 1916'da 3.739 lira; 1917'de 7.335 lira 88 kuruş ve 1918 yılında ise 11.088 lira 96 kuruşa ulaşmıştı.

Ramazan Bayramı'nın birinci günü Hilâl-i Ahmer Hanımlar Merkezlerince düzenlenen Çiçek Günü'nünde elde edilen gelir ise 1914 yılında 1.515 lira, 1915 yılında 2.321 lira, 1916 yılı 1.528 lira, 1917 yılında 3.293 lira, 1918 yılında ise 2.190 liraydı. Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin bir diğer gelir kaynağı ise müsamerelerdi. Her yıl tertip edilen müsamerelerle elde edilen gelir miktarı: 1914'te 1.884 lira 99 kuruş, 1916'da 3.961 lira, 1917'de 5.732 lira 60 kuruş, 1918'de ise 3.052 lira 55 kuruştur. Ayrıca Hilâl-i Ahmer ambarlarında savaş süresince ihtiyaç fazlası malzemeler satışa çıkarılmaktaydı. Ambar fazlası satış 1914'te 243 lira 20 kuruş; 1915'te 6.336 lira 35 kuruş, 1916'da 55.967 lira 98 kuruş, 1917'de: 85.640 lira 12 kuruş, 1918'de ise 371.313 lira 60 kuruştur. Bunların dışında sinema, konser faaliyetlerle gelir elde edildi. Cemiyet'in tüm bu çalışmalarının neticesinde 1914-1918 yılları arasında toplam gelir miktarı 1.309.735 lira 25 kuruşa ulaştı²⁴¹. Genel merkezin dört yıl boyunca elde ettiği paraların bir bölümü cephelerdeki heyetlerin ihtiyaçları için harcamıştı. Seferberlik ilan edilince Hilâl-i Ahmer Cemiyeti bütçesinden ilk etapta ayrılan 40.000 liradan Süveyş Heyet-i İmdadiyesi'ne de para tahsis edilmiştir²⁴². Nitekim 1915 yılının Ocak ayında Haydarpaşa Garı'ndan Kûdüs'e doğru yola çıkan 56 kişilik heyetin maaşları²⁴³, yol masrafları²⁴⁴, beslenme²⁴⁵, konaklama²⁴⁶ ve araç kiralama²⁴⁷ gibi harcamalar Hilâl-i Ahmer Genel Merkezi'nce karşılanmış, Heyet başkanı Dr. Neşet Ömer Bey ise tüm harcamaları kalem kalem faturalandırmıştı²⁴⁸. Bunun dışında 1916 yılında kurulan

²⁴¹ OHAC Rapor (1914-1918), (Bütçe Kısmı).

²⁴² Uluğtekin, Murat- Uluğtekin, Gül, a.g.e., s. 55.

²⁴³ Sabah, 5 Kânûn-i sâni 1915.

²⁴⁴ TKA, Kutu No: 510, Belge No: 47

²⁴⁵ TKA, Kutu No: 510, Belge No: 38.

²⁴⁶ TKA, Kutu No: 510, Belge No: 41.

²⁴⁷ TKA, Kutu No: 510, Belge No: 42. 1.

²⁴⁸ TKA, Kutu No: 510, Belge No: 147. 3-4.

Medine-i Münevvere Heyeti'ne ise söz konusu yılda 1.000 lira para harcandı²⁴⁹. Heyetlere cepheye giderken verilen para dışında zaman zaman Halep, Şam ve Kudüs'te bulunan Osmanlı Bankası aracılığı ile²⁵⁰ ya da Cemiyet üyelerinden bir memurun görevlendirilmesiyle İstanbul'dan heyetlere para gönderilmekteydi²⁵¹. Medine-i Münevvere Heyeti'nin faaliyete başlamasından itibaren ilk bir yıllık geliri ve bu gelir içerisinde genel merkezin gönderdiği para miktarı şöyledir:

Tablo 12. Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Medine-i Münevvere Heyeti'nin Gelir Kaynakları (Eylül 1916-Eylül 1917)²⁵²

<i>Tarih</i>	<i>Geldiği Yer</i>	<i>Kuruş</i>
12 Eylül 1916	Hilal-i Ahmer Genel Merkez veznesinden alınan para	5.000
14 Eylül 1916	Hilal-i Ahmer Genel Merkez veznesinden alınan para	52.000
19 Ekim 1916	Osmanlı Bankası'nın Şam Şubesi aracılığıyla elde edilen para	250.000
28 Kasım 1916	Hilal-i Ahmer Genel Merkez Muhasebesinden Dr. Selahattin Bey vasıtasıyla Medine'ye gönderilen para	5.000
Şubat 1917	Medine'den temin edilen para	100.000
Nisan 1917	Medine'den temin edilen para	100.000
Haziran 1917	Medine'den temin edilen para	100.000
Ağustos 1917	Medine'den temin edilen para	100.000
Eylül 1917	Medine'den temin edilen para	100.000
Toplam		812.000

²⁴⁹ OHAC Rapor (1914-1918), Bütçe kısmı.

²⁵⁰ TKA, Kutu No: 510, Belge No: 31; TKA, Kutu No: 510, Belge No: 109; TKA, Kutu No: 510, Belge No: 289.

²⁵¹ TKA, Kutu No: 632, Belge No: 58. 1.

²⁵² TKA, Kutu No: 632, Belge No: 58. 1.

2.1.1.2.Aynî Yardım

Hilâl-i Ahmer Cemiyeti savaşta ve barışta daima hazırlıklı olmak adına bir taraftan nakdi yardım temin ederken diğer malzeme depolamaya önem vermekteydi. Bu amaçla kurulan Hilâl-i Ahmer Ambarları, Cemiyet'in faaliyetlerinde önemli bir rol oynamıştı. Birçok kişinin çalıştığı İstanbul Umumi Ambarının baş memuru Hakkı Bey'dir. Bir de ileri vilayetlere kısa sürede eşya sevki yapabilmek adına kurulmuş olan Eskişehir ambarında mevcuttur. Umumi ambar içinde Eczane, çamaşır, erzak ve porselen şubeleri yer almaktaydı. Seferberlik ilanıyla beraber Muhtar Bey'in emriyle piyasadaki mallarla aynı ancak daha ucuza ihtiyaç duyulan eşyaların imali için şubelerde sekiz adet imalathane açılmıştır. Marangoz, demirci, arabacı, teneke, terzi, yorgan, kundura ve sedye imalathanelerinin yanında küçük kalaycılık ve torna imalathaneleri de vardır. Ambar ayrıca yılın en ucuz zamanlarında hamsi ve uskumru alarak bunları tuzlama yapıp en ücra köşedeki yaralı askerlere gönderme imkânı sağlamaktaydı²⁵³.

Fotoğraf 7. Hilâl-i Ahmer Merkez Ambarı

(Kaynak: *Osmanlı Hilal-i Ahmer Mecmuası*, S. 6, 15 Şubat 1922, s. 124-125.)

²⁵³ *Sabah*, 16 Temmuz 1915.

Cemiyet yatak, yorgan, karyola, çamaşır, terlik, kundura, sedye, kazan, ocak, teneke lambası, dolap, iskemle, koltuk deyenegi, sargı yatakları gibi Hilâl-i Ahmer hastaneleri için ne lazım ise buralarda imal edilmişti. Malzemeler ordunun ihtiyacına en uygun şekilde tasarlanmaktaydı. Mesela, seyyar hastaneler için yapılan karyolalar araba azlığı sebebiyle Avrupa'dakilere göre daha hafif plandı. Bu nedenle karyola, yatak, yastık ve yorgan 20 kg geçmeyecek şekilde imal edildi²⁵⁴.

Birinci Dünya Savaşı boyunca söz konusu ambarlardaki eşyaların önemli bir kısmı savaşın güney cephelerine gönderildi²⁵⁵. Cemiyet'in bu faaliyetine askeri yetkililerde destek oldu. Nitekim Harp mıntıkasına ecza ve sıhhi malzeme sevki yapılırken eşyalar yollarda kalmaktaydı. Bunun üzerine 3. ve 4. Ordu için sıhhi sevkiyat yapmak üzere Ulukışla'dan Sivas'a ve Erzincan'a ve Pozantı'ndan Halep ve oradan da Şam'a kadar nakliyatı faaliyetini idare etmek üzere bir komisyon teşkil edildi. Gerekli sıhhi malzemeleri ivediliklere ihtiyaç duyulan yerlere aktarılması için Cemiyet'ten talep gelmesi halinde her iki ordunun sevk hattında kullanılmak üzere tahsis edilen 100 arabadan yararlanılabileceği bildirildi²⁵⁶.

Savaş başlar başlamaz Kanal Cephesi'nde 300 yataklı bir hastane kurulması için görevlendirilen Süveyş Heyet-i İmdadiyesi 2 Ocak 1915 tarihinde Hilal-i Ahmer Umumi Ambarı'ndan 200 yataklık malzemeyi teslim alıp, 4 Ocak 1915 tarihinde Haydarpaşa tren garından Kudüs'e doğru yol çıkmıştı²⁵⁷. İçerisinde barınma, aydınlatma, hijyen, yemekhane malzemeleri gibi bir hastane için gerekli araç ve gereçlerin bir kısmının yer aldığı malzeme listesi şöyleydi:

²⁵⁴ **Tanin**, 26 Haziran 1915.

²⁵⁵ **ATASE**, Kls. 2478, Dos. 382. Fh. 1. 44.

²⁵⁶ **ATASE**, Kls. 2417, Dos. 19, Fh. 10. 2.

²⁵⁷ **Sabah**, 3 Ocak 1915; **Sabah**, 4 Ocak 1915.

Tablo 13. İstanbul Hilâl-i Ahmer Umumi Deposu'ndan Kudüs'e Gönderilen Eşyalar (2 Ocak 1915)²⁵⁸

<i>Adedi</i>	<i>Eşyanın İsmi</i>	<i>Adedi</i>	<i>Eşyanın İsmi</i>
4	Ecza Sandığı	37	Tokmak (çadır için)
3	Süzgeç		İp (40 Parça)
3	Çay Süzgeci		İp (7 Kilo)
2	Satır	5	Musluk
3	Ordun Baltası	14	Su deposu
1	Ağaç Tokmak		Ambalaj Kağıdı (12 Kilo)
3	Aş Küreği		Kurşun (128 kilo)
3	Testere		Kalay (500 gram)
5	Keser	1	İngiliz Anahtarı
1	El Çekici	1	Kazma
2	Delikli Kürek	1	Kürek
1	Tuz Kutusu	80	İp
2	Kahve ve Şeker Kutusu	1	İngiliz Anahtarı
5	İspirto Lambası (E.G. Markalı)	2	Lüks Ispatula
6	Sürahi		Sancak Direği (4 Takım)
30	Su Bardağı		Sancak Direği (1 Takım)
10	Çerez Tabağı	4	Küfe
1	Demir Sandık	36	Ecza Sandığı
2	Vidalı Ağırlık	2	Seyyar Ecza Dolabı
2	Tapa	2	Tencere

²⁵⁸ TKA, Kutu No: 510, Belge No: 1-22.

3	Çaydanlık	4	Maşrapa
1	Asma Kilit	19	Tel Süzğü
14	Karyola	50	Sedye
60	Kurşun Kalem	1	Ustura Taşı
2	Kalem Ucu	130	Oturak
4	Beyaz Kâğıt	2	Delikli Sandalye
10	Mektup Kâğıdı	10	Oturak (portatif)
1	Mektup Zarfı	2	Lavabo
2	Cetvel Tahtası	30	Tabak (porselen)
5	Lastik Tahta Silici	12	Çay tabağı (çini beyaz)
10	Lüküs Fitili	20	Yemek Tabağı
3	Gaz Fitili (Soba İçin)	300	Tabak
12	Kalem Sapı	24	Kahve Tabağı
13	Çuvaldız	120	Siğara Tablası
1	Kasap Masadı	3	Tava
	Kalay (500 gram)	1	Kahve Dolabı
5	Karavana	5	Saç Maşa
24	Kaşık	6	Saç Ayak
24	Çay Kaşığı	21	Çaydanlık
302	Kaşık	38	Güğüm (su için)
5	Aşçı Kaşığı	33	Güğüm (süt için)
338	Çatal	20	Süt Kovası

1	Duvar Saati	13	Kova (kapaklı)
5	Kahve cezvesi	14	Kova
5	Kepçe	305	Maşrapa
7	Delikli Kepçe	15	Tepsi (Teneke)
2	Gazlı Ocak	30	Tepsi
2	Tunç Havan	1	Kahve Tepsisi
3	Ocaklı Ütü	2	Büyük Kâse
2	Kıyma Makinesi	10	Çukur Kâse
1	Et Tahtası	240	Çanak Kâse
1	Kahve Değirmeni	11	Tepeli Tas
1	Süt Ölçeği (1 kiloluk)	5	Huni
1	Süt Ölçeği (1/2 kiloluk)	10	Sabunluk
1	Süt Ölçeği (1/4 kiloluk)	5	Çay Süzgeci
1	Kevgir	3	Gaz Sobası
2	Semaver	2	Lüküs Lambası
31	Tencere	10	Duvar Lambası
50	Emzikli Süt Fincanı	12	Çay Fincanı
2	Yumurtalık	20	Lamba Şişesi
	Mürekkep (500 gram)	4	Löküs Şişesi
7	Tuzluk (billur iki gözlü)	5	Gece Feneri
18	Tuzluk (billur tek gözlü)	35	Çadır Feneri
24	Kahve fincanı	6	Mürekkep Hokkası
3	Hardallık	1 (Top)	Lamba Fitili

12	İskemle	½ (Top)	Lamba Fitili
7	Masa (portatif)	2	Elek
15	Masa	50	Leğen
11	Siyah Karyola (Portatif Demir)	29	Leğen Küvet
3	Tel Karyola	5	Leğen Teneke
32	Bezli Karyola (Torba İçinde)	4	Faraş
66	Beyaz Karyola	2	Kerpeten
4	Bezli Karyola	5	Kâğıt Çekler
6	Koltuk Sandalye	2	Kutu Açacağı
70	Sedye	1	Havya
80 (parça)	Çamaşır İpi	2	Löküs Pompası
14	İngiliz Çadırı Direkli	3	Fransız Çadırı (Direkli)
9	Fransız Çadırı	2	İngiliz Çadırı
5	İngiliz Çadırı		Kurşun (500 gram)
2	Alman Çadırı	2	Teneke Rende
1	Afgan Çadırı	1	Testere
5	Hastane Çadırı	1	Ustura Bilevi Taşı
11	Doktor Çadırı	2	Tornavida
11	Doktor Çadır Direkleri	2	Yorgan İğnesi
10	Memur Çadırı	2	Kaneviçe
10	Abdesthane Çadırı	1	Keski
25	Çadır Torbası	2	Lamba
3	Çadır Şemsiyesi	15	Ecza Sandığı

2	Yarım Banyo	1	Etüv Arabası
4	Banyo		Saç Makası (8 Numaralı)
1	Burgu		Saç Makası (5 Numaralı)
	Kerpeten		Bileği Taşı (Ustura İçin)
	Testere Eğesi		Kayış (Ustura İçin)
	Burgu		Keskin Kıskaç
	El Mengenesi		Tornavida
	Ustura		

İstanbul Umumi Ambarı'ndan 2 Ocak 1915 tarihinde Kudüs'e gönderilen eşya yardımından başka 1917 Aralık ayında Kudüs'ün işgali nedeniyle kaybedilen eşyanın telafisini yapıp Şam'da yeni bir hastane açmak adına 1918 yılında bölgeye önemli miktarda eşya gönderildi²⁵⁹. Benzer eşyalar Medine-i Münevvere Sıhhiye Heyeti'ne de verildi. Nitekim söz konusu Heyet 8 ton eşya ile birlikte 14 Eylül 1916 tarihinde Medine'ye gitmek üzere Haydarpaşa tren garından yola çıkmıştı. Bu eşyalar hastanenin düzenlenmesinde önemli rol oynadı²⁶⁰. Bundan başka Hicaz bölgesinin işgali üzerine Medine-i Münevvere Hilâl-i Ahmer heyetinin zor duruma düşmesi üzerine ambardan tekrar eşya yardımı yapılırsa da yolların tahrip edilmesinden dolayı söz konusu eşya Şam'da bırakıldı²⁶¹. Hilâl-i Ahmer Cemiyeti İstanbul Genel Merkezi heyetlere yaptığı bu yardımların dışında ihtiyaç halinde bölgelere sıhhi malzeme peyder pey göndermeyi ihmal etmedi²⁶².

2.1.2. Müttefik Devletlerden Gelen Yardımlar

Osmanlı Devleti'nin savaşa girdiğini duyan Avusturya halkı, o sırada Viyana Sefiri ve aynı zamanda Hilâl-i Ahmer Cemiyeti başkanı olan Hüseyin Hilmi Paşa'nın

²⁵⁹ Çapa, **a.g.m.**, s. 72-73.

²⁶⁰ TKA, Kutu No: 632, Belge No: 3.

²⁶¹ TKA, Kutu No: 632, Belge No: 83. 1.

²⁶² TKA, Kutu No: 574, Belge No: 3.

yanına giderek Osmanlı askerlerine yardım yapmanın yollarını sormuşlardır. Mesela bir kadın sefarete giderek Viyana mekteplerinde okuyan 1.000 kadar kızın yapacağı hediyelerin Osmanlı askerine verilmek üzere sefarete teslim edilmesini kabul edilip edilmeyeceği sordu. Daha bunun gibi birçok kişi Hilâl-i Ahmer'e nasıl yardım edebileceklerine yönelik sefaretten bilgi almaya çalışıyor bazıları ise direkt para bırakıp gidiyordu. Bu sırada Avusturya Sağır ve Dilsizler Cemiyeti'nden Baron Müller, Hüseyin Hilmi Paşa ile görüşerek Osmanlı askerine yardım etmek için Viyana'da bir Hilâl-i Ahmer Şubesi açmak istediğini belirtti. Viyana halkının Osmanlı askerine yönelik yardım etme eğilimini Hüseyin Hilmi Paşa tarafından olumlu karşılandı²⁶³.

İstanbul'da ise Hilâl-i Ahmer Genel Merkez Heyeti savaş esnasında oluşabilecek büyük masrafları yurtiçinden toplanan yardım paraları ile karşılayamayacağını ön görerek müttefik devletlerin halklarından yardım toplanması fikrini gündeminde değerlendirdi. Neticede Heyet, Hilâl-i Ahmer Cemiyeti üyelerinden Tıp Fakültesi müderris muavini Dr. Hikmet Bey²⁶⁴ ve yanında kâtip olarak Roth Efendi'yi Almanya, Avusturya-Macaristan topraklarında Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti menfaatine yardım toplamak için temsilci olarak görevlendirdi. Ardından Cemiyet'in Başkan vekili Dr. Besim Ömer Paşa, 20 Kasım 1914 tarihinde Hariciye Nezareti'ne gönderdiği yazıda Heyet'in söz konusu ülkelerde rahatça dolaşabilmeleri için gerekli resmi evrakların sağlanması ve sefaretlemler ile şehbenderliklerin haberdar edilmesini talep etti²⁶⁵.

Yola çıkan Heyet 26 Kasım 1914 tarihinde Viyana'ya varmış ve burada önce Osmanlı Sefiri Hüseyin Hilmi Paşa ile²⁶⁶ ardından da Prens Edward Liechtenstein ile görüşmüştü²⁶⁷. Neticede Prens Edward Lihtenştayn başkanlığında Avusturya Hilâl-i Ahmer Merkezi kuruldu²⁶⁸. Arşidük Fransuva Salvador'da merkezi himayesine aldı²⁶⁹. Ardında Dr. Hikmet Bey,²⁷⁰ Macar Hilâl-i Ahmer Komitesi'ni oluşturmak üzere 8

²⁶³ **Tasvir-i Efkâr**, 11 Kânûn-i evvel 1914.

²⁶⁴ **OHAC Rapor (1914-1918)**, s. 44.

²⁶⁵ **BOA**, HR. SYS. 2170. 3.

²⁶⁶ Ahmet Altıntaş, "Birinci Dünya Savaşı'nda Hilal-i Ahmer'in Macaristan'daki Faaliyetleri", **Tarihin Peşinde: Uluslar arası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi**, S. 16, 2016, s. 1.

²⁶⁷ **Tasvir-i efkâr**, 11 Kânûn-i evvel 1914.

²⁶⁸ **Tanin**, 25 Teşrîn-i sâni 1914.

²⁶⁹ **Sabah**, 14 Kânûn-i sâni 1914.

²⁷⁰ **Sabah**, 24 Kânûn-i evvel 1914.

Aralık 1914 tarihinde Viyana'dan Peşte'ye geçildi²⁷¹. Dr. Hikmet Bey ve beraberindeki heyet, Peşte'de Kont Tepsa'yla şehrin önde gelen şahsiyetleri ve gazetecilerle görüştü. Kont Tepsa, Dr. Hikmet Bey'e şehrin ileri gelenleriyle bağlantı kurmada yardımcı olacağını ve iktidardaki hükümet partisinin toplanma yeri olan Hükümet Kulübü'nde toplantı yapmanın faydalı olacağını belirtti. Bunun üzerine 27 Aralık 1914 tarihinde parlamento binasında Macaristan'ın en mühim hükümet erkânı, büyük ailelere mensup kişiler, itibarlı bankerler ve nüfuzlu matbuat mensuplarından oluşan ve yüz kişiyi aşkın topluluk huzurunda Kont Tepsa Türkiye ve Hilâl-i Ahmer hakkında fevkalade güzel konuşma yaptı. Bu toplantı sonrası Macar halkı Hilâl-i Ahmer'e yardımda bulunmaya başlamışlardır²⁷². Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'ne yardım yollayan diğer müttefik ülkesiyse Almanya idi. Aralık 1914'te Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'ne yardım toplamak amacıyla Prens Hatesfeld'in başkanlığında bir komite kuruldu. Komiteye destek olmak amacıyla İmparator Wilhem 40.000 mark bağış yaptı²⁷³. Berlin'de bulunan Reichstag binasında Prens Hatesfeld'in başkanlığında toplanan heyet Almanya'nın büyük şehirlerinde şubeler tesis etme kararı alınmış ve birçok büyük şehirden olumlu cevap gelmişti. Almanya'da meydana gelen bu teşebbüsleri haber alan Dr. Hikmet Bey Almanya'ya hitaben, *"Hareketiniz Almanya'nın yalnız meydanda şan-ı şerefde değil, cerihaları tedavi etmek elem ve ızdırabatı tahfif etmek sahasında dahi Hümiümet-i Osmaniye'nin yanında bulunduğunu göstermektedir"* sözleriyle durumdan duyduğu memnuniyeti ifade etmiştir²⁷⁴. Yardımlara basın da büyük katkısı olmaktaydı. Mesela Viyana Morgan Gazetesi Hilâl-i Ahmer'e yardım edenlerin listesini yayınlarken²⁷⁵, benzer şekilde Alman gazetelerinde Hilâl-i Ahmer'e yardım için beyannameler yayınlamaktaydı²⁷⁶. Böylece müttefik devletlerin kurduğu heyetler öncülüğünde yardımlar toplanmaya başlanmıştı. Yardımlar direkt kişi veya kurumun verdiği nakdi yardımlar olduğu gibi Cemiyeti temsil eden bir eşyayı satışa çıkararak ta toplanmaktaydı. Mesela Berlin Belediyesi 20.000 mark nakdi yardımda bulundu²⁷⁷. Öte

²⁷¹ **Turan**, 15 Kânûn-i evvel 1914.

²⁷² Altuntaş, **a. g. m.**, s. 3-4.

²⁷³ **Sabah**, 30 Kânûn-i evvel 1914; **Turan**, 31 Kânûn-i evvel 1914.

²⁷⁴ **Sabah**, 10 Kânûn-i sâni 1915.

²⁷⁵ **Tanin**, 17 Kasım 1914.

²⁷⁶ **Sabah**, 14 Kânûn-i sâni 1915; **Tanin**, 17 Şubat 1915.

²⁷⁷ **Turan**, 5 Kânûn-i sâni 1915; **Sabah**, 6 Kânûn-i sâni 1915.

yandan üzerinde Almanya, Avusturya-Macaristan ve Osmanlı bayraklarının bir arada olduğu yuvarlak rozetler imal ettirilip 1 veya 5 kuruşa satışa çıkarılmıştı²⁷⁸. Müttefik devletlerde Osmanlı askerlerinin yararına kullanmak için para toplama çalışmalarının bir diğer şekli ülkelerinde düzenledikleri müsamere, tiyatro, sergi ve konser gibi faaliyetlerdir. Mesela Viyana'daki Karol Tiyatrosu'nda Hilâl-i Ahmer menfaatine bir oyun tertip edildi. Katılımın çok olduğu oyun Viyana başbakanı, Viyana temsilcisi Hilmi Paşa ve şehrin önemli isimleri katılmıştı²⁷⁹. Yine Avustralya İşki Tiyatrosu'nda²⁸⁰ Viyana'nın en meşhur sanatkârlarının da yer aldığı “*Şark Gecesi Müsameresi*” adında bir gösteri düzenlendi. Müsamerede Arşidüşes Alis, Prenses Duparem, Mısır Hidivi Abbas Hilmi Paşa, Osmanlı Sefiri Hüseyin Hilmi Paşa ve sefaret erkanı, Başkanvekili Kont Estireğ, Dahiliye Nazırı Baron von Hanyold, Almanya'nın Viyana sefiri Baron von Çırşki ve daha birçok önemli isim vardı²⁸¹. Budapeşte'de ise Hilâl-i Ahmer yararına büyük bir “*Çocuk Şenliği*” düzenlenmiştir. Şenliği 30.000 kişi ziyaret etti²⁸². Bu tarz yardım toplama faaliyetleri savaş boyunca devam etti²⁸³. Yapılan faaliyetler zaman zaman Salib-i Ahmer Cemiyetleri ile ortak yürütülmekteydi²⁸⁴. Müttefik devletlerin Osmanlıya yönelik yardımları kısa bir süre içerisinde önemli bir miktara ulaşmış ve Avrupa'daki Hilâl-i Ahmer temsilcileri tarafından İstanbul'a gönderilmişti. 1915 Şubat ayına kadar müttefik devletlerden toplanan yardım paraları şöyleydi:

Almanya 156.000 mark

Avusturya 327.000 kron

Macaristan 56.000 kron ve Hersek 22.000 kron topladı²⁸⁵.

²⁷⁸ **Tasvir-i Efkâr**, 11 Kânûn-i sâni 1914.

²⁷⁹ **Tanin**, 5 Kânûn-i evvel 1914.

²⁸⁰ **Tanin**, 16 Nisan 1915.

²⁸¹ **Tanin**, 23 Nisan 1915.

²⁸² **Tanin**, 16 Mayıs 1915; **Tanin**, 26 Mayıs 1915.

²⁸³ **Tanin**, 23 Ağustos 1917.

²⁸⁴ **Âti**, 2 Mayıs 1918.

²⁸⁵ **Sabah**, 6 Şubat 1915; **Tanin**, 6 Şubat 1915.

Hilâl-i Ahmer Cemiyeti için Nisan 1915 tarihinde ise Profesör Haledeyraned refakatinde Alman Salib-i Ahmer Cemiyeti tarafından alet edevat, hasta otomobilleri, röntgen aletinin de olduğu 45 vagon İstanbul'a gönderildi. Ayrıca yanlarında bir sağlık heyeti de mevcuttur²⁸⁶.

Fotoğraf 8. Avrupa'dan Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'ne Gönderilen Tıbbi Malzeme ve Treninde Vazife Gören Profesör İsrail

(Kaynak: TKA, Çerçevesi Resimler Dosyası.)

²⁸⁶ **Turan**, 19 Nisan 1915; **Tanin**, 23 Nisan 1915.

Müttefik devletlerden Osmanlı Hilâl-i Ahmer temsilcisi ve kurulan heyetler aracılığıyla toplanan yardımlar İstanbul ambarında depolanıp oradan da cephelere sevk edilirdi. Bu sevk faaliyeti cephelerden gelen talepler doğrultusunda olurdu. Mesela 1916 yılında 4. Ordu mıntıkasında görülen sıtma salgınına karşı etkili olan “kinin” ilacıyla Hicaz Seferi için 5.000 adet ağzı cam kapaklı amonyak şişesi²⁸⁷ Berlin’den sipariş edildi²⁸⁸. Oradan da vagonlarla Hilâl-i Ahmer’in Berlin ve Viyana temsilcileri aracılığıyla Hilâl-i Ahmer adına İstanbul’daki ambara getirilip 4. Ordu Menzil Müfettişliği’ne sevk edildi. Bunu durumdan memnun olan 4. Ordu Komutanı Cemal Paşa, 2 Eylül 1916 tarihinde İstanbul Hilâl-i Ahmer Merkezi’ne ve Hilâl-i Ahmer’in Berlin ve Viyana temsilcilerine teşekkür telgrafi gönderdi²⁸⁹. Söz konusu cepheye gerekli olan ihtiyaçların hızlı bir şekilde temin edilmesi amacıyla Cemal Paşa, Şam Karargahı’ndan 6 Ekim 1917 tarihinde İstanbul Hilâl-i Ahmer Umumi Kâtibi Dr. Adnan Bey’e bir telgraf gönderdi. Buna göre;

“İstanbul Hilâl-i Ahmer Cemiyet-i Riyaseti’ne

Medine Hilâl-i Ahmer Heyeti Sertabibi Dr. Galip Ata Bey’in Cemiyet-i aliyemiz nezdinde Suriye ve Garbi Arabistan Umumi Kumandanlığı Murahhasaslığı’na tayin eyledim. Mumaileyh umumi kumandanlık için lüzum olacak orduya ve malzeme-i sıhhiye Hilâl-i Ahmer vasıtasıyla Avrupa’dan celp ve sevk edecektir. Mumaileyh bu vazifesini ifa ettikçe benim namıma vukuu bulacak ricalarının icrası için muavenet-i alilerini suret-i mahsusuna rica ederim. Suriye ve Garbi Arabistan Umumi Kumandanı ve Bahriye Nazırı Cemal” Söz konusu telgraftan sonra Medine Hilâl-i Ahmer Heyeti Başhekim Dr. Galip Ata Bey ordu için gerekli olan malzemeleri Avrupa’dan direkt cepheye getirilmesinden sorumlu oldu²⁹⁰.

Müttefik devletler sadece maddi yardımda bulunmamışlardır. Aynı zamanda savaşın ilk günlerinden itibaren gönderdikleri sıhhi heyetlerle de katkıda bulundular²⁹¹. Nitekim daha savaşın başında Alman Salib-i Ahmer Cemiyeti biri İstanbul diğeri de 4.

²⁸⁷ TKA, Kutu No: 535, Belge No: 3; TKA, Kutu No: 573, Belge No: 2.

²⁸⁸ TKA, Kutu No: 573, Belge No: 3.

²⁸⁹ TKA, Kutu No: 535, Belge No: 3; TKA, Kutu No: 573, Belge No: 2.

²⁹⁰ TKA, Kutu No: 714, Belge No: 40; TKA, Kutu No: 714, Belge No: 45.

²⁹¹ TKA, Kutu No: 94, Belge No: 79.

Ordu Kumandanlığı menzil bölgesine olmak üzere iki sağlık heyeti sıhhi malzemeleriyle beraber söz konusu şehirlere gönderdi²⁹². Bunlardan 4. Ordu mintikasına gönderilen heyet Şam'a gelince Cemal Paşa söz konusu heyetin erzak ihtiyacının ordu tarafından karşılanmasını istedi²⁹³. Ancak, Heyet yaralı askerlere yardım etmek için Kudüs' e gidince erzakları Alman Sefareti tarafından temin edildi²⁹⁴.

Müttefik devletlerin dışında savaşa taraf olmayan devletlerde Cemiyet'e yardımcı olmaktadır. Özellikle Amerika Salib-i Ahmer Cemiyeti, İngiltere'nin yanında savaşa girmeden evvel Beyrut ve Şam dolaylarında faaliyet göstermekteydi. Savaşın başında Amerika'nın hem İstanbul hem de Beyrut'ta Salib-i Ahmer şubeleri mevcuttu. Söz konusu şubeler Osmanlı halkı hayrına hem sıhhi hem de maddi yönden yardım bulundu. 1915 yılında Amerika bu seferde Suriye halkının muhtaç olduğu durumları öne sürerek Osmanlı Devleti'nden Suriye'de 100 yataklı bir Amerikan Salib-i Ahmer hastanede açmak için talepte bulundu. Söz konusu talep Osmanlı yetkililerince memnuniyetle karşılandı²⁹⁵.

Beyrut'taki Amerikan Salib-i Ahmer Cemiyeti 1916 yılı Ocak ayında vilayette bulunan Musevi hastaneleri için Demovan isimli Amerikan gemisi ile ilaç ve eşya yardımı yaptı²⁹⁶. Aynı yıl içerisinde Amerika basınında Cebel-i Lübnan ve Suriye'de ziraat yapılmadığından birçok insanın öldüğü haberleri yayınlandı²⁹⁷. Ardından bölge halkına yardım için Amerika'dan erzak ve eşya gönderilip Amerikan Konsoloslugu aracılığı ile dağıtılması planlandı²⁹⁸. Ancak Osmanlı Hükümetince bu duruma sıcak bakılmamış ve yapılacak yardımların Osmanlı Hilâl-i Amer Cemiyeti ve Beyrut'taki Amerikan Salib-i Ahmer Cemiyeti üyelerinden oluşan bir komisyon tarafından yapılması kararı alındı²⁹⁹. Bunun dışında Amerika gerek Salib-i Ahmer gerekse Konsolosluk yoluyla yardımlarına devam etmekteydi. Özellikle Halep Amerikan

²⁹² TKA, Kutu No: 126, Belge No: 82.

²⁹³ ATASE, Kls. 2417, Dos. 19, Fh. 9. 2.

²⁹⁴ ATASE, Kls. 2417, Dos. 19, Fh. 9.

²⁹⁵ TKA, Kutu No: 94, Belge No: 93-93. 1.

²⁹⁶ BOA, DH. ŞFR. 72. 85. 1. 1.

²⁹⁷ BOA, DH. EUM. 4. ŞB. 7. 36.

²⁹⁸ BOA, DH. ŞFR. 70. 22. 1. 1.

²⁹⁹ BOA, DH. EUM. 4. ŞB. 7. 36.

Konsoloslugu esirlere yardım etmede aracılık ediyordu³⁰⁰. Fakat 1917 yılında Amerika'nın karşı tarafta savaşa girişinden dolayı yerine diğer tarafsız devletler ile bağlantı sağlandı³⁰¹.

Fotoğraf 9. Filistin Cephesi'nde Süveyş Heyet-i İmdadiyesi Görevlileri

(Kaynak: Matson (G. Eric and Edith) Photograph Collection (22,060), *Library of Congress*, <https://www.loc.gov/item/2019699653/>, Erişim Tarihi.17.01.2023)

2.1.3. Hilâl-i Ahmer Merkezlerinin Topladıkları Yardımlar

Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Bağdat, Musul, Şam, Yemen gibi vilayetlerde açtığı merkezlerde tıpkı İstanbul Umumi Merkez gibi üye aidatı, ianat ve yardım paraları ile Cemiyet merkezlerince tertip edilen sergi, müsamere, konser gibi faaliyetlerden oluşmaktaydı³⁰².

³⁰⁰ TKA, Kutu No: 697, Belge No: 83.

³⁰¹ TKA, Kutu No: 252, Belge No: 50. 1.

³⁰² OHAC Nizamnamesi, s. 10.

2.1.3.1. Üye Aidatı

Bu gelir kaynaklarından ilki olan üye aidatı Anadolu'da 1 lira olsa da söz konusu bölgelerde daha az olduğu gözlemlendi. Örneğin, Yemen bölgesinde en yüksek aidat 500 kuruş iken en düşük aidat ise 103 kuruştur³⁰³. Ancak bu gelir kaynağı savaş nedeniyle düzenli olarak toplanamadı. Bir diğer örnekteyse Bağdat Hilâl-i Ahmer Merkezi kurucusu ve Musul Valisi Reşit Bey çok az sayıda heyete üyesini bir araya getirebilmesinden dolayı aidat olarak 100.086 kuruş 26 para miktarında bir gelire ulaşıldı³⁰⁴.

2.1.3.2. İanat Gelirleri

Bir diğer gelir kaynağı ise ianat gelirleridir. Bu gelir kaynağı Cemiyet'in genelde en önemli gelir kaynağı durumundadır. Musul Hilâl-i Ahmer Merkezi açılışının ilk üç gününde 1.500 lira iane temin etmişti³⁰⁵. Ordu için kullanılmak üzere Akka Mutasarrıflığı 479 kuruş 20 para ve hahambaşılığından 484 kuruş olmak üzere toplam 4563 kuruş 25 para toplandı³⁰⁶. Bağdat ianat toplamakta önemli çalışmalar yapmaktaydı. Ancak topladığı paranın önemli bir kısmını şehir ve muhtaç ailelere harcamasından dolayı o sırada Bağdat'ta meydana gelen sel felaketinden etkilenen halka yardım için toplanan 40.000 kuruş değerindeki ianat akçası, Dâhiliye Nezareti'nce Bağdat Hilâl-i Ahmer Merkezi'ne bağışlandı³⁰⁷.

2.1.3.3. Çiçek Günü

Cemiyet'in bir diğer gelir kaynağı ise, Çiçek Günü satışından elde edilen paradır. Ramazan Bayramı'nın 1. gününde satışa çıkarılan çiçekler önemli bir gelir temin etmekteydi. Bu amaçla Şam Hilâl-i Ahmer Merkezi 25 Eylül 1915 tarihinde Hilâl-i

³⁰³ TKA, Kutu No: 161, Belge No: 2.

³⁰⁴ TKA, Kutu No: 156, Belge No: 11. 8.

³⁰⁵ TKA, Kutu No: 158, Belge No: 56. 6.

³⁰⁶ TKA, Kutu No: 313, Belge No: 15.

³⁰⁷ BOA, DH. İ. UM, 79. 18; BOA, DH. ŞFR, 54. 50.

Ahmer Genel Merkezi'nden 10.000 adet çiçek istedi³⁰⁸. Bundan başka 18 Temmuz 1915'de Süveyş Heyet-i İmdadiyesi Başkanı Dr. Neşet Ömer Bey'in Kudüs-ü Şerif Merkezi ile yaptığı görüşmeler sonucunda Kudüs, Bafa ve Gazze gibi bölgelerde çiçek satışı yapılmış ve bu faaliyet neticesinde yaklaşık 30.000 kuruş gelir elde edilmişti³⁰⁹.

2.1.3.4.Eşya Satışı

İhtiyaç fazlası eşyalar ambarda birikmesi üzerine Cemiyet'e gelir sağlamak maksadıyla hilâl işaretli tespih, kolye, erkek-kadın cüzdanı, evrak çantası, kızlar için küpe, iğne, yüzük, okul defteri ve cep defteri satışı çıkarıldı³¹⁰. 5 Eylül 1917'de Şam'da İstanbul'a gönderilen Şam Hilâl-i Ahmer Merkezi üyelerinden Binbaşı Abdullah Bey'e teslim edilen müzayede için eşya listesi şöyleydi³¹¹:

Tablo 14. İstanbul'dan Şam'a Müzayede İçin Gönderilen Bazı Eşyaların Listesi
(5 Eylül 1917)³¹²

<i>İsmi</i>	<i>Adedi</i>
Küçük Resimli İğne	100
Siyah Tabaka	100
Billur Baskısı	75
Akik İğne	60
Küpe	50
Gerdanlık	50
Tunç iğne	50
Kırmızı Akik Hilal	50

³⁰⁸ TKA, Kutu No: 160, Belge No: 30-31.

³⁰⁹ TKA, Kutu No: 110, Belge No: 70.

³¹⁰ THAM, S. 16, s. 580.

³¹¹ TKA, Kutu No: 160, Belge No: 49.

³¹² TKA, Kutu No: 160, Belge No: 49. 1.

Beyaz Kâğıt Baskısı	50
Kibritlik	50
Tütün Tabakası	50
Para Çantası	30
Taşlı Bilezik	30
Dört Köşeli Sigara Çanta	30
Toplu İğne	30
Namaz Başörtüsü	20
Terlik	20
Çorap	20
Eldiven	20
Saç Maşası	20
El Çantası	20
Dikiş İğnesi	20
Oyalı Yemeni	20

Şam Hilâl-i Ahmer Merkezi, 18 Nisan 1917'ten 16 Eylül 1917'e 24.676 kuruş posta vasıtasıyla İstanbul'a gönderdi³¹³. Bunun dışında savaş esnasında ortada kalan eşyalarda Cemiyet menfaatine kullanılmaktaydı. Örneğin, Alman gemisinin seferberlik nedeniyle bünyesinde bulunan sigara kâğıtlarının Beyrut Limanı'na bırakmak zorunda kalması üzerine bu kâğıtlar Hilâl-i Ahmer'e terk edildi³¹⁴. Hilâl-i Ahmer Şam Merkezi bu kayıtları satışa çıkararak 15.163 kuruş 1 para gelir elde etti³¹⁵. Bunun dışında Ağustos 1916'de Beyrut Hilâl-i Ahmer Merkezi tarafından 23.300 kuruş³¹⁶, Temmuz

³¹³ TKA, Kutu No: 160, Belge No: 72.

³¹⁴ TKA, Kutu No: 160, Belge No: 70.

³¹⁵ TKA, Kutu No: 160, Belge No: 29. 1.

³¹⁶ TKA, Kutu No: 156, Belge No: 326.

1917 tarihinde ise Humus'ta 2.378 kuruş değerinde eşya sergisi tertip edildi. Bölge halkı bu faaliyete yoğun ilgi göstermekteydi³¹⁷.

Fotoğraf 10. Kudüs'te Düzenlenen Eşya Sergisi

(Kaynak: TKA, Çerçeveli Resimler Dosyası.)

2.1.3.5. Diğer Gelir Kaynakları

Bir diğer gelir kaynağı ise sinema gelirleriydi. Süveyş kanalı harekâtın da yaralanan askerler için kullanılmak üzere Antakya'da düzenlenen gösterilerde elde edilen 1.020 kuruş para toplandı³¹⁸. Bunun dışında Bağdat Hilâl-i Ahmer Merkezi, Ordunun Bağdat Askeri bahçesini Cemiyet yararına terk etmesi üzerine³¹⁹ burada bir

³¹⁷ TKA, Kutu No: 27, Belge No: 252.

³¹⁸ TKA, Kutu No: 313, Belge No: 107.

³¹⁹ TKA, Kutu No: 156, Belge No: 147. 1.

Hilâl-i Ahmer kulübü kurulmuş ve bir de içerisine sinema inşa edilmişti³²⁰. Söz konusu sinemaya İzmir Hilâl-i Ahmer Merkezi'nden 133 adet sinema şeridi satıldı³²¹. Bağdat'ta Mayıs 1915 tarihinde düzenlenen sinema ve sergi gelirleriyle 5.000 lira toplandı. Cemiyet, bu parayı asker ve şehit aileleri ile hastanelerin ihtiyacı için kullandı³²². Kudüs-ü Şerif Hilâl-i Ahmer Başkanı Mithat Bey tarafından Aralık 1915 tarihinde tertip edilen bir konser ve rozet satışları sayesinde 45.885 kuruş gelir elde edilip³²³, Kudüs'teki hastaneler için harcandı³²⁴.

2.2. Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin Harcamaları ve Maddi Kayıpları

2.2.1. Memur Maaşları

Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nde başlangıçta idari heyet üyeleri kâtip dışında vazifelerini fâhren icra etmekteydi. Ancak Cemiyet teşkilatı genişledikçe idari işlerde, depo, çamaşırhane, aşhane ve eczane gibi birimlerde sürekli çalışacak memurlar atandı³²⁵. Bunların yanı sıra hastabakıcı yetiştirmeye yönelik teşebbüslerde bulunuldu³²⁶.

Trablusgarp ve Balkan Savaşı esnasında kurulan hastanelere hastabakıcı temin edilmesinde zorluklar yaşanması³²⁷ üzerine Dr. Besim Ömer Paşa öncülüğünde hastabakıcı yetiştirilme konusuna önem verildi³²⁸. Bu amaçla Hilâl-i Ahmer merkez binasında Şubat 1914 tarihinde başlayıp Haziran 1914 tarihine kadar sürecek bir hastabakıcı kursu açıldı. Burada eğitimini tamamlayan öğrencilere Hilâl-i Ahmer Hanımlar Merkezi fâhri başkanı Başkadınefendi, Harbiye Nazırı Enver Paşa'nın eşi ve kayınvalidesi ile daha birçok devlet adamlarının eşleri katıldığı törenle diplomalar

³²⁰ TKA, Kutu No: 1513, Belge No: 12. 66.

³²¹ TKA, Kutu No: 1513, Belge No: 4. 73.

³²² Tanin, 8 Mayıs 1915.

³²³ TKA, Kutu No: 27, Belge No: 210.

³²⁴ TKA, Kutu No: 27, Belge No. 175.

³²⁵ Çapa, a. g. e., s. 75.

³²⁶ Besim Ömer, Hanımefendilere Hilal-i Ahmer'e Dair Konferans, Haz: İsmail Hacıfettahoğlu, Tuna Ofset Matbaacılık, Ankara, 2007, s. 36.

³²⁷ Tepekaya-Kaplan,, a. g. m., s. 163-164.

³²⁸ Servet-i Fünûn, S. 3, s. 41-42.

verildi³²⁹.

Fotoğraf 11. Hastabakıcı Kadınların Suriye'ye Gitmek Üzere İstanbul Hanımlar Merkezi Binasından Çıkışları

(Kaynak: TKA, Çerçeveli Resimler Dosyası.)

1914 Hilâl-i Ahmer kongresinde ise olası bir savaşta orduya hizmet edebilecek hastabakıcıları yetiştirmek amacıyla hastabakıcılık okulu inşa edilme kararı alındı. Ancak tam bu esnada seferberlik ilan edildi³³⁰. Seferberlik ilan edilince maddi koşullardan dolayı okul inşa edilemedi. Ancak bu eksikliği tamamlamak adına Dr. Besim Ömer Bey'in öncülüğünde Dârülfünûn konferans salonunda hastabakıcılığa yönelik genel konferanslar ile birçok kadına ders verildi³³¹. Bundan başka Hilâl-i Ahmer Cemiyeti kadın ve erkeklere özel altı ay sürecek bir hastabakıcılık kursu açtı. Basına

³²⁹ Tanin, 14 Temmuz 1914.

³³⁰ OHAC Rapor (1914), s. 8.

³³¹ OHAC Rapor (1914-1918), s. 31-32; Tanin, 24 Teşrîn-i sâni 1914.

verilen ilanda göre; Türkçe okuma ve yazma bilen 35 yaşını geçmemiş ve 30 liralık kefare-i nakdiye ücretini kabul eden kadın ve erkeklerin başvurmasını istedi. İlanın devamında kabul edilen öğrencilere maaş verilmesinin yanı sıra iâşelerine Cemiyet tarafından karşılanacağı ifadesi yer almaktaydı³³². Bu öğrencilerden kadınlar Kadırga Hastanesi'nde, erkeklerde Gureba Hastanesi'nde kurs görerek savaş dönemi ihtiyaç duyulan hastanelere gönderildi³³³. Şubat 1916 yılında verilen ilanda ise Kadırga Hastanesi'nde 18-30 yaş arası ve yine Türkçe okuma-yazma bilen kadınlara ders verildi³³⁴. 1918 yılında ise İstanbul Tıp Fakültesi'nde bir hastabakıcılık kursu daha açıldı. 20 ila 30 yaş arası kadınların başvurduğu bu kurstan mezun olanlar mezun olduklarından itibaren beş yıl harp ve afet dönemlerinde şayet talep edilirse, Cemiyet namına çalışma şartı konuldu³³⁵.

Savaş boyunca yetiştirilen hastabakıcılar İstanbul ve cephelerdeki hastanelerde görevlendirildiler. 4. Ordu Komutanı Cemal Paşa'nın 20 Aralık 1914 tarihinde Şam Ordu karargâhından İstanbul Hilâl-i Ahmer Merkezi'ne gönderdiği telgraftan Cemiyet'in doktorların yanında hastabakıcılar göndermesini emretmişti³³⁶. Bu emir üzerine İkinci Kanal Harekâtı için Hilâl-i Ahmer Genel Merkezi tarafından³³⁷, Dr. Neşet Ömer Bey sorumluluğunda 3 doktor, 5 asistan, 44 hastabakıcı, 1 idare memuru ve 2 sevk memurundan oluşan 56 kişilik Süveyş Heyet-i İmdadiyesi oluşturuldu ve Kudüs'e doğru yola çıkmak için hazırlıklar yapıldı³³⁸. Bu amaçla heyete 200 kuruş yol masraf ücreti tahsis edilmişti³³⁹. Söz konusu Heyet'in Savaş'ın başlarında aldıkları maaşlar şöyleydi:

³³² **Tanin**, 7 Teşrîn-i evvel 1914; **Tasvir-i efkâr**, 24 Teşrîn-i evvel 1914.

³³³ Uluğtekin, Murat-Uluğtekin, **Gül, a.g.e.**, s. 32.

³³⁴ **Tanin**, 18 Şubat 1916.

³³⁵ **Tanin**, 6 Mayıs 1918.

³³⁶ **TKA**, Kutu no: 23, Belge No: 154.

³³⁷ **TKA**, Kutu No: 23, Belge No: 272.

³³⁸ **Sabah**, 3 Kânûn-i sanî 1915; **Sabah**, 5 Kânûn-i sanî 1915.

³³⁹ **TKA**, Kutu No: 147, Belge No: 3.

Tablo 15. Süveyş Heyet-i İmdadiyesi'ne Ait Maaş Bordrosu (Ocak 1915)³⁴⁰

<i>İsmi</i>	<i>Kuruş</i>	<i>Santim</i>	<i>Kuruş</i>	<i>Santim</i>
Sertabib Neşed Ömer Bey	4000		2500	
Operatör Selahaddin Bey	2500		2000	
Bakteriolog Arif Ata Bey	2500		2000	
Tabib Hafız Cemal Bey	1800		1200	
Tabib Asım Bey	1500		1050	
Asistan Hasan Ferid Bey	1200		476	
Asistan Süleyman Edhem Bey	800		476	
Asistan Seyfeddin Bey	400		300	
Eczacı Nazif Bey	1200		800	
İdare Memuru Habib Bey	1500		800	
Vekilharç Eşref Bey	800		300	
Sevk Memuru Nureddin Hakkı Bey	600		3000	
Hastabakıcı Ziya Efendi	400		300	
Hastabakıcı Halid Vahdeddin Efendi	400		300	
Hastabakıcı Mahmud Efendi	400		300	
Hastabakıcı Mahmud Celaleddin Efendi	400		300	
Hastabakıcı Ali Rıza Efendi	400		300	
Elektrik Memuru Ömer Mahmud Efendi	1000		779	75

³⁴⁰ TKA, Kutu No: 221, Belge No: 44. 1.

**Tablo 16. Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Süveyş Heyeti İmdadiyesi
Bünyesindeki Hastabakıcı Efradının Maaşları (1915)³⁴¹**

<i>İsmi ve Şehri</i>		<i>Maaş</i>		<i>İsmi ve Şehri</i>		<i>Maaş</i>	
		<i>Kuruş</i>	<i>Santim</i>			<i>Kuruş</i>	<i>Santim</i>
Şeyh Oğlu Osman Çavuş	Niğde	18	50	Ali Oğlu Bekir	Daday	18	50
Hakkı Oğlu Mehmed	Ankara	18	50	Ahmerd Oğlu Şaban	İnegöl	18	50
Yakup Oğlu Ömer	Vezirköprü	18	50	Hacı Mahmud Oğlu Ahmed	Nazilli	18	50
Hacı Rıza Oğlu Mehmed	Bergama	18	50	Mehmed Oğlu Hüseyin	Çivril	18	50
Mehmed Oğlu Süleyman	Yenipazar	18	50	Mustafa Oğlu Mustafa	Bergama	18	50
Abdulgaffar Oğlu İzzet	Ankara	18	50	Mehmed Oğlu Süleyman	Soma	18	50
Hüseyin Oğlu Mustafa	Niğde	18	50	Mehmed Oğlu İsmail	İzmit	18	50
Ali Oğlu Mustafa	Akdağ	18	50	Hacı Hüseyin Oğlu Süleyman	Sarayköy	18	50
Ahmed Oğlu Sıdkı	Üsküdar	18	50	Ömer Oğlu Selim	Bandırma	18	50

³⁴¹ TKA, Kutu No: 510, Belge No: 53.

Mehmed Arif Oğlu Bekir	Konya	18	50	Musa Oğlu Mehmed	Balıkesir	18	50
Ali Osman Oğlu Hüseyin	Hüdevendigar	18	50	Ahmed Oğlu Hazfız Ali	Ödemiş	18	50
Mustafa Oğlu Mustafa	Kayseri	18	50	Ali Oğlu İbrahim	Kanlıca	18	50
Mehmed Oğlu Tevfik	Konya	18	50	Mustafa Çavuş Oğlu Hacı Mehmed	Nazilli	18	50
Mehmed Oğlu Hafız Mehmed	Çerkeş	18	50	Ali Oğlu Hüseyin	Nazilli	18	50
Hüseyin Oğlu Ahmed	Mekri	18	50	Hacı Mustafa Oğlu Mehmed	Soma	37	50
Mengal Oğlu Galib	Ankara	18	50	Süleyman Oğlu Mustafa	Kırşehir	37	50
Kadir Oğlu Ahmed	İzmir	18	50	Salih Oğlu Ali	Nazilli	37	50
Ahmed Oğlu Muhtar	Bursa	18	50	Mustafa Oğlu Ahmed	Uşak	37	50
Salim Oğlu Hafız Yusuf	Gönen	18	50	Ali Rıdvan Oğlu Mehmed	Halep	37	50
Cemil Bey Oğlu Temiş	Halep	18	50	Mehmed Oğlu İsmail	Bandırma	18	50
Şevket	Bergama	18	50			Toplam	851

4. Ordu'nun isteği üzerine İstanbul Hilâl-i Ahmer Genel Merkezi tarafından oluşturulan bir diğer heyet ise Medine-i Münevvere Heyeti'ydi³⁴². Söz konusu heyet İstanbul Haseki Nisa Hastanesi doktorlarından Galib Ata Bey'in başkanlığında³⁴³ üç doktor, bir idare memuru, bir kâtip ve üç hastabakıcıdan bir heyet oluşturulup Medine'ye gönderilmişti. Sivil bir kadrodan oluşan maaş ve iâşeleri Hilâl-i Ahmer tarafından karşılanan heyete daha sonra askeriyeden Opr. Dr. Rahmi Bey dâhil edilmişti. Kısa bir süre sonra buradaki görevine Hicaz Sıhhiye Müdürlüğü'nce son verilerek yerine askeriyeden Binbaşı Dr. İhsan Bey geçmiş ve yaklaşık bir ay burada çalıştı. Bu görevi karşılığında 1.000 kuruş maaş verilmekteydi. Ancak 16 Aralık 1916 tarihinde Dr. İhsan Bey Nasıriye Hastanesi'ne gönderilmesi üzerine üç doktor 500'ün üzerinde yaralı ve hastaya bakmak zorunda kaldı. Ayrıca doktorların iklim şartlarına alışık olmaması nedeniyle sürekli hasta olmalarından dolayı bu vazifelerini yapmakta zorlanmaya başladılar. Bunun üzerine takviye amaçlı bir doktoru görevlendirmek istendi³⁴⁴. Ancak Medine'de tüm askeri ve mülki doktorlar çok yoğun olmasından ve Heyetin askeri doktor istememelerinden dolayı Mekke-i Mükerrerme Emiri (Ali Haydar) Paşa'nın karargâhında doktor olarak görev yapan ve önceden de Gelibolu Hilâl-i Ahmer Hastanesi'nde görev yapmış Muhlis Bey'e hastanede çalışması teklif edildi. Dr. Muhlis Bey bu teklifi kabul ederek 2 Şubat'ta göreve başladı. Muhsin Bey'e ayda 1.000 kuruş maaş tahsis verilmekteydi. Söz konusu para operatörler için Genel Merkez tarafından ayrılan 2.000 kuruşun içerisinde karşılandı. Zaten karargâhta kaldığı için iâşe harcamalarına ödeme yapılmamaktaydı

Eczacı personele değinecek olursak, hastane ilk kurulduğunda sadece yaralı askerlere bakılacağı düşünüldüğünden bir eczacı yeteceği zannedilerek sadece askeriyeden Tevfik Bey görevlendirildi. Ancak Şam'dan 400 emraz-ı dâhiliye hastaları ve hastaneye bir eczacının yetişemeyeceği anlaşıldığından diğer bir eczacı daha talep edildi. Bu istek üzerine Eczacı Kimyager Bahtiyar Efendi bölgeye tayin edildi. Bunların ikisi de askeriyeden maaşlarını aldıkları için eczacı başına yalnız 1.100 ikincisine 300 kuruş tahsis edilmiş ve Ocak itibaren maaşları 100'er kuruş zam yapılarak merkezi

³⁴² TKA, Kutu No: 645, Belge No: 18.

³⁴³ TKA, Kutu No: 44, Belge No: 183; TKA, Kutu No: 44, Belge No: 184; TKA, Kutu No: 44, Belge No: 194.

³⁴⁴ TKA, Kutu No: 632, Belge No: 38.

aliyeden bir eczacı için tahsis edilmiş olan 1.000 kuruşun bu suretle ikisine de taksim edildi. Eczacıbaşı daima hastanede kalarak nöbet vazifesini de ifa ettiğinden iâşesi Hilâl-i Ahmer tarafından temin edilmekte ve diğerlerine yemek verilmemekteydi. Heyete sonradan dâhil olan doktor ve eczacılardan başka birçok alt hizmet için personel görevlendirildi. Bunlardan karantina memuru 800, ambar memuru 800, çamaşırlık memuru 600, vekilharç 500, hamamcı 500, halaç ve terzi 500 ve hatsalar ağasına 400 kuruş maaş verildi. Bunlardan hatsalar ağasının iâşesi Hilâl-i Ahmer kasasından karşılanmaktaydı³⁴⁵. Dahası hastanenin imamı zaten askeriye'nin imamı olduğundan ayda sadece 300 kuruş verilmekteydi. Sevk ve gazete temin eden başçavuş ile bekçilik eden çavuşa ikişer kuruş veriliyordu. Çamaşır yıkayan zenci şahıs kâğıt parayı kabul etmediğinden ona da ayda 200 altın kuruş ödenmekteydi

Medine'de hastabakıcıları okuma yazma bilmiyorlardı. Kumandanlıkça bunlara okuma yazma öğretilmesi istenmişti. Ancak heyet üyelerinin bu işi yapacak vakti yoktu. Dolayısıyla tutulan öğretmene günde iki saat ders vermesine karşılık 500 kuruş maaş verildi³⁴⁶.

Güney cephelerindeki vilayetlerde kurulan Hilâl-i Ahmer merkezlerinden biri olan Bağdat Merkezi'nin çalışanlarına bakacak olursak Cemiyet merkez heyeti üyeleri fahren görev yapmaktaydı. Ancak Bağdat Hastanesi'nin yönetimi askeri sağlık personelinece yönetilmekte olup bu vazifelerini fahren gerçekleştirmekteydiler³⁴⁷. Ancak idari memurlardan kâtip maaşlı çalışan durumundaydı. Amare Hastahanesi'nde ise Basra Vilayeti Sıhhiye Müdürü Saffet Bey idaresin de olup operatörlüğünü ise Mısırlı Dr. Emin Bey tarafından fahren yapılmaktaydı. Bunun dışında katip, aşçı gibi çalışanlara maaş verilmekteydi. Bunun yanında nakliye için kullanılan iki dubaya bir idari memur, bir katip, iki dubacı ve bir aşçı çalıştırılıyordu³⁴⁸.

³⁴⁵ TKA, Kutu No: 632, Belge No: 38. 1.

³⁴⁶ TKA, Kutu No: 632, Belge No: 38. 2.

³⁴⁷ TKA, Kutu No: 156, Belge No: 147.

³⁴⁸ TKA, Kutu No: 156, Belge No: 147. 1.

Tablo 17. Bağdat Merkez Hilâl-i Ahmer Hastanesi Memur Maaşları

(Mart ve Ağustos 1915)³⁴⁹

Mart				Ağustos	
<i>Görevi</i>	<i>İsmi</i>	<i>Kuruş</i>	<i>Santim</i>	<i>Kuruş</i>	<i>Santim</i>
Doktor	Refet Bey	1500		919	5
Dâhiliye Müdürü	Kamil Bey	800		---	
Ambar Memuru	Hasan Efendi	500		500	
Çamaşır Sorumlusu	Hacı Casim Efendi	500		500	
İdare Memuru	Ahmed Hamdi Efendi	400		400	
Ambar Memur Muavini	Yusuf Bin Robil	350		350	
Postacı	Muş bin Şahol	300		300	
Hademe	Said bin Mahmud	300		300	
Hastabakıcı	Fatma Hanım	250		---	
Hastabakıcı	Zehra Hanım	250		---	
Hamamcı	Abdullah bin Salim	200		200	
Külhancı	Mahmud bin Ahmed	200		200	
Çamaşırcı	Esme binti Hamis	100		100	
Çamaşırcı	Esme binti Abdurrahman	100		100	
Çamaşırcı	Zehra binti Kazım	100		100	
Çamaşırcı	Hadice binti Selman	100		100	
		TOPLAM: 6.150		TOPLAM: 4.079.5	

³⁴⁹ TKA, Kutu No: 1513, Belge No: 8. 27; TKA, Kutu No: 1513, Belge No: 7. 5.

2.2.2.Madalyalar

Savaşlarda ve görevinde üstün başarı gösteren kişilere verilen madeni nişanlara madalya denilmekteydi³⁵⁰. Osmanlı'da ilk madalya 1730'lu yılında verilmiş³⁵¹ ve özellikle XIX. yüzyıldan itibaren bu gelenek artarak devam etmiştir³⁵². Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin madalya geleneği ise insanların yardım kuruluşlarına bağış yapması ve onlara yararlı bir iş yapma duygusu hissettirilmesi için madalya ile ödüllendirme yolunu seçen Salib-i Ahmer Cemiyeti'ne dayanmaktaydı. Bu bağlamda Cemiyet'in yararlı işlerde bulunan kişilere verdiği ilk madalyalar II. Abdülhamit dönemine dayanmaktadır. Ancak bunun bir düzene sokulma girişimi Cemiyet'in yeniden kurulmasından sonra gerçekleşmiştir. Hatta 1912 yılında bir madalya nizamnamesi kaleme alınmış ve söz konusu nizamnameye uygun olarak takılan madalyalar Birinci Dünya Savaşı boyunca da gerek Cemiyet'in tanıtımında gerekse yardımları teşvik konusunda önemli bir rol oynamıştır³⁵³.

Hilâl-i Ahmer'in on maddeden oluşan madalyalar nizamnamesine göre; Cemiyet'e maddi ve manevi olarak yardımda bulunan kişilere altın, gümüş ve tunçtan (bronz) yapılmış ve iki buçuk santimetre büyüklüğünde üç derece Hilâl-i Ahmer Madalyası verilmekteydi. Madalyaların ortası beyaz ve üzerinde kırmızı hilal işareti ile Altan başlayarak madalyanın iki tarafına doğru uzanan zeytin dalı resmedilmişti. Üst tarafına da "*muavenet-i insaniyetkârâne*" yazısı yer almıştır³⁵⁴.

Savaşın başında bu şekilde verilen madalyalar 24 Ekim 1916 tarihinde nizamnameye yapılan ekleme ile Salib-i Ahmer Cemiyeti madalyasında olduğu gibi Hilâl-i Ahmer madalyalarının kurdelelerine altın madalya ise altın, gümüş madalyalara gümüş ve tunç madalyalara tunçtan bir meşe yaprağı sembolü ilave edilmiştir³⁵⁵. Ayrıca hastanelerde veya Hilâl-i Ahmer'in tayin ettiği herhangi bir yerde savaş döneminde altı ay barış döneminde ise iki yıl hizmet eden kişilere tunç, bu görevi yerine getirmenin

³⁵⁰ M. Orhan Bayrak, "Madalyalar ve Nişanlar", **Antik ve Dekor**, S. 18, İstanbul 1993, s. 117.

³⁵¹ İbrahim Artuk, "Madalya", **DİA**, C. 27, Ankara 2003, s. 301.

³⁵² Fırat Küskü, "II. Abdülhamid'in Madalya Siyaseti: Liyakat Madalyası Örneği", **Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi**, S. 46, İstanbul 2021, s.111.

³⁵³ Seçil Karal Akgün, **Hilal-i Ahmer'den Kızılay'a**, C. 2, s. 302-303.

³⁵⁴ **OHAC Madalyalar Nizamnamesi**, Ahmet ihsan ve Şürekâsı, İstanbul 1917, s. 2.

³⁵⁵ **BOA**, DH. İUM. EK. 46. 45; **BOA**, ŞD. 45. 8.

yanı sıra üstün hizmet yapan kişilere gümüş madalya verilmekteydi. Daha önce tunç madalya alan bir kişi beş yıl daha hizmet verirse gümüş madalya, yirmi beş yıl hizmet verenler ise altın madalya almaya hak kazanırdı. Cemiyete sadece nakden ve aynen yardım yapan kişilere verilecek madalyalarda talimatnamede yer almıştır. Nakden 100 lira bağışlayana tunç madalya, 300 lira bağışlayana gümüş madalya, 1.000 lira bağışlayansa altın madalya almaya hak kazanırdı. İanat olarak ise 500 liraya kadar olana alamet-i mahrusalı tunç madalya, 2.000 liraya kadar olanaysa gümüş madalya verilmiştir. Cemiyete yardım yapmış ancak bu meblağlara ulaşamamış kişilere ise takdirname ile ödüllendirilmekteydi³⁵⁶. Nizamnameye uygun olarak hanedan ve hükümet üyelerinden en tabandaki ferde kadar Cemiyet'e hizmet eden herkese Hilâl-i Ahmer Madalyası verilmekteydi³⁵⁷. Mesela hanedan üyelerinin önemli bağışçılarından Veliaht Yusuf İzzet Efendi'ye ve yardımlarından dolayı Naciye Sultana Altın Hilâl-i Ahmer Madalyası verildi³⁵⁸. Hükümetten ise Sadrazam Said Halim Paşa, Harbiye Nazırı Enver Paşa, Talat Paşa, Bahriye Nazırı ve 4. Ordu Kumandanı Cemal Paşa'ya birer Altın Hilâl-i Ahmer Madalyası takdim edildi³⁵⁹.

Madalyalar Birinci Dünya Savaşı'nın güney cephelerine gönderilen Hilâl-i Ahmer heyet ve merkezlerindeki üyelere, ordu mensuplarına ve bölge halkına da verildi. Cemiyet'e yararlılık gösteren kişi Hilâl-i Ahmer Merkezleri ve ordu komutanlarınca belirlenerek İstanbul Hilâl-i Ahmer Umumi Merkezi'ne bildirilmekte şayet Umumi Merkez uygun görürse nizamnameye bağlı olarak madalya verilmekteydi³⁶⁰. Örneğin, Nisan 1915'te Bağdat Hilâl-i Ahmer Merkezi Reisi Doktor Sami Bey'e Hilâl-i Ahmer Gümüş madalyası verilmişti³⁶¹.

5. Ordu Kumandanlığınca teklifte bulunulan Bağdat Hilal-i Ahmer Merkezi avukatı Abdullah ve kâtibi Hikmet Ziya Beylerin madalyaları Umumi Merkez Heyeti'nce uygun bulunarak teslim almaları için madalyalar Bağdat Hilâl-i Ahmer

³⁵⁶ OHA Nizamnamesi, s. 2.

³⁵⁷ Tanin, 26 Temmuz 1917; BOA, DH. KMS. 35. 2; BOA, MV. 241. 221.

³⁵⁸ Tanin, 29 Haziran 1916.

³⁵⁹ BOA, MV. 241. 221.

³⁶⁰ OHAC Nizamnamesi, s. 2.

³⁶¹ BOA, İ.TAL. 506. 39. 2.

Merkezi'ne gönderildi³⁶². 4. Ordu mıntıkasında bulunan ve Hilâl-i Ahmer müessesesine önemli yardımları dokunan Erkan-ı Harbiye Reisi Miralay Ali Fuad Bey'le³⁶³, Hicaz Kumandanı Mirliya Fahreddin Paşa'ya gümüş, Hilâl-i Ahmer Medine Eczacısı Yüzbaşı Tevfik Bey ile Musul Hilâl-i Ahmer Merkezi azasından vilayet polis müdürü Halid Efendi'ye Tunç Hilâl-i Ahmer madalyası verildi³⁶⁴. Bunların dışında ordu mensuplarının eşlerine yardım faaliyetlerine dahil olmaktaydılar. Bunlardan Mehmet Şakir Paşa'nın Kızı Hacer'e, 4. Ordu Birinci Menzil Müfettişi Başhekimi Binbaşı Talat Bey'in kardeşi Necmiye Hanım'a ve Şam İntaniye Hastanesi'nde görevli beş hastabakıcı kadına Tunç Hilâl-i Ahmer Madalyası verildi³⁶⁵.

Birinci Kanal Harekâtı esnasında Osmanlı askerlerinden yaralananları tedavi eden sekiz hastabakıcı kadına ise Tunç Hilâl-i Ahmer Madalyası³⁶⁶ yine Kudüs'te Hilâl-i Ahmer'ine yardımda bulunduğu beyan edilen Menzil Müfettişliği erkan-ı harbiye Miralay Ruşen Bey eşine Tunç Hilâl-i Ahmer Madalyası'yla ödüllendirildi³⁶⁷. Yabancılar da madalya verilmiştir. Mesela Mısır sefiri için gereken sıhhi tertibatın kurulmasına yardım etmek üzere Almanya'dan gelmiş olan Prenses Brigitte de Revis ile madam Labaron Veronikado Vehmar'a birer kıt'a Gümüş Hilâl-i Ahmer madalyaları takdim edildi³⁶⁸. Ayrıca 4. Ordu mıntıkasında yaralı ve hasta Osmanlı askerlerinin tedavi ve istirahatları konusunda hizmet³⁶⁹ eden Baalbek Hastanesi, Nasıra Hastanesi, Alman Seyyar Hastane, Şam Alman Menzil Hastanesi'ndeki yirmi hastabakıcıya Tunç Hilâl-i Ahmer Madalyası verildi³⁷⁰. Söz konusu madalyalar Cemiyet'e geliri ve faaliyetleri teşvik etmesinin yanında imalatın da Cemiyet'in masraf kalemlerinden bir tanesini oluşturmaktaydı Madalyaların imalatı için belirli aralıklarla gerekli hammadde Avusturya'ya gönderilerek orada imal ettirilmekteydi.

³⁶² **TKA**, Kutu No: 156, Belge No: 215.

³⁶³ **Tanin**, 29 Haziran 1917; **BOA**, MV. 257. 92.

³⁶⁴ **Tanin**, 26 Temmuz 1917; **BOA**, İ. DUİT. 74. 55.

³⁶⁵ **BOA**, MV. 243. 24.

³⁶⁶ **BOA**, MV. 243. 67. 1

³⁶⁷ **TKA**, Kutu No: 510, Belge No: 342.

³⁶⁸ **BOA**, MV. 244. 94. 1.

³⁶⁹ **BOA**, MV. 257. 118.

³⁷⁰ **BOA**, İ. DUİT, 74.57.

2.2.3. Asker ve Ailelerine Yardım

Hilâl-i Ahmer Cemiyeti askerlere sağlık, gıda, haberleşme ve nakliye alanlarda yardımda bulunduğu gibi onların ihtiyaçlarını karşılamaları için nakit para konusunda da destek olmaktaydı. Bağdat Hilâl-i Ahmer Hastanesi'nde tedavi gören yaralı askere masrafları için Ocak 1916'da 1.749 kuruş³⁷¹, yine aynı hastanede tedavi gören bir başka askere 29 Şubat 1916'da 2.700 kuruş Bağdat Hilâl-i Ahmer kasasından verilmişti³⁷². Bunun dışında hastanelerde tedavi gören askerlere cephe bölgelerinde bulunan Hilâl-i Ahmer merkezlerinden İstanbul Genel Merkezi'ne yazılan telgraflar aracılığıyla ailelerinden yardım talebinde bulunuluyordu. Şayet yardım etmek isterlerse söz konusu para Cemiyet aracılığıyla askere ulaştırılmaktaydı. Mesela, Bağdat Hilâl-i Ahmer Altıncı Hastanesi'nde Abdurrahim oğlu İbrahim, İstanbul Sultaniyesi'nde Kapıcı İbrahim Ağa'dan harçlık isteği 9 Haziran 1916 tarihli telgrafla bildirildi³⁷³. Irak cephesinde 18. Alay, 1. Tabur, 2. Bölük'ten Karamahmut Oğlu Muhsin Bâb-ı âlide Şura-yı devlet Tanzimat Odacısı İsmail Ağa'dan 27 Eylül 1916 tarihli telgrafla harçlık istendi³⁷⁴.

Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti sadece askerlere değil onların ailelerine de yardımda bulunmaktaydı. Özellikle Bağdat'ta Muavenet-i Milliye ve asker ailelerine yardımcı cemiyetleri kurulmadığı için bu görevi Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Bağdat Merkezi üstlenmişti. Nitekim aile fertlerinden cephede olan ve henüz *sipariş maaş*³⁷⁵ alamayanlara günlük 3 kuruş yardım yapılmaktaydı³⁷⁶. Bunun dışında muhtaç olduğu tespit edilen ailelere de ihtiyaçları olan yardımlar yapılmıştır. Mesela Bağdat'ta yaşayan ve tek oğlunun cepheye gönderilmesiyle üzerine sefalet içine düşen Mahmut Salim Bey'e Hilâl-i Ahmer tarafında 3 lira miktarında yardımda bulunuldu³⁷⁷. 29 Ağustos 1915 Basra ve Çanakkale cephelerinde olan Mülazım Tevfik ve Cemil beylerin

³⁷¹ TKA, Kutu No: 1513, Belge No: 12

³⁷² TKA, Kutu No: 1513, Belge No: 12

³⁷³ TKA, Kutu No: 156, Belge No: 204.

³⁷⁴ TKA, Kutu No: 156, Belge No: 208.

³⁷⁵ Savaş esnasında esir düşen memur ve askerler ailelerine ödenen paraya sipariş maaş adı verilmekteydi.

³⁷⁶ Sabah, 2 Haziran 1915; TKA, Kutu No: 156, Belge No: 147. 1.

³⁷⁷ TKA, Kutu No: 1513, Belge No: 3. 12.

Basra'da bıraktığı 7 nüfuslu ailelerinin ihtiyaçları için ise 1260 kuruş verildi³⁷⁸. Basra redif taburunda ahz-ı asker 2. Bölük Kumandanı İbrahim Hakkı Efendi'nin eşi Hurşide Hanım ve iki çocuğunun Bağdat'tan Kerkük'e kadar olan yol masrafları için 870 kuruş Bağdat Hilâl-i Ahmer Merkezi tarafından karşılandı³⁷⁹.

Yardımlar detaylı bir araştırma sonucunda yapılmaktaydı. Bu şekilde en düşkün durumda olan aileler tespit edilerek desteklenmekteydi. 1915 yılında Basra'dan Hilâl-i Ahmer'e gelen bir yardım talep dilekçesinde Basra Vilayeti'nde Polis Başkomseri iken Amara'da esir olan Cafer Efendi'nin ailesi perişan bir halde yaşamakta olduğunu ve Hilâl-i Ahmer'in tıpkı zabitan ailelerine yardım ettiği gibi bu aileyede eşya ve nakdi yardım yapılması istedi. Ancak yapılan araştırmada ailenin babası ve kardeşlerinin himayesinden olduğu için buna gerek olmadığına kararı verildi³⁸⁰.

2.2.4.Kâğıt Para Sorunu

Birinci Dünya Savaşı nedeniyle her yerde gıda ve eşya fiyatları bir hayli artış meydana gelmişti. Bu artış altın fiyatları üzerinden olmasından dolayı bir ürün kâğıt para ile alınmak istendiğinde fahiş fiyatlar ortaya çıkmaktaydı. Mesela Medine'de kilosu altın para ile 60 kuruş olan yağ, kâğıt paraya tahvil edildiği takdirde kilosu 175 kuruşa olurken, petrol yağın kilosu altın ile 80 kuruş kâğıtla çevrildiğinde ise 200 kuruşa çıkıyordu³⁸¹. Bu nedenle ordu kâğıt para nedeniyle zarar etmemek için menzil teşkilatına birçok malzemeyi altın ile almaktaydı³⁸².

Medine bölgesinde bulunan Hilâl-i Ahmer Heyeti'nin de en büyük sorunlarından biri kâğıt para ile altın arasındaki farktan kaynaklanan pahalı hayat koşullarıydı. Nitekim vilayet genelinde kâğıt para hakkındaki kanunlar tam anlamıyla uygulanamıyordu. Savaş nedeniyle bölgede yaşayan bedeviler gıda malzemelerini depolarında stoklayıp, kâğıt parayla satış yapmamaktaydılar. Dolayısıyla Heyet üyelerinin tüccar ve esnaftan yapılacak alışverişler altınla olmak zorundaydı. Mesela

³⁷⁸ TKA, Kutu No: Belge No: 6. 74.

³⁷⁹ TKA, Kutu No: Belge No: 6. 6; TKA, Kutu No: Belge No: 3. 47

³⁸⁰ TKA, Kutu No: 1513, Belge No: 6. 101.

³⁸¹ TKA, Kutu No: 632, Belge No: 27.

³⁸² TKA, Kutu No: 632, Belge No: 27. 1.

Heyet başkanı Dr. Arif Ata Bey'in yazısında, yağ satan bakkala gidildiğinde birçok malzemenin olmadığına kendisine söylediğini, ama dükkân sahibine altın paradan bahsedildiğinde hemen malzeme temin ettiğinden bahsetmektedir. Aslında kâğıt parayı bölgede İstanbul ve Şam'la bağlantısı olan birkaç tüccarlarda vardı. Fakat onlarda normal bedelin beş ila altı katı daha pahalıya malzemeleri satmaktaydılar³⁸³. Dolayısıyla kâğıt para ile altın arasındaki fark zar zor geçinen Hilâl-i Ahmer üyelerini bölgede maddi zarara uğratmaktaydı. Heyet bunun önüne geçmek için orduya başvurularak ellerindeki bir miktar kâğıt parayı altına çevirtmiştir. Ancak devamı gelmediğinden yine mağdur olmuşlardır³⁸⁴. Medine-i Münevvere Hastanesi Başhekimisi Dr. Galip Ata Bey 27 Şubat 1917 tarihinde mağduriyeti bir nebze ortadan kaldırmak için Hilâl-i Ahmer Genel Merkezi'nde ayda 200 lira değerinde paranın altına çevrilerek bölgeye gönderilmesini talebinde bulundu³⁸⁵.

Tablo 18. Medine Çarşısı ile Ordu Menzil Mıntıkasında Yapılan Alışverişte Ortaya Çıkan Fiyat Farkı (1916)³⁸⁶

Çarşı Fiyatı					Menzil Fiyatı		
Ürün	Kilo	Fiyatı (Kuruş)	Kilo Fiyat x	Kuruş	Fiyatı (Kuruş)	Kilo Fiyat x	Kuruş
Gaz	11	200	11x200	2.200	16	11x16	176
Yağ	6	187.5	6x187.5	1.125	30	6x30	180
Mercimek	27	15	27x15	450	2.5	27x2.5	67,5
Bulgur	87	20	87x20	1.740	2	87x2	174
Şeker	24	60	24x60	1.440	15	24x15	360
Sabun	27	45	27x45	1.215	11.25	27x11.25	303,75

³⁸³ TKA, Kutu No: 632, Belge No: 36.

³⁸⁴ TKA, Kutu No: 632, Belge No: 36. 1

³⁸⁵ TKA, Kutu No: 632, Belge No: 37.

³⁸⁶ TKA, Kutu No: 632, Belge No: 37. 1.

<i>Hurma</i>	39	25	39x25	975	10	39x10	390
<i>Buğday</i>	450	15	450x15	6.750	1	450x1	450
TOPLAM				15.830	TOPLAM		15.830
ÇIKAN				2.101			2.101
FARK				13.729			13.729

2.2.5.Yolsuzluk ve Usulsüzlük Meseleleri

Hilâl-i Ahmer Cemiyeti, faaliyetlerini icra ederken zaman zaman hırsızlık ve yolsuzluk gibi olumsuz olaylardaki karşılaşmaktaydı. Hicaz Kuvve-i Seferiye birliklerine yardım amacıyla 1916 yılında Medine'ye gönderilen sıhhi heyetinde başından böyle olumsuz bir olay geçmişti. Nitekim İstanbul'dan yola çıkan heyet yanlarındaki eşyayı Gülek İstasyonu'na kadar taşıyabilmişlerdi. Ancak burada bir türlü vasıta bulunamadığından heyet üyeleri iki gün yağmur altında istasyonda kaldılar. Eşyalarını hedeflenen yere ulaştırmak için hat üzerinde görevli Alman asıllı memura bir tercüman eşliğinde eşyaları taşımak için bir katar tesis edilmesi rica ettiler. Ancak memur bu isteği reddedip eşyaların ordunun eşyasını taşıyan katarlara parça parça konulabileceğini söyledi. Ayrıca bu şekildeki sevklerde herhangi bir memur eşyalara eşlik etmesine izin vermedi. Neticede katarlarla İslâhiye İstasyonu'na gelen eşyalar heyet üyeleri tarafından kontrol edildiğinde çuvalların kesildiğini ve birçok eşyanın çalındığını fark ettiler. Bu olay üzerine heyet üyeleri kalan eşyayı yalnız bırakmamak için bir gece yük katarının içerisinde sabahladılar. Bu olay nedeniyle eşyaların güvenliğini sağlamak için katarde uyuyan heyet üyelerinin tamamı hastalanmıştır³⁸⁷.

Bir başka olay ise, Süveyş Heyet-i İmdadiyesi içerisinde meydana geldi. Kudüs'ün işgali sırasında heyet içerisindeki bazı görevlilerin usulsüz malzeme satma ve bir memurun Şam'daki evinde eşya saklama iddiasından dolayı Kudüs menzile müfettişliği söz konusu görevliler hakkında soruşturma açılması istendi. Bunun üzerine

³⁸⁷ TKA, Kutu No: 632, Belge No: 3. 1.

Süveyş Heyet-i İmdadiyesi başhekimî Dr. Arif Ata Bey durumu açıklığa kavuşturmak için ilgili makamları bir raporla bilgilendirmeye çalıştı. Raporda bu durumun Vadi-i Sarar Hastanesi'nden eşyanın alelacele taşınması, eşyanın Kudüs'te kalan kısmının toplu bir şekilde satılması ve güvenli bir yer bulunamadığından heyet içinde yer alan görevlinin çadırların bir kısmını Şam'daki evine depolamasından kaynaklandığını ifade ederek meselenin olağanüstü koşullardan kaynaklandığını ifade etmekteydi. Raporun devamında soruşturmayı gerektirecek bir durumun olmadığını ve heyetin adını temize çıkarmak için tüm yapılan faaliyetleri detaylıca raporlayacağını belirtti. Şayet Cemiyet'in şeffaflığına aykırı bir durum olursa zaten gerekli düzenlemenin yapacağını teminatını da verdi³⁸⁸. Neticede Dr. Galip Ata Bey, Heyet'in Mart 1917'den Temmuz 1917 tarihleri arasında tüm hesapları inceleyip, herhangi bir yolsuzluğa rastlamadığını yönünde kanaatini ilgili birimlere bildirdi³⁸⁹.

Bir başka olay ise, Cemiyet mensuplarının halktan zorla para toplama girişimi hakkındaydı. Dâhiliye Nezareti 23 Ekim 1918 tarihinde 4. Ordu Kumandanı Cemal Paşa'ya bir telgraf çekerek Şam Vilayeti'nde bulunan mahalli yönetimlerden ve içerisinde Hilâl-i Ahmer memurlarının da olduğu yardım cemiyetleri mensuplarının halktan zorla para topladıklarını bildirip, olayla ilişkisi olan kişiler hakkında soruşturma başlatıldı³⁹⁰.

³⁸⁸ **TKA**, Kutu No: 532, Belge No: 101; **TKA**, Kutu No: 532, Belge No: 101. 1.

³⁸⁹ **TKA**, Kutu No: 746, Belge No: 83.

³⁹⁰ **BOA**, DH. ŞFR. 67. 253.

Tablo 19. Süveyş Heyet-i İmdadiyesi'nin Altı Aylık Gider Tablosu³⁹¹

	<i>Masarıfattan İstirdat Olunan</i>		<i>Muhallefat (geriye kalan)</i>		<i>Toplam</i>		<i>Mekûlat (yiyecekler)</i>		<i>Mahrukat</i>		<i>Müteferrika</i>		<i>Muhallefat</i>		<i>Maaşat</i>		<i>Toplam</i>	
<i>Aylar</i>	<i>Kuruş</i>	<i>Para</i>	<i>Kuruş</i>	<i>Para</i>	<i>Kuruş</i>	<i>Para</i>	<i>Kuruş</i>	<i>Para</i>	<i>Kuruş</i>	<i>Para</i>	<i>Kuruş</i>	<i>Para</i>	<i>Kuruş</i>	<i>Para</i>	<i>Kuruş</i>	<i>Para</i>	<i>Kuruş</i>	<i>Para</i>
Haziran	---	---	---	---	---	---	8236	375	767	500	14167	---	---	---	17971	375	41142	250
Temmuz	913	500	---	---	913	500	8091	500	667	750	14097	250	---	---	44350	875	67207	375
Ağustos	---	---	---	---	---	---	7527	125	---	---	13660	875	---	---	19528	625	41716	225
Eylül	---	---	---	---	---	---	7533	875	944	---	10541	500	---	---	22331	125	41650	500
Ekim	---	---	---	---	---	---	7541	500	---	---	16238	750	---	---	18851	625	42631	875
Kasım	---	---	6.713	875	6.713	875	14507	500	613	625	3273	---	378	625	15395	500	34168	250
Aralık	---	---	11.017	625	11.017	625	34837	500	4199	750	10474	375	9810	250	16201	500	73523	375
Toplam	913	500	17732	500	18646	---	89575	375	5192	625	82452	750	10188	875	154630	625	342040	250

³⁹¹ TKA, Kutu No: 510, Belge No: 108.

2.2.6.Hastanelerin Bombalanması ve Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin Protestosu

Cenevre ve diğer sözleşmelerde belirtildiği üzere Salib-i Ahmer ve Hilâl-i Ahmer işareti taşıyan heyet ve sağlık kuruluşları uluslararası dokunulmazlığa sahip olmalarından ötürü herhangi bir saldırıda bulunmak yasaktır³⁹². Ancak savaş dönemi bu kuralın ihlal edildiği görülmektedir. Nitekim 12 Nisan'da başlayıp üç gün süren Şuaybiye Muhaberesi'nde İngilizler, topçu muhafızlarımızın arkasında ve oldukça uzak bir mesafede olan Hilâl-i Ahmer bayraklı sıhhi birliklere top ateşi ile saldırdılar. Bu saldırı üzerine ordu daha büyük Hilâl-i Ahmer sancağı gösterilip medeni bir dil ile düşman kuvvetlerini uyarılmasına rağmen sıhhi birliklere yönelik saldırıların önü alamadılar³⁹³. Bu nedenle 12 Mayıs 1915 tarihinde Irak Dar'ül harekâtı Sağ Cenap Başhekim Kolağası Osman Nuri Bey saldırıların önüne geçmek için uluslararası mecrada İngiliz ordusunun protesto edilmesi için Bağdat Hilâl-i Ahmer Merkezi'ne bir telgraf çekti³⁹⁴. Durumdan haberdar olan Bağdat Hilâl-i Ahmer Merkezi Başkanı Dr. Sami Bey 22 Mayıs 1915 tarihinde Hilâl-i Ahmer Genel Merkezi'ne bir telgraf göndererek durumu hem ordu adına hem de Bağdat Merkezi adına protesto ettiğini beyan etti³⁹⁵. İstanbul Genel Merkezi'de bu saldırıyı uluslararası mecraaya protesto etti.

İngiliz askerlerinin Hilâl-i Ahmer'e saldırdığı bir başka cephe Kanal Cephesi'ydi. 15 Kasım 1916 saat 9.45'te Hafır Hastanesi üzerinden iki düşman tayyaresi hastanenin ortasında büyükçe bir Hilâl-i Ahmer sancağı olmasına ve çadırların her birinde yine Hilâl-i Ahmer işareti olmasına rağmen hastaneyi bombaladı³⁹⁶. Kimsenin zarar görmediği saldırıda kullanılan bombaların parçaları bir sandığa konularak Hilâl-i Ahmer Genel Merkezi'ne gönderildi³⁹⁷.

Bir diğer saldırı ise Filistin Cephesi'nde görev yapan Vadi-i Sarar Hastanesi'ne yapıldı. İngiliz kuvvetleri Kudüs yakınlarına gelince bölgede bulunan Hilâl-i Ahmer Vadi-i Sarar Hastanesi'ne 10 Ekim 1917 tarihinde hava saldırısı düzenledi. Saldırıda

³⁹² Ahmet Mihat, **Hilal-i Ahmer**, İstanbul, 1296, s. 29.

³⁹³ TKA, Kutu No: 156, Belge No: 147. 14

³⁹⁴ TKA, Kutu No: 156, Belge No: 147. 15.

³⁹⁵ TKA, Kutu No: 156, Belge No: 147. 14.

³⁹⁶ TKA, Kutu No: 510, Belge No: 202.

³⁹⁷ TKA, Kutu No: 317.

hastane personelinden 2 kişi şehit 2 kişi de yaranırken, hastanede bulunan hastalardansa 4 kişi şehit olmuş ve 23 kişide yaralanmıřtı³⁹⁸. Bölgenin tehlikeli bir hal almasından dolayı hastanenin Kudüs’e taşınması gündeme geldi. Heyet 4 vagon eşyayı alıp gerisini bölgede bırakarak eşyasını katarlara yükledi. Hastanenin yaklaşık 10 km uzaklaşılmıştı ki düşman tayyareleri eşya dolu katarları bombaladı. Bombalar iki vagona isabet etti. Vagonların birinde 100 kiloluk alkol fiçısı olması nedeniyle eşya büyük hasar aldı. Bu saldırı dışında 1917 yılının Aralık ayında Vadi-i Sarar Hastanesi’ne atılan bombalarla hastane personelinde 2 şehit, 2 yaralı ve askerlerden ise 6 zabıt ve 30 nefer yaralandı³⁹⁹. 1917 yılında Hilâl-i Ahmer Genel Merkezi hem Hafır ve hem de Vadi-i Sarar Hastanelerine yönelik yapılan saldırılar için protesto yazısını Uluslararası Cenevre Salıb-i Ahmer Komitesi’ne gönderdi. Komite bu protesto yazısını bir tarftan İngiliz Salıb-i Ahmer Cemiyeti yetkililerine iletirken diğerk taraftan da Hilâl-i Ahmer Cemiyeti’ne taziye dileklerini sundu⁴⁰⁰.

³⁹⁸ TKA, Kutu No: 746, Belge No: 108.

³⁹⁹ TKA, Kutu No: 211, Belge No: 115. 6.

⁴⁰⁰ TKA, Kutu No: 23, Belge No: 349-350

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

HİLÂL-İ AHMER CEMİYETİ'NİN SAĞLIK ALANINDA YAPTIĞI FAALİYETLER

3.1.Hastaneler

3.1.1. Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Merkezlerinin Kurduğu Hastaneler

3.1.1.1.Bağdat Hilâl-i Ahmer Hastaneleri

Irak Cephesi muharebeleri başlar başlamaz Dr. Sami Bey başkanlığı altındaki Bağdat Hilâl-i Ahmer Merkezi bir taraftan maddi gelir sağlamaya çalışırken, diğer taraftan muntazam bir program dâhilinde sıhhi bir teşkilat oluşturdu⁴⁰¹. Dr. Sami Bey Genel Merkez Heyeti'ne sunduğu raporda hastanelere yönelik ilk teşebbüsü şöyle ifade etti: *“Efendiler şimdi müsaadenizle icraatımızdan bahsedeceğiz malum-u âlilerinizdir ki harp zamanında Hilâl-i Ahmer Cemiyeti uhdesinde tertip edilen yegâne vazife mecruhîn-i askeriye tedavisinde orduya muavenetten ibarettir... Cemiyet, derhal kolordu ve sertabibiyle temas edip, ihtiyacat-ı sıhhiye hal ve ati itibariyle birlikte tefrik edilmiştir...”*⁴⁰² Dr. Sami Bey ilk iş olarak şehir merkezinde Mahalli Mülkiye Hastanesi'ni idaresi üstlenerek Bağdat Merkez Hilâl-i Ahmer Hastanesi adında bir hastaneyi faaliyete geçirdi. Başlangıçta yatak kapasitesi 350 olan hastanenin Eylül 1915 tarihine gelindiğinde yatak sayısını 400'e çıkartıldı⁴⁰³. Hastanenin idari ise şehirde sivil doktor vazifesini icra eden kimse olmadığında bu vazifesini icra etmek için askeri doktorlara görev verildi. Ancak doktorlar buradaki vazifelerinin gönüllü olarak yaptıklarından Hilâl-i Ahmer tarafından maaşa bağlanmadılar. Sadece idare memuru, veznedar ve hastane kâtibine Cemiyet tarafından maaş verilmekteydi. Hastaneye cephenin açılmasından 22 Ağustos 1915 tarihine kadar 1.870 yaralı asker kabul edildi⁴⁰⁴.

⁴⁰¹ Uluğtekin, Murat-Uluğtekin, Gül, **a.g.e.**, s. 50-51.

⁴⁰² **TKA**, Kutu No: 156, Belge No: 147.

⁴⁰³ **TKA**, Kutu No: 322, Belge No: 23.

⁴⁰⁴ **TKA**, Kutu No: 322, Belge No: 19.

Fotoğraf 12. Bağdat Hilâl-i Ahmer Merkez Hastanesi

(Kaynak: *Harp Mecmuası*, S.4, s. 55.)

Bağdat'a gelen yaralı asker sayısı artmaya başlayınca Merkez Hastanesi dışında şehirde 100'er yataklı hastaneler açılmaya başlanılarak, gerekli malzeme İstanbul Genel Merkezi'nden talep edildi⁴⁰⁵. Bundan başka yatak mevcudu 3.000'i bulan⁴⁰⁶ Birinci, İkinci, Üçüncü (Zabîân), Dördüncü, Beşinci ve Altıncı Hilâl-i Ahmer Hastanesi adında altı sabit hastane açıldı⁴⁰⁷. Bağdat'ta yaralı askerler Dicle Nehri üzerinden vapurlarla nakledilmekteydi. Bu nakil faaliyeti yataklı bir şekilde olamadığı için yaralı asker yolda istirahat edememekteydi. Merkez, yaralıları bu süreçte rahat ettirmek adına askeri birimlerden iki duba istedi. İçinde bir eczane, memur kamarası ve deponun bulunduğu dubaların her biri 80 yataklı bir seyyar hastane şeklinde inşa edildi. Bunlardan ir numaralı duba Dicle Kumandanlığı'na hizmet için gönderildi. Söz konusu dubanın işlevi cephede yaralı düşen askerleri toplayıp Amare'de bulunan hastaneye nakletmekti.

⁴⁰⁵ TKA, Kutu No: 322, Belge No: 17.

⁴⁰⁶ Uluğtekin, Murat-Uluğtekin, Gül, *a.g.e.*, s. 50-51.

⁴⁰⁷ TKA, Kutu No: 322, Belge No: 37. 1.

2 numaralı duba ise her an harekete geçecek şekilde Bağdat merkezinde tutulmaktaydı⁴⁰⁸.

Fotoğraf 13. Bağdat Hilâl-i Ahmer Merkezi'nin Dicle Nehri Üzerinde Yaralı Sevki ve Tedavisinde Kullanılan Duba Seyyar Hastanesi (Mayıs 1915)

(Kaynak: TKA, Çerçeveli Resimler Dosyası; TKA, Kutu No: 156, Belge No: 147. 12.)

Merkez dışında Amare'de 200 yataklı bir hastane tesis edildi. Hastane Basra Vilayeti sıhhiye müdürü Dr. Saffet Bey⁴⁰⁹ idaresin de olup operatörlüğünü Mısırlı Dr. Emin Bey ve Ali Osman Bey yaptı⁴¹⁰. Doktorlar burada da vazifelerini gönüllü olarak yürüttükleri için Cemiyet'ten maaş almamışlardır. Ancak idare memurluğu, veznadarlık gibi vazifelerde görev alanları yine cemiyet tarafında maaş verildi⁴¹¹. Bunlar dışında Hilal-i Ahmer Merkezi ayrıca Nasıriye'de 150 yataklık hastane malzemesini orduya bağışladı⁴¹².

⁴⁰⁸ Sabah, 2 Haziran 1915; TKA, Kutu No: 156, Belge No: 147.

⁴⁰⁹ TKA, Kutu No: 156, Belge No: 147.

⁴¹⁰ TKA, Kutu No: 322, Belge No: 16.

⁴¹¹ TKA, Kutu No: 156, Belge No: 147. 1.

⁴¹² Uluğtekin, Murat-Uluğtekin, Gül, a.g.e., s. 50-52.

Tablo 20. Bağdat Hilâl-i Ahmer Merkezi'ne Bağlı Hastanelerin Ocak 1915 Tarihindeki Durumu⁴¹³

	Geçen Aydan Kalan			Kanun-i sani Zarfında Giren				Giden			Vefat			Diğer Hastahanelere Nakil Olan						Tecrithaneyeye Giden			İhraç			Tedavisi Devam Eden		
İsmi	Yaralı	Emrâz-ı Müzmine	Toplam	Yaralı	Emrâz-ı Müzmine	Toplam		Yaralı	Emrâz-ı Müzmine	Toplam	Yaralı	Emrâz-ı Müzmine	Toplam	Yaralı	Emrâz-ı Müzmine	Toplam	Yaralı	Emrâz-ı Müzmine	Toplam	Yaralı	Emrâz-ı Müzmine	Toplam	Yaralı	Emrâz-ı Müzmine	Toplam	Yaralı	Emrâz-ı Müzmine	Toplam
Birinci	327	4	431	26	235	235	777	148	10	158	24	6	30	1	4	5	18	4	22	-	---	---	-	---	-	445	6	451
İkinci	134	190	324	469	469	469	793	36	160	196	4	84	88	89	7	97	5	13	18	-	29	29	-	---	-	---	375	365
Üçüncü: Zabitan	36	14	50	18	18	54	104	21	18	39	2	---	2	1	---	1	7	3	10	-	1	1	-	---	-	41	10	51
Dördüncü	272	---	272	---	---	353	625	231	---	231	11	---	11	---	---	---	---	---	---	8	---	8	-	---	-	375	---	375
Beşinci	276	---	272	---	---	425	701	285	---	285	4	---	4	50	---	50	23	---	23	-	---	---	2	---	2	337	---	337
Altıncı	153	6	159	3	3	77	236	12	5	12	10	2	12	23	---	23	3	2	5	-	---	---	1	---	1	171	2	183
Toplam	1298	214	1512	516	516	1613	3125	728	193	921	50	92	147	164	12	176	56	22	78	8	30	38	3	---	3	1379	383	1762

⁴¹³ TKA, Kutu No: 322, Belge No: 37. 1.

3.1.1.2.Musul Hilâl-i Ahmer Hastanesi

Musul Hilâl-i Ahmer Merkezi ordu için 500 yataklı bir hastane kurdu. Ordunun elinde bulunmayan malzemeyi Hilâl-i Ahmer Genel Merkezi'nden temin edildi. Bağdat'ın işgalinden dolayı oradaki eşyanın bir kısmı Musul'a sevk edilince buradaki faaliyetleri hız kazandı. Musul'un İngilizler eline geçmesiyle İstanbul ile bağlantı kurulamadı⁴¹⁴.

3.1.2.Süveyş Heyet-i İmdadiyesi'nin Kurduğu Hastaneler

İstanbul'dan Kudüs'e Şubat 1915 tarihinde varan Süveyş Heyet-i İmdadiyesi başkanı Dr. Neşet Ömer Bey, gelen emir üzerine eldeki malzemeleri bir depoya istifleyerek, şehirdeki 380 yataklı menzil hastanesinin (Rus Hastanesi) yönetimini üstlenmişti. Heyet üyelerinden Dr. Kemal Bey ise, bir diğer menzil hastanesi olan Fransız Hastanesi'nin sorumluluğunu almıştı⁴¹⁵. Böylece Kudüs'teki 4. Ordu ait menzil hastaneleri Hilal-i Ahmer heyeti yönetimi altına girdi⁴¹⁶. Heyet bir taraftan Rus Hastanesinde yaralı askerlerin tedavisine yönelik çalışmalar yaparken, diğer taraftan Hilal-i Ahmer heyeti mensubu Bakteriolog Arif Ata Bey'in tavsiyesiyle şehirde mevcut olan Emrâz-ı Sâriye Hastanesi'nin sorumluluğunu üstlendi. 1916 yılına Sina Çölü'nde Hafır Hastanesi kuruldu. Böylece söz konusu yıl içerisinde Heyet, biri Kudüs diğeri Hafır'de olmak üzere iki gruba ayrılmış oldu. 1917 yılında ise Vadi-i Sarar Hastanesi, 1918 yılında Şam, Amman ve Der'a hastaneleri kuruldu. Heyet, söz konusu Hastanelerde askerlere ve kısmen de halka hizmet verilmekteydi⁴¹⁷.

⁴¹⁴ Topçu-İzgöer, **a.g.e.**, 86; **TKA**, Kutu No: 158, Belge No: 56. 2; **TKA**, Kutu No: 158, Belge No: 56. 5.

⁴¹⁵ **Sabah**, 16 Nisan 1915; **Turan**, 18 Nisan 1915; **Sabah**, 18 Nisan 1915; **Sabah**, 29 Nisan 1915.

⁴¹⁶ **TKA**, Kutu No: 510, Belge No: 107.

⁴¹⁷ İbrahim Topçu-Ahmet Zeki İzgöer, **a.g.e.**, s. 85.

3.1.2.1.Kudüs-ü Şerif Emrâz-ı Sâriye (Bulaşıcı Hastalıklar) Hastanesi

Kudüs'te eski bir İngiliz müessesesi olan hastane⁴¹⁸, salgın hastalıklarla mücadele etmek için Amerikan Konsolosu'nun eşi öncülüğünde Kudüs Kadınlar Komitesi tarafından kurulmuştu. Heyetin bünyesinde ağırlıklı olarak gönüllü çalışan Alman ve Avusturyalı papas, hemşire ve idare memurlar bulunmaktaydı. Savaş başladığında kapatılması gündeme gelen hastane yönetimi 27 Mart 1915 tarihinde Cemal Paşa emriyle yabancı uyruklu personelin vazifeleri teminat altına alınarak, Hilâl-i Ahmer Süveyş Heyet-i İmdadiyesi üyelerinden Dr. Asım Bey tarafından devralınmasıyla faaliyetine devam etti⁴¹⁹.

3.1.2.2. Hafir (Çöl) Hastanesi

Mısır Seferi esnasında menzil sınırları üzerinde bir çadır hastanesi kurulmak istendi. Ancak buna imkânlar yetersiz kaldı. 4. Ordu Kumandanı Cemal Paşa Kudüs Karargâhı'ndan İstanbul Hilâl-i Ahmer Umumi Merkezi'ne bir telgraf göndererek her biri 25 yatak alabilen 300 hasta çadırı istemiş ve en geç 1 Kasım 1915 tarihine kadar orduya teslim edilmesi emredilmişti⁴²⁰. Bu emir üzerine zaten Kudüs'te görevlerini icra eden Süveyş Heyet-i İmdadiyesi iki gruba ayrıldı. Birinci grubun başına Dr. Arif Ata ve Cemal Beyleri bırakılarak, Kudüs'teki faaliyetlerine devam ettiler. İkinci grup ise Dr. Neşet Ömer Bey başkanlığında Opr. Dr. Akif Şakir, Hasan Ferid ve Hakkı Beyler ile dört hemşire tarafından oluşturuldu⁴²¹. Söz konusu ikinci grup ellerindeki malzemeyi Nisan 1916'da⁴²² 250 deve ve katıra yükleyerek 6 günde Hafiret'ül Avce'ye naklettiler. Ardından buranın 3 km mesafede demiryolu hattı güzergâhında bir mahalleye malzemeyi indiriler⁴²³.

⁴¹⁸ TKA, Kutu No: 510, Belge No: 58.

⁴¹⁹ TKA, Kutu No: 510, Belge No: 67.

⁴²⁰ TKA, Kutu No: 23, Belge No: 268.

⁴²¹ TKA, Kutu No: 510, Belge No: 166.

⁴²² TKA, Kutu No: 510, Belge No: 141.

⁴²³ TKA, Kutu No: 510, Belge No: 166.

Heyet çölde Hafîret'ül Avce'ye gelir gelmez içinde röntgen cihazı, ameliyathaneler, elektrik aydınlatması gibi tüm olanaklara sahip bir seyyar hastane kurdular⁴²⁴. Çöl ordugâhı tarzında tesis edilen hastanede büyük küçük toplam altmış çadırdan oluşmaktaydı. Bunların içerisinde hepsi karyolalı olan 200 yatak mevcuttu. Çadırlar 20 m genişliğindeki yolun kuzey güney tarafına karşılıklı olarak sıralanmıştı. Kuzey tarafında soldan itibaren; memur, zabıt, hasta, hastabakıcı çadırları ile hamam ve çamaşırhane sıralanmıştı. Güney tarafında ise başhekim yardımcısı çadırı, doktorlara mahsus yatakhane, hastane müdürlüğü çadırı, sivillere mahsus yatakhane, mutfak, memurlara mahsus yemekhane, başhekim odası, yemekhane, ameliyathane, pansumanhane, takım çadırı, eşya deposu, erzak deposu, kiler, çamaşır deposu, röntgen çadırı kurulmuştu.

Hastanenin tam ortasında da bir bakteriyoloji laboratuvarı çadırına yer verildi. Su ihtiyacını temin etmek için hastanenin girişine bir su deposu inşa edilerek, depoya su demiryolunun ana hattından 60 m civarında ayrılan bir hat sayesinde ulaşmaktaydı. Ancak her yer çöl olduğu için sular kirliydi. Gerekli malzeme olmadığından su toprak ve kimyevi usullerle kullanılabilir hale getirilmeye çalışılmaktaydı. Hastanenin nakliye araçları beş at ve biri yük olmak üzere üç arabaydı. Atlar hastanenin güney tarafında yer alan bir ahırda tutulurdu. Yaralı sevkini ise demiryolu vasıtası ile yapılmaktaydı⁴²⁵. 23 Ağustos 1918'de Tanin Gazetesi'nde yayınlanan “Sina'ya giden yollar” anı serisinde bir ziyaretçinin 14 ve 15 Ekim 1916 tarihinde Hafîr Hilâl-i Ahmer Hastanesi'ni ziyareti ile ilgili kaleme aldığı anısı hastane hakkında önemli bilgiler içermektedir:

“.... Bu geceyi Hafîr Hastanesi'nde geçireceğim. Aslında bu Hilâl-i Ahmer müessesesi ile ilk karşılaşmam değildi. Harbin birinci senesi Filistin'e gelen Süveyş Heyet-i İmdadiyesi Şubat pazar günü Nablus'ta tesadüf ettiğimi hatırlıyorum. Bir ordu karargâhı kadar muntazam gidiyorlardı. Sonra onları pek çok defa Kudüs'te mesailerinin başında ziyaret ettim. İlk Kanal hücumunda Kudüs hastanelerini dolduran

⁴²⁴ OHAM, S. 3, s. 64.

⁴²⁵ TKA, Kutu No: 510, Belge No: 166; TKA, Kutu No: 510, Belge No: 182.

yaralıların önemli bir kısmını onlar tedavi etti. Sonra muntazam bir laboratuvar açarak bir insan hastanesi vücuda getirdi...

Ellerinde yüzlerce, binlerce ölüme mahkûm ağır hastalar vardı. Burası bir hastane olduğu kadar insana teselli ve güven veren bir aile ocağı gibiydi. Gece pekiyi fark edemediğim geniş bir caddeden Hafır'e giriyorduk. Buradan da Birüssebi'de gördüğüm muntazam binalar yolun iki tarafında aynı yükseklikte uzanıp giden pavyonlar vardı. Sokaklar bir kasaba içi kadar işlekti. Burayı geçtikten sonra geniş bir kumluğa vardık. Bir kilometre ilerde büyük bir şehre benzeyen Hilâl-i Ahmer Hastanesi elektrik lambalarını gördük. Çadırların önü gündüz kadar aydınlıktı. Dr. Hasan Ferit Bey'in insana karşı samimi ve güler yüzüyle misafirlerini sevecenlikle karşıladı. Masa üstünde çölden toplanan çiçeklerin, sandalyelerin, seccadelerin süslediği kabul çadırında bize birer kahve ikram edildi. Sonra birer birer yatacağımız yerler gösterildi.

Dr. Hasan Ferit Bey, "Biraz istirahat edin ben de yemeklerinizi hazırlatayım" dedi. Çadırın içinde bir oda düzenli bir haldeydi. İçinde bir karyola üzerinde bir ayna ve küçük bir tuvalet takımı duruyordu. Portatif masa, iki sandalye, yüz yıkamaya bir küvet, sürahi, bardak, bir çiçeklik, bir çift terlik vardı. Yemek hazırlana kadar yıkandık. Tozlarımızı temizledik. On birde yemek çanı çalındı. Bizi büyük ve aydınlık bir çadırın içinde çiçeklerle süslenmiş temiz bir yemek masasının etrafında birleştiren bu gecenin hatırası üzerimizde unutulmaz bir tesir bırakmıştı... Yemek dağıtılırken sofranın gerisinde kalanlar kendilerine sıra gelinceye kadar sabırları tükenerek bir ekmek diliminin yarısını tuzla yiyorlardı. Sofrada herkes çöllerin şerrinden, sıcakların felsefesinden bahsetti. Sohbet arasında tatlılar, börekler farkına varılmadan eridi. Hastane müdürü Hacib Bey'in çöllerin tarihine karışan nefis dondurması Hilâl-i Ahmer'in karargah kumandanı Nureddin Bey'in monologları, daha sonra hitabetler, kahveler ve sigaralar...

Sofranın başından birisi kımıldayınca bütün iskemleler hep birden kımıldadı. Hepimiz elimizde birer kürdanla dışarı çıktık. Her yer sükunet içindeydi. Bu türden sükunet içinde konuşanlar, elektrik ışığı çöllerin bir rüyası gibiydi. Bu isimsiz yerler ilk defa hayattan bir sahife görüyordu. Çadırdan biraz uzaklaşarak çöle baktım. Derin

karanlık içinde ruhundan ebedi ve siyah bir boşluk kalmıştı. Sanki her şey bu boşluk içinde kayboluyordu...Gecenin karanlığından ürkererek çadırıma geldim. Korkulu bir rüya gören bir çocuk gibi yüreğim çarpıyordu. Sonra yorgunluktan uyuyakalmışım⁴²⁶.

Fotoğraf 14. Hafır (Çöl) Hastanesi ve Ulaşımında Deve Kullanan Sıhhiye Eri

(**Kaynak:** Matson (G. Eric and Edith) Photograph Collection (22,060), *Library of Congress*, <https://www.loc.gov/item/2019699653/>, Erişim Tarihi.17.01.2023)

Hafır Hastanesi, demiryolu hattı noktasında olduğu için cepheden gelen hasta ve yaralı askerler hazırlıkları tamamlandıktan sonra vatan hastanelerine sevk edilmekteydi⁴²⁷.

⁴²⁶ **Tanin**, 4 Eylül 1916.

⁴²⁷ **TKA**, Kutu No: 510, Belge No: 166. 1.

Tablo 21. Hafir Hastanesi’ndeki Hasta Mevcudu

(30 Mayıs 1916-12 Haziran 1916)⁴²⁸

Gelen	Giden	Giden Miktar			Toplam	Yaralılar		Tedavi Altında
		Taburcu	Nakil	Vefat				
1432	1339	36	1289	13	1432	1103	329	93

Bu ay zarfında hastanede dördü yaralı zabıtân 234 yaralı nefer 30 hasta zabıt 155 hasta nefer olmak üzere 403 yaralı ve hasta dâhil olup bunlardan 388’i taburcu 3’ü de vefat etmişti⁴²⁹.

Askerlerin viziteleri hazırlanırken hayatını kaybeden askere kırmızı işaret, yaralı ve hasta olanlara ise sarı işaret konulmakta, ileri hatlara sevk için gerekli hazırlıkları yapılmaktaydı⁴³⁰. Hastanenin faaliyete geçtiği 31 Temmuz 1916 tarihinden 21 Ağustos 1916 tarihine kadar 1.107 yaralı askerin sevk faaliyeti tamamlanırken bunlar içerisinde ağır yaralı olan 125 askerin tedavisi yapıldı⁴³¹.

14 Eylül 1916’dan 1 Ekim 1916’ya kadar hastanede 573 hasta tedavi etti. Bunlardan 23 vefat etti. Söz konusu hastanenin açılışının ilk dört ayında 1.933 hasta kabul edilirken⁴³² ve hastanenin giriş kısmında yer alan çayhanede 2.000 kişiye çay ve çorba ikram verildi⁴³³. Hastane Aralık ayına kadar bu şekilde çalışmalarına devam ederken İngiliz kuvvetlerini bölgedeki ilerleyişi üzerine bölgede altı aydır yürüttüğü çalışmalar gelen emir üzerine yerine 25 yataklı bir seyyar hastane bırakarak Aralık 1916 tarihinde Heyet tekrar Kudüs’e döndü⁴³⁴.

⁴²⁸ TKA, Kutu No: 510, Belge No: 277.

⁴²⁹ TKA, Kutu No: 221, Belge No: 15. 1.

⁴³⁰ TKA, Kutu No: 510, Belge No: 336.

⁴³¹ TKA, Kutu No: 510, Belge No: 182.

⁴³² TKA, Kutu No: 510, Belge No: 289.

⁴³³ TKA, Kutu No: 510, Belge No: 182.

⁴³⁴ OHAC, S. 3, s. 64.

3.1.2.3.Vadi-i Sarar Hastanesi

4. ordu Kumandanı Cemal Paşa, 17 Nisan 1917 tarihinde Hilâl-i Ahmer Süveys Heyet-i İmdadiyesi Başhekimliğine Filistin trenlerinin ilk hareket noktası olan Vadi-i Sarar'da 400 yataklı çadır hastane tesis etmek için emir verdi. Heyet, emirden üç gün sonra eşyaları bölgeye nakletti. Ancak, eldeki malzeme sadece 200 yataklık bir hastane kurmaya yettiğinden eksik malzeme Kudüs ve Şam Menzil Müfettişliklerinden temin edildi. Böylece 300 yataklı bir hastane kurularak 24 Nisan 1917 tarihinde çalışmalara başlanıldı⁴³⁵. Kurulan bu hastanede hafif yaralıların ihtiyaçlarını karşılayıp cepheye geri gönderilirken, ağır yaralıları ise sabit hastanelere sevk edilirdi⁴³⁶. Bu şekilde ilk hafta 246 yaralı asker tedavi edildi⁴³⁷.

11 Haziran 1917 tarihinde hastaneye 4. Ordu Kumandanı Cemal Paşa emriyle Kanal Cephesi'nde yaralı nakline mahsus olmak üzere "*Dördüncü Ordu Bir Numaralı Yaralı Katarı*" isminde bir katar tahsis edildi. Söz konusu katarla nakil faaliyetleri belirli kurallar dâhilinde yapılmaktaydı. Buna göre; katarın merkez noktası Hilâl-i Ahmer Vadi-i Sarar Hastanesi'ydi. Varış yeri ise, Şam'dı. Katar hareket etmeden 24 saat önce Hilâl-i Ahmer başhekimini tarafından, Şam'daki demiryolu işletme müdüriyetine telgraf çekerek durum hakkında bilgi verilmekteydi. Ayrıca, gerekmedikçe bu katarın seyri ve hareketi hiç kimse tarafından engellenemeyecekti. Katar hiçbir istasyonda durulmayacak ve Vadi-i Sarar'daki tertibatla yoluna devam edecekti. Katar üzerinde Hilâl-i Ahmer işareti bulundurulup, heyet dışında hiç kimse yaralı katarına binemeyecekti. Ekmek, Vadi-i Sarar iâşe merkezinden temin edilecek, bunun dışındaki yiyecekler Şam menzil ambarından alınacaktı. Katar kilerinde 300 yaralıya 5 gün yetecek erzak Menzil Başhekimliğince sağlanacak ve denetlenecekti. Yaralı katarı bir hastaneydi. 1 doktor, 1 inzibat zabitanı, 1 iâşe memuru, 1 aşçı, 20 hastabakıcı bulunacaktı. Bu hastabakıcılardan dördü kadın olacaktı⁴³⁸. Bu hastabakıcılar Kudüs

⁴³⁵ TKA, Kutu No: 753, Belge No: 25.

⁴³⁶ Çapa, a.g.m., s. 68.

⁴³⁷ TKA, Kutu No: 753, Belge No: 25.

⁴³⁸ ATASE, The Newyork Times, 18 Ocak 1916.

Menzil Müfettişliğince Hilâl-i Ahmer'den temin edilecekti. Sevk esnasında yaralıların ihtiyaçları hastanelerde olduğu gibi yapılmasına özen gösterilecekti⁴³⁹.

Fotoğraf 15. Yaralı Taşımak İçin Kullanılan Tren

(Kaynak: TKA, Çerçeve Resimler Dosyası)

Bu emirle beraber Vadi-i Sarar Hastane personeli bir tarafta gerekli görülen hasta ve yaralıları tedavi ederken, diğer taraftan da her gün hastaneye gelen onlarca yaralı askerin ihtiyaçları tamamlandıktan sonra ilmühaberleriyle beraber katarı bindirerek Şam'a nakletmekteydi⁴⁴⁰. Nakil işlemi yapılırken hastane yönetimi Kudüs Menzil Müfettişliği Başhekimiyiyle sürekli irtibat içerisindeydi. Mesela hastane yetkililerinin 26 Eylül 1917'de Kudüs'e gönderilen telgrafta hastaneden Şam'a sevk edilecek 9'u ağır olmak üzere 38 yaralının nakil için hazır halde beklediklerini ifade etmiştir⁴⁴¹.

⁴³⁹ TKA, Kutu No: 394, Belge No: 40-40. 1.

⁴⁴⁰ TKA, Kutu No: 746, Belge No: 37.

⁴⁴¹ TKA, Kutu No: 746, Belge No: 45.

Savaşın şiddeti hastanenin yoğunluğu artırmaktaydı. Nitekim nakliye esnasında yaralıların ihtiyaçlarını karşılamak için heyete bağlı hastabakıcılar katarda görevlendiriliyordu. Ancak Eylül 1917 tarihine gelindiğinde personel sıkıntısı yaşanmaya başlamasından dolayı Hilâl-i Ahmer Başhekim yardımcısı Kudüs Menzil Müfettişliği Başhekimliği'ne telgraf çekerek, artık kadalara hastane mensuplarından personelin görevlendirilmeyeceğini, bu nedenle 35 neferin bu işlerde görevlendirilmek için Vadi-i Sarar Hastanesi'ne gönderilmesini talep etti⁴⁴². Aynı zamanda temel malzemelerin temininde de ciddi sıkıntılar yaşanmaya başladı. Mesela, aydınlatmada kullanılan gaz tamamen bittiği için hastane karanlıkta kaldı. Bu durum hem hastanede tedavi gören yaralı ve hastaları hem de nakliye için gelen yüzlerce askerin hazırlık faaliyetleri olumsuz yönde etkilemekteydi⁴⁴³. Sorunun çözümü için hastane başhekim yardımcısı Kudüs Menzil Müfettişliği Başhekimliği'ne telgraf çekti. Buna göre eğer gaz temin edilmezse askeri nakliye faaliyetini yapılamayacağını ifade etti⁴⁴⁴. Bu esnada düşman tayyareleri hastaneye saldırı düzenledi. Saldırıda hastane personeline 2 şehit, 2 yaralı ile hastaneye nakliye için gelen yaralılarından da 4 asker şehit olurken, 23 asker de yaralandı⁴⁴⁵.

İngilizlerin ilerlemeleri üzerine bu şekilde harp sahasında kalan Hilâl-i Ahmer Heyeti çok sayıda yaralının tedavisiyle uğraşırken aynı zamanda eşyalarını kuzeye nakletmeye çalıştı. Çalışmalar sonucunda Heyet'e 12 Kasım'da tarflarına gönderilen emirle o gece önemli ve kıymetli eşyalar dört vagona yüklendi⁴⁴⁶. Heyet eşyalarla beraber önce Kudüs'e oradan da Şam'a gitti. Hastane heyeti yaklaşık yedi ay bölgede kalarak 3.347 yaralı ve hasta askeri tedavi ederken, 30.029 yaralıyı da Şam'a nakletti⁴⁴⁷.

⁴⁴² TKA, Kutu No: 746, Belge No: 46. 1.

⁴⁴³ TKA, Kutu No: 746, Belge No: 60.

⁴⁴⁴ TKA, Kutu No: 746, Belge No: 45.

⁴⁴⁵ TKA, Kutu No: 746, Belge No: 108.

⁴⁴⁶ Çapa, a. g. m., s. 70-71.

⁴⁴⁷ OHAM, S. 3, s. 89; BDH, Kutu No: 2478, Belge No: 382, Fihrist: 1. 7.

3.1.2.4. Şam, Amman ve Der'a Hilâl-i Ahmer Hastaneleri

İngiliz kuvvetlerinin Kudüs yönünde ilerlemesi sonrasında varlığı tehlikeye düşen Süveyş Heyet-i İmdadiyesi Vadi-i Sarar Hastanesi'ndeki malzemeyi Şam'a nakletmeye çalışmışlardı Ancak nakliye vagonlarının düşman saldırıları neticesinde eşyanın bir bölümü kaybedildi. Şam'a vardıklarında faaliyetlerine devam edebilmeleri için İstanbul Hilâl-i Ahmer Merkezi'nden eşya talep etdi. Eşyalar gelene kadar da elde kalan eşyalar ile Şam'ın Babtuma semtinde 200 yataklı bir yaralı hastanesi kuruldu⁴⁴⁸.

Tablo 22. Hilâl-i Ahmer Şam Hastanesi Hastabakıcıların İsim Listesi⁴⁴⁹

Niğdeli Ağalık Hüseyin oğlu Mustafa (Kunduracı ve Çadırcı)
Yabanabadlı Süleyman oğlu Ali
Halili Ali Rıdvan oğlu Mehmet Tilbe
Bergamalı Mustafa oğlu Mustafa
Harputlu İbrahim oğlu Hüseyin
Dersaadetli Karabet oğlu Vartan
Gönanlı Salih oğlu Hafız Yusuf
Mekrili Hüseyin oğlu Ömer
Çerkeşli Mehmed oğlu hafız Mehmed
Sarayköylü İbrahim oğlu Süleyman
Akdağlı Ali efendi oğlu Osman
İnegöllü Ahmed oğlu Şaban
(...) Ahmet oğlu Mahmud

⁴⁴⁸ TKA, Kutu No: 532, Belge No: 36.

⁴⁴⁹ TKA, Kutu No:532, Belge No: 1.

Çorumlu Mehmed oğlu Hüseyin
Ödemişli Ahmet oğlu Hafız Ali
Kozanlı Mehmet oğlu Ahmed
Konyalı Arif oğlu Bekir
Gönanlı Hüseyin oğlu Hasan
İzmirli Mehmed oğlu Fahri
Mukırköylü Nikola oğlu Koço
İzmirli Mehmed oğlu Süleyman
Bandırmalı Ömer oğlu Salih
Ankaralı Mankal oğlu Ali oğlu Galip
Kayserili Mustafa oğlu Mustafa
Hırka'ı şerifli İsmail oğlu İsmail
Kastamonulu Çuhadar Ali oğlu Bekir
Ma'muretü'l-azizli Hamza oğlu Rafet
Yozgatlı Mehmed oğlu Tevfik
Ankaralı Hakkı oğlu Şerif Mehmed
Yenipazarlı Mehmed oğlu Süleyman
Ankaralı Abdulaziz oğlu İzzet
Bursalı Ahmed oğlu Muhtar
(...) Hasan oğlu Aziz
Vezirköprülü Yakup oğlu Ömer
Bursalı Ali Osman efendi oğlu Hüseyin
Ödemişli Mustafa oğlu Ali
Nazilli hatibi Ali oğlu Hüseyin

Uşaklı Mustafa oğlu Ahmed
İzmirden (...) kazalı Kadir oğlu Ahmed
Trabzonlu Ahmet oğlu Mehmed
Somalı Hacı Mustafa oğlu Mehmed
Nazillili Salih oğlu Ali

Yine Şam merkezinde 30 yataklı zabitan hastanesi ile çıraklık mektebinde ve ikinci cerrahiden verilecek yerde 170 yataklı bir hastane daha meydana getirildi⁴⁵⁰. Bu arada 18 Mart 1918 tarihinde İstanbul'dan talep edilen eşya vagon ile Şam'a gönderildi⁴⁵¹.

Hilâl-i Ahmer hastaneleri diğer hastanelerde olduğu gibi zaman zaman teftiş edilirdi. 1 Mayıs 1918 tarihinde Şam Menzil Müfettişi'nin hastaneleri teftiş gezisine çıkma kararı üzerine Menzil Müfettişliği Başhekimî diğer hastanelerin başhekimliklerine olduğu gibi Hilâl-i Ahmer Hastanesi Başhekimî'ne gönderdiği telgrafta hastanenin teftiş edileceğini bildirmiş ve yazısının devamına teftiş programını eklemişti. Buna göre teftiş programı şöyleydi:

Tablo 23. Şam Menzil Müfettişliği'ndeki Hastanelerin Teftiş Programı

(1 Mayıs 1918)⁴⁵²

Öğlen Zamanının Tamamında	Merkez Hastanesinde tamam edilecektir.
Öğlenden 14.00'e	Birinci Cerrah Hastaneleri gezilecek ve adı geçen hastanede kahve içilecektir.
15.30'da	İkinci Cerrah Hastaneleri gezilecektir. Limonata içilecektir.

⁴⁵⁰ TKA, Kutu No: 532, Belge No: 30.

⁴⁵¹ TKA, Kutu No: 532, Belge No: 34.

⁴⁵² TKA, Kutu No: 532, Belge No: 91.

16.00'da	Hilâl-i Ahmer Hastaneleri gezilecektir.
17.00'da	Kanovat Hastaneleri teftiş edilecektir. Bu hastanede muhteşem bir çay ziyafeti verilecektir.
	Hastabakıcı kadınlar kapıda istikbal edecekler ve münasip birisi tarafından bir demet çiçek takdim edilecektir.

Gelen malzemelerle Haziran ayının ikinci haftasında Amman'da 150 yataklı bir yaralı hastanesinin inşasına başlandı⁴⁵³. Personel açığını gidermek için 18 Haziran 1918 tarihinde ordudan doktor atanması istendi⁴⁵⁴. 19 Haziranda ise, ordunun depo olarak kullandığı mektep binası Hilâl-i Ahmer'e terk edildi⁴⁵⁵.

Hastane için çalışmalar hızla devam ederken düşman kuvvetlerinin ilerleyişi üzerine Amman ateş altında kaldı⁴⁵⁶. Bunun üzerine 4. Ordu Sıhhiye Vekili Hasan Bey 3/4 Temmuz 1918 tarihinde Amman Menzil Başhekimliği'ne gönderdiği telgraf ile Amman Hilâl-i Ahmer Hastanesi'nin daha kuzeyde bulunan ve Hicaz demiryolu hattının üzerinde yer alan Der'a ya nakil olacağını bildirdi⁴⁵⁷. Söz konusu hastane Amman Menzil Müfettişliği emri altında çalışan bir menzil hastanesi şeklinde faaliyet gösterecekti. Amman Menzil Başhekimliği'nin Der'a Hilâl-i Ahmer Hastanesi Başhekimliğine yazdığı telgrafta hastanenin yatak sayısının 500'e çıkarılmasını ve bunun için gerekli malzemenin listelenip tarafına gönderilmesini istedi⁴⁵⁸. Söz konusu eşyalar müfettişlikçe temin edildi⁴⁵⁹.

Der'a Hilâl-i Ahmer Hastanesi sağlık faaliyetlerinin yanı sıra yaralı ve hastaların sevki esnasında ihtiyaç duyulan eşyalarda hastane tarafından karşılanmaktaydı. Bundan başka yaralıların uzun zamandır mahrum kaldığı kitaplarla buluşturmaktaydılar.

⁴⁵³ ATASE, Kls. 2478, Dos. 382, Fh. 1. 7.

⁴⁵⁴ TKA, Kutu No: 532, Belge No: 124

⁴⁵⁵ TKA, Kutu No: 532, Belge No: 125

⁴⁵⁶ TKA, Kutu No: 532, Belge No: 139

⁴⁵⁷ TKA, Kutu No: 532, Belge No: 140

⁴⁵⁸ TKA, Kutu No: 532, Belge No: 146.

⁴⁵⁹ TKA, Kutu No: 532, Belge No: 177.

Nitekim Süveyş Heyet-i İmdadiyesi başkanı Galip Ata Bey'in, İstanbul Genel Merkezi'ne gönderdiği 1 Eylül 1918 tarihli telgrafında Der'a Hastanesi'nde, içerisinde Almanca kitaplarında olduğu bir kütüphane kurduklarını ifade etmekteydi⁴⁶⁰. Ancak hastanenin buradaki faaliyetleri uzun sürmedi. İngilizlerin bölgede ilerleyişi üzerine Der'a Hastanesi terk edilerek Şam'a geçildi. Ancak kısa bir süre sonra Şam'da işgal edildi. İşgal altında belirli bir süre daha görevine devam eden heyet, 1919 yılında Şam'dan Beyrut'a oradan da İstanbul'a döndüler⁴⁶¹.

Süveyş Heyet-i İmdadiyesi yaklaşık dört yılda faaliyette bulunduğu Kudüs Emrâz-ı Sâriye Hastanesi'nde 1.549, Kudüs Mecruhin Hastanesi'nde 702, Hafır (Çöl) Hastanesi'nde 2.520, Vadi-i Sarar Hastanesi'nde 3.347, Şam Mecruhin Hastanesi'nde 296, Şam Üsera Zabitin Hastanesinde 110, Amman Hastanesi'nde 128, Der'a Hastanesi'nde 371 yaralı ve hasta tedavi etti. Bundan başka ihtiyaçları ordu tarafından karşılanan Kudüs'teki iki menzil hastanesinde 6.699 hasta ve yaralı tedavi edilirken Vadi-i Sarar Hastanesi'nde 30.029 yaralının nakli için ihtiyaçları karşıladı⁴⁶².

3.1.3.Hilâl-i Ahmer Medine-i Münevvere Hastanesi

Birinci Dünya Savaşı başladığında Medine şehrinde bir Hilâl-i Ahmer şubesi yoktu⁴⁶³. Bunun üzerine 4. Ordu Kumandanlığı, Hilâl-i Ahmer Genel Merkezi'nden bölgeye bir heyet gönderilmesini istedi. İstanbul Genel Merkezi, kısa bir süre içinde oluşturulan heyet yanlarındaki eşyayla beraber Ekim 1916'de şehre vardılar. Hicaz Kuvve-i Seferiye Kumandanı Fahrettin Paşa Medine'de sabit bir Hilâl-i Ahmer hastanesi açılması için Medine'deki Harem-i Şerif'ten sonra en büyük bina olan ve öncedende hastane olarak kullanılan yapıyı heyetin kullanımına tahsis etti. Üç katlı ve 150 odadan oluşan binanın zemini tamamen toprak olup, sadece üç tanesi dokuzar yatak alacak kapasitedeydi. Diğer odalar ise üç ve ya dört yatak sığdırılabiliyordu. Binanın pencerelerinde cam yoktu. Hava sıcak olduğundan hastalar koridorda da yatabiliyorlardı. Ana binanın bahçesinde 100 yatak kapasiteli bir ek bina ile 4 küçük ev

⁴⁶⁰ TKA, Kutu No: 532, Belge No: 188.

⁴⁶¹ Çapa, a. g. m., s. 72-73.

⁴⁶² OHAC Raporlar (1914-1928), s. 84.

⁴⁶³ TKA, Kutu No: 746, Belge No: 146.

de mevcuttu. Bina, Heyet'e tahsis edilmeden evvelde hastane olarak kullanılmasından dolayı içerisi askeri ve sıhhi malzemeler ile doluydu. Bu nedenle bir taraftan hasta tedavi etmekte diğer taraftan istenilen düzen sağlamaya çalışılmaktaydı⁴⁶⁴. Ancak bu o kadar kolay olmadı. Çünkü Heyet zemini toprak olan hastanede faaliyette bulunmak istemedi. Bu nedenle ilk önce hastanede kapsamlı bir tadilat yapılması kararı alındı. Önce, hastane kapasitesini 400 yatağa çıkarmak için odadaki yatak sayısını altıya çıkarıldı⁴⁶⁵. Ardından hastalar sıra sıra dışarı çıkarılarak odalara badana yapılmakta ve yatakların yenilenmekteydi. İstanbul'dan içi boş yataklar getiren Heyet, bunların içini doldurmak adına Şam'dan satın alınan pamuğun yanı sıra eski pamuk ve yünlerde kullanılmaktaydı. Doldurulan yatakların altına koymak için Şam'dan seyyar karyola getiremediğinden hurma dallarından sedirler yapıldı. Ancak bunların imali ve nakli zor olması nedeniyle ilk üç haftada ancak 150 tane imal edilebildi. Ayrıca Heyet çöle çıkmak zorunda kalabileceklerini ve o zaman sedirleri yanlarında götüremeyeceklerini de hesaba katarak direkt yere sermek için yatakların kalın olmasına özen gösterdi. Ardından zeminin düzeltilmesi faaliyetine geçildi. Hastane zeminine Medine civarında *tabtab* adı verilen ve kireç ile kumun karışımı ile oluşturulan tabaka yapılmak istendi. Ancak bu işleme 100 liradan fazla masraf çıktığından vaz geçilerek, sadece göz ameliyatı odasının zemini bu şekilde kaplandı.

Hastanenin bir diğer sorunu ise suydur. İçme suyu sıhhiye idaresinin su arabalarıyla getirilerek arabalardan kovalara oradan küplere oradan testilere konulmaktaydı. Zahmetli ve yeterince temiz olmayan bu sorunu çözmek için hastane yakınından geçen borular kullanılarak su üst katlara çıkarıldı⁴⁶⁶. Ancak su sabah ve akşamüzeri açıldığından yine sıhhiye idaresinin arabalarına ve sonra kovalara muhtaç kalındı. Hastanede su ihtiyacını temin için büyük bir kuyu mevcut ise de buradan bir merkep vasıtasıyla çıkılan su oluklarıyla oluşturulan bir havuza isal edilerek oradan alınmakta olduğundan bunu da düzenlemek için çare arandı. Medine genelinde kuvvetli

⁴⁶⁴ TKA, Kutu No: 632, Belge No: 3. 4; TKA, Kutu No: 714, Belge No: 85.

⁴⁶⁵ Tasvir-i Efkâr, 20 Teşrîn-i sâni 1916; TKA, Kutu No: 632, Belge No: 3. 4.

⁴⁶⁶ TKA, Kutu No: 632, Belge No: 3. 5.

tulumba bulunmamakla beraber sıhhiye müdüriyetinin elinde bulunan bir tulumba temin edilerek sorun çözüldü⁴⁶⁷.

Fotoğraf 16. Hilâl-i Ahmer Medine-i Münevvere Hastanesi

(Kaynak: TKA, Çerçeveli Resimler Dosyası.)

Su sorunu çözüldükten sonra yemekhane ve tuvalet kısımlarının düzenlenmesi yapılmak istendi. Hastanede ateş ocaktan mahrum bir yerde yakılmakta ve buda dumanın yukarılara kadar çıkarak hastaları rahatsız etmekteydi. Heyet bunun için ateşin yakıldığı yere bir ocak, yemek dağıtmak için kullanılacak bir masa ile kapları koymak amacıyla büyük bir dolap yaptırdı. Ayrıca o zamana kadar hastalar yatakları üzerinde veya bahçedeki taşların üzerine oturup yemek yemektedirler. Bu durumun önüne geçmek için hastanenin en tenha yeri olan havuz başı bölümüne 6 adet yemek masası yaptırıldı. Böylece yürüeyebilen hastaların 100 tanesine burada yemek verilmeye

⁴⁶⁷ TKA, Kutu No: 632, Belge No: 3. 6.

başlandı. Böylece yatakların bir kısmının temiz tutulması sağlandı. Binanın tuvaletleri ise Medine bölgesi tarzına uygun olarak küçük inşa edilmişti. Yoksul Arap köylerden gelen askerlerin adap kurallarından bihaber olmalarından dolayı buralar her gün kireçler badana yapıp yıkanmaya başlandı⁴⁶⁸. Ayrıca İstanbul Genel Merkezi, Dr. Seyfettin Bey aracılığı ile bölgeye sahra hamamı gönderdi. Hamam hemen hastane bünyesine dahil edildi.

Hasta ve sıhhi personelin iâşesi askeriye tarafından karşılanmıştır. Merkez Hastanesinde hazırlanan yemekler Hilâl-i Ahmer Hastanesi'ne de gönderiliyordu. Ancak öğle yemeği akşamı, akşam yemeği geceyi buluyordu. Bu düzensiz yemek teminin önüne geçmek amacıyla adı geçen hastaneden bağımsız yemek hazırlamak istendi. Bir idari memur olmadığından bu görevi heyet kâtibi Feridun Bey üstlendi. Ancak süt, ekmek ve diğer ihtiyaçları şehirde temin etmek kolay olmadığından sorun tam anlamıyla çözüleme kavuşturulamadı⁴⁶⁹.

Heyet, bir taraftan hastaneyi mimari olarak düzene sokarken diğer taraftan da personel sorununu çözmeye çalışmaktaydı. Bu amaçla mevcut personeline bazı değişiklikler yaptı. Heyet'e operatör olarak dahil olan Dr. Rahmi Bey, Merkez Hastanesi'ne görevlendirilince yerine göz doktoru Binbaşı İhsan Bey getirildi. Ayrıca eczacı yeterli görülmeyerek evvelce tayin edilmiş olan Tevfik Beyefendi'den başka eczacı Raci Efendi görevlendirildi. Heyet bölgeye gönderildiğinde kâğıt üzerinde 400 yüz yataklı bir hastaneye 100 hastabakıcı yeterli bir sayı olarak düşünülmüştü. Medine'ye gelince bu sayıdaki hastabakıcılar teker teker arayarak göreve çağrıldı. Ancak bunların bir kısmı Emrâz-ı İntâniye Hastanesi'nde görevlendirilince geriye kalan 60 kişi ile ilk üç hafta hastane idare edilmeye çalışıldı. Sonra Şam'dan 100 hastabakıcı daha gönderildi. Fakat bu sefer de ilk gelen 60 kişi görevden alındı. Durum böyle olunca küçük odalarda tedavi gören ve aslında hasta sayısı 500'ün altına düşmeyen hastanede 100 hastabakıcı ile faaliyete devam etmek kolay olmadı. Heyet hastanede

⁴⁶⁸ TKA, Kutu No: 632, Belge No: 3. 6.

⁴⁶⁹ TKA, Kutu No: 632, Belge No: 3. 7.

düzen sağlamak için hastabakıcılar arasından bazılarını onbaşı yapılması istedi. Ancak aralarında hiç okuryazar çıkmadığında bu teşebüs sonuçsuz kaldı⁴⁷⁰.

Heyet, hastaların bir kısmını Suriye'ye sevk edince hasta mevcut iki günde 250'ye düştü. Ancak kısa bir süre sonra deve üzerindeki sedyeler ile hastanenin önüne yüzlerce hasta gelerek mevcut yine attı. Hastanenin kapasitesi bunu kaldıramayacağından askeriye en azından göz hastası olan askerlerin başka bir hastanede tedavi olunması istendi. Bu istek ordu tarafından kabul edildi⁴⁷¹.

Kanal Cephesi'nin kaybedilmesi ve Filistin Cephesi'nde de işlerin kötüye gitmesi üzerine Hicaz cephesinin durumu tehlikeye girince Mart 1917'de 4. Ordu Komutanı Cemal Paşa, Medine şehrinin tahliye edilmesi emrini Verdi. Sonrasında gerekli planlama ve düzenleme yapılarak 19 Mart 1917'den itibaren boşaltma işlemine başlandıysa da tam olarak istenilen sonuç alınamadı⁴⁷². Tahliye kararının verildiği Mart ayı süresince Medine Hastanesi'ne kabul edilen hasta sayısı ise şöyleydi:

Tablo 24. Medine-i Münevvere Hastanesi Hasta Kabul Durumu
(Mart 1917)⁴⁷³

<i>Evvelde Kalan Hastamız</i>	<i>Bu Ayda Giden Hastamız</i>	<i>Yekün</i>	<i>Taburcu</i>	<i>Vefat</i>	<i>Diğer Hastanelere Nakil</i>
392	545	937	116	43	384

Hastanenin açılışından Haziran 1917 tarihinde kadar dokuz ayda toplam 5.000'i aşkın hasta kabul edilmişti⁴⁷⁴. Söz konusu hastanenin başarılı çalışmalarını takdir etmek ve açılışının birinci yılı münasebetiyle 13 Kasım 1917 Çarşamba günü Hicaz Kuvve-i Seferiye Kumandanı, menzil mensupları ile hastane personelinin oluşan yetmiş kişi

⁴⁷⁰ TKA, Kutu No: 632, Belge No: 3. 6.

⁴⁷¹ TKA, Kutu No: 632, Belge No: 3. 7.

⁴⁷² Ünal, a.g.m., s. 147-148.

⁴⁷³ TKA, Kutu No: 632, Belge No: 40. 1.

⁴⁷⁴ TKA, Kutu No: 632, Belge No: 53.

hastane bahçesinde bir çay ziyafeti düzenlediler. Ziyafet esnasında Fahrettin Paşa yaptığı konuşma ile Hilâl-i Ahmer'e şükranlarını şöyle dile getirdi:

“İtiraf edeyim ki bir sene evveline kadar Hilâl-i Ahmeri tanıımıyordum. Bu harbin başlangıcına kadar Hilâl-i Ahmer bütün bizdeki diğer cemiyetler gibi Avrupa'daki emsali cemiyetlerin bir taklidi sanmışım. Harb-ı umumi ilan edildiğinde buraya gelen Cemal Paşa Hazretleri bana buraya bir Hilâl-i Ahmer göndereceğini bildirdi. Doğrusu hiçte memnun olmadım. Zannettim ki ordunun başına bela gönderiliyor. Ben bunları iâşe ile uğraşıp dururlar sandım. Halbu ki arkadaşlar Medine-yi Münevvere Hilâl-i Ahmer Heyet-i Sıhhiyesi bir iki bin km uzaklardan ana baba ocağını terk ederek buraya çarpışmaya gelen yavrularımıza bir ana şefkati ile baktı. Binlerce hastamızı iyi etti...”⁴⁷⁵

Hicaz Cephesi'nin durumundan dolayı kuşatma halinde kalan Medine şehri Fahrettin Paşa öncülüğünde savunulmaktaydı. Hilâl-i Ahmer Heyeti ise faaliyetlerine devam etmekteydi. Ancak 17 Mart 1918 tarihinde 4. Ordu Kumandanı Cemal Paşa, Cemiyet yetkililerine hastanenin tekrar tahliyesini istendi⁴⁷⁶.

Buna göre Medine de Hilâl-i Ahmer Heyeti'nin bulunmasının gereksiz olduğunu memurların hastane idaresini Hicaz Kuvve-i Seferiye bırakıp, Şam'a gitmesini emredildi⁴⁷⁷.

Gelen onay üzerine Medine Hilâl-i Ahmer Hastanesi etıbbâ ve memuru ile malzemesinin Şam'a naklinin lazım gelenlere emir buyrulmasının⁴⁷⁸ ardından Medine'nin tahliyesine yönelik alınan karar Medine-i Münevvere Heyeti'ne de bildirildi. Heyet on ile on beş günden fazla tedaviye muhtaç olanların ayrılarak geri hattaki bölgelere nakil edilmesi emri alınmıştı. Bunun üzerine Mart ayında 384 hasta Şam'a veya demiryolu güzergâhında tesis edilen hastanelere sevk edildi. Bu nakil faaliyetleri sonraki aylarda artarak devam etti. Yapılan nakil faaliyetleri belirli bir düzen olmadığından yaralı ve hastalar için adeta bir felaket halini almıştı. Nitekim nakil için

⁴⁷⁵ TKA, Kutu No: 632, Belge No: 63.

⁴⁷⁶ ATASE, Kls. 2478, Dos. 382, Fh. 1.49.

⁴⁷⁷ ATASE, Kls.2463, Dos. 291, Fh. 1.42.

⁴⁷⁸ ATASE, Kls, 2463, Dos. 291, Fh. 1.43.

kullanılan katarların ne zaman geleceği belli değildi. Gece sekiz veya on da gelen katarlara 100 ila 150 yaralı ve hasta iki saat gibi kısa sürede bindirilerek yarım saat mesafedeki istasyonlara nakletti⁴⁷⁹.

Nakil faaliyetleri sürerken düşman birlikleride heyet için tehtit halini almıştı. Heyet bölgeyi terk etmek istemişede Hicaz Kuva-yı Seferiye Kumandanı Fahrettin Paşa, Hilâl-i Ahmer'in Medine'yi terkini onaylamadı. Heyette bu isteğe boyun eydi⁴⁸⁰. Zaten yolların kapalı olmasından dolayı Medine'den çıkmaları mümkün değildi. Heyet bölgeyi Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasından sonra araya giren Uluslararası Salibi Ahmer Cemiyeti'nin dahil olması ile 1919 yılında terk edebildi. Hastane görevde kaldığı süre boyunca orduyu ve halkı etkileyen *iskorbüt* ve *vincent* hastalığıyla mücadele ettiği gibi 5.578 hasta ve yaralı askeri de tedavi etti⁴⁸¹.

3.2.Tıbbi Malzeme Temini ve Salgın Hastalıklarla Mücadele Faaliyetleri

3.2.1.Eczacılık ve Tıbbi Malzemeler

Devletler, savaş dönemlerinde çok fazla sayıda insan kaybetmektedir. Bu kayıplar sadece askeri mücadeleler esnasında değil, aynı zamanda bulaşıcı hastalıklar sonucu meydana gelen kayıplardır. Özellikle Birinci Dünya Savaşı döneminde Osmanlı askeri çiçek, tifo, kolera, dizanteri ve sıtma gibi bulaşıcı hastalıklarla mücadele etmiştir⁴⁸². Bu mücadelede ordunun sıhhi teşkilatının yanı sıra Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin de önemli katkılarının olduğunu gösterdi. Cemiyet, Birinci Dünya Savaşı patlak verince bölgeye sıhhi heyetler gönderdi. Her sıhhi heyet içerisinde eczacılar da yer almaktaydı. Bu kişiler hem bölgeye gelen ilaçların dağıtımını yapıyor hem den ihtiyaç dâhilinde ilaç imali yapmaktaydılar. Heyetler dışında vilayetlerde kurulan merkezlerde eczaneler açılarak faaliyete bulundular. Örneğin; Bağdat Hilâl-i Ahmer Eczanesi, İngilizlerin şehri işgaline kadar çalışmış halka ücretsiz ilaç dağıtmıştı⁴⁸³.

⁴⁷⁹ TKA, Kutu No: 632, Belge No: 40.

⁴⁸⁰ ATASE, Kls. 2463, Dos. 291, Fh. 14.

⁴⁸¹ OHAC Rapor (1914-1918), s. 17.

⁴⁸² Zaynep Arabacı ve Ayşe Doğru, Birinci Dünya Savaşı Öncesi ve Savaş Döneminde Aşılama Uygulamaları ve Hemşirelik, *Kastamonu Sağlık Akademi Dergisi*, C. 2, S. 1, 2017, s. 40.

⁴⁸³ OHAM, S. 3, s. 66.

Medine’deyse başlarda hastanede sadece yaralı askerlerin tedavi edileceği düşünülerek bir eczacı görevlendirilmişti. Ancak zamanla hastane nüfusu artışıyla bölgede buluna Yüzbaşı Tevfik Bey’de eczacılık faaliyetlerine katkıda bulundu⁴⁸⁴. Bunların dışında Cemiyet’in Viyana’da kurulan merkez öncülüğünde Avrupa’dan ilaç siparişi edilerek önce İstanbul’a ardından cephelere gönderilmekteydi.

Tablo 25. Süveyş Heyet-i İmdadiyesi Mensubu Seyfettin Bey’e Teslim Edilen Eşya Listesi (14 Eylül 1916)⁴⁸⁵

<i>Pound</i>	<i>İsmi</i>	<i>Fiyat</i>	<i>Miktar</i>
5	Calomel	200	1000
25	Extrait fluide de quinquinq	350	870
25	Extrait fluide de kola	100	2500
25	Extrait fluide de coca	100	2500
10	Pastilles bi-chlorure demercure de mercure	235	2350
25	Antipyrine	420	10500
25	Aspirine	520	130000
50	Benzoate de soude	155	7750
50	Salicylate de soude	245	12250
5	Pyramidon	1000	5000
1.500	Phosphate de codéine	50000	7500
50	Sous-nitrate de codéine	400	20000
500	Acide borique	48	24000

⁴⁸⁴ TKA, Kutu No: 632, Belge No: 38. 1.

⁴⁸⁵ TKA, Kutu No: 345, Belge No: 18.

25	İodure de potassium	405	10125
50	Cxyde de zinc	24	1200
15	Caféne	950	14250
50	Permanganate de pattasse	26	1300
10	Acide chlorhydrique	100	1000
100	Ether sulfirique	105	10500
50	Glycérine	65	3250
50	Antiseptol (pr.remplacer liysol)	20	1000
2	Santonine	5000	10000
2	Nitrate d'argent fondu	900	1800
500	Chloroforse anesthésique	19	9500
15	Balance (centrigramme)	210	3150
24	Mortier en cristal	42	1008
250 (Doses)	Serum antitétanique	49	12250
10	Bi-chlorure de mercure	235	2350
		Toplam	202.483

3.2.2.Bakteriyoloji Laboratuvarı ve Aşı

İstanbul'dan yola çıkan 56 kişilik Süveyş Heyet-i İmdadiyesi içerisinde yer alan Bakteriolog Arif Âta Bey öncülüğünde⁴⁸⁶ Şubat 1915'de Kudüs'te bir Hilâl-i Ahmer bakterioloji laboratuvarı kurulmuştu. Söz konusu laboratuvarı Şubat ve Mart aylarında 310, Nisan ayında ise 279 hasta üzerinde araştırma yapıldı⁴⁸⁷. Bu araştırmaya ile hastalıklar tespit ediliyor ve bölgenin koşullarına göre sebepleri aranıyordu. Dr.

⁴⁸⁶ **Sabah**, 17 Nisan 1915.

⁴⁸⁷ **TKA**, Kutu No: 510, 58; **TKA**, Kutu No: 510, Belge No: 63.

Neşet Ömer Bey'in Nisan 1915 raporuna göre; hastaların bazılarında amip cinsli dizanteriye neden olan parazitlere rastlandı. Hastaların bir kısmında ise humma-yı recai hastalığı tespit edildi. Hastalığa insanlarda bulunan bitler ve develerde bulunan kenelerden kaynaklandığı sonucuna varıldı. Tespit edilen bir diğer hastalık ise tifüstü ve yapılan araştırmalarda bu hastalığın Filistin genelinde yaygın olduğu kanaatine varıldı. Araştırmada ayrıca sıtma vakalarında rastlanıldı. Ancak Nisan ayı döneminde hastalığın sadece kadın ve çocuklarda görüldüğü tespit edildi⁴⁸⁸.

Fotoğraf 17. Süveyş Heyet-i İmdadiyesi Laboratuvar Faaliyetleri

(**Kaynak:** Matson (G. Eric and Edith) Photograph Collection (22,060), *Library of Congress*, <https://www.loc.gov/item/2019699653/>, Erişim Tarihi.17.01.2023)

Mayıs ayında ise, bakteriyoloji laboratuvarında 1000 kişi üzerinde araştırma yapıldı. Bu hastaların arasında yüz kişide (*paratyphi A*) salgını olduğu ortaya çıktı. Ayrıca Kudüs civarında görülen bir çeşit çiban hakkında incelemeler başlandı. Heyet bir taraftan laboratuvar ve hastanelerde faaliyet gösterirken diğer taraftanda Mayıs 1915'te

⁴⁸⁸ TKA, Kutu No: 510, Belge No: 63.

Kudüs Belediyesi ve bazı askeri doktorlar ile beraber bir komisyon kurularak salgın hastalıklara yönelik çalışmalarda yapıldı⁴⁸⁹.

Yine bu bölgede develer arasında bir hastalık baş gösterdi. Söz konusu hastalığı orduda veteriner olarak görevli Fahreddin Bey incelemeye alıp, 24 Ekim 1915'te hastalığın 12 yıldır Afrika kıtasında develerde görülen bir cins *tripazonoma* hastalığı olduğu tespit edildi. Ancak Osmanlı sınırları içerisinde hatta bedeviler arasında bile bu hastalığın neden kaynaklandığını ve devletin hangi bölgelerde yaygın olduğu bilinmemektedir. Bunun üzerine Hilâl-i Ahmer heyeti, hastalığı sebeplerini ve yayıldığı topografyayı tespit etmeye yönelik çalışmalara başladı⁴⁹⁰.

Yapılan araştırmalar sonucunda hastalıkla nasıl başa çıkacağı ve hangi ilaçların kullanılacağı tespit edilmekteydi. Bulaşıcı hastalıklarla mücadele için gerekli olan tıbbi malzeme genel olarak İstanbul Genel Merkezi'nden gönderilmekteydi⁴⁹¹. Mesela cephelerde yaygın olarak görülen sıtmaya⁴⁹² karşı en etkili ilaç olan *kinini*⁴⁹³ temin edebilmek için 4. Ordu Kumandanı Cemal Paşa'nın talebi üzerine İstanbul Hilâl-i Ahmer Merkezi⁴⁹⁴ 9 Aralık 1915'te 40⁴⁹⁵, 10 Şubat 1916 1.000 kilo kinin göndermişti⁴⁹⁶. Tifo, dizanteri, çiçek ve kolera gibi hastalıklarla mücadelede için gerekli olan aşının laboratuvarı imal edilmekteydi. Mesela laboratuvar kurulur kurulmaz 4. Orduya 210'ar litre tifo ve dizanteri aşısı temin edildi. Ayrıca, Ağustos 1915 tarihinde Nablus'ta baş gösteren tifo salgının önüne geçmek için bölgedeki hastalar aşılandı⁴⁹⁷. Laboratuvardaki işleri hızlandırmak için Cemal Paşa Kasım 1915 tarihinde İstanbul Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nden yeni doktor ve bakteriologların gönderilmesini istedi⁴⁹⁸.

⁴⁸⁹ TKA, Kutu No: 510, Belge No: 67.

⁴⁹⁰ TKA, Kutu No: 510, Belge No: 82.

⁴⁹¹ TKA, Kutu No: 535, Belge No: 3.

⁴⁹² Ramazan Çalık ve Muzaffer Tepekaya, "Birinci Dünya Savaşı Esnasında Anadolu'da Salgın Hastalıklar ve Ermeniler", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 19, 2006, s. 209.

⁴⁹³ Yıldırım, *a.g.t.*, s. 35-38

⁴⁹⁴ TKA, Kutu No: 535, Belge No: 6.

⁴⁹⁵ TKA, Kutu No: 12, Belge No: 256.

⁴⁹⁶ TKA, Kutu No: 16, Belge No: 149.

⁴⁹⁷ TKA, Kutu No: 510, Belge No: 82.

⁴⁹⁸ TKA, Kutu No: 510, Belge No: 101.

1917 yılında 4. Ordu’da baş gösteren kolera salgınında açılan üç seyyar laboratuvar sayesinde salgın hastalıklarla mücadelede önemli rol oynadı⁴⁹⁹. Ayrıca laboratuvarlar çiçek aşısı üzerinde de çalışmalarda bulundu ve aşının saklanması için cam tüplerin bulunması çok zor olduğundan, aşı maddesi toz haline getirilerek bozulması önleniyordu⁵⁰⁰. 1918 senesinde ordu içerisinde salgın hastalıkların önüne geçmek için Yıldırım Orduları Grubu Baş Müfettişliği’nden Şam’daki Hilâl-i Ahmer Hastanesi Başhekimliğine 6 Haziran 1918 günü gönderdiği yazıyla aşının nasıl kullanılacağına yönelik karar bildirildi. Buna göre;

1. Çiçek, kolera, karahumma ve dizanteri aşuları zamanında uygulanacaktır.
2. Her üç ayda bir kere: Kolera aşısı
3. Her altı ayda bir kere: Kara Humma aşısı
4. Ordu sıhhi riyasetinin göreceği lüzum üzerine dizanteri aşılarında yapılacaktır⁵⁰¹.

Tablo 26. Orduya İçerisine Yeni Dâhil Olacak Kişilere Uygulanacak Aşı⁵⁰²

⁴⁹⁹ TKA, Kutu No: 104, Belge No: 4.

⁵⁰⁰ Akgün-Uluğtekin, a. g. e., s. 198.

⁵⁰¹ TKA, Kutu No: 532, Belge No: 122. 1.

⁵⁰² TKA, Kutu No: 532, Belge No: 122. 1.

3.2.3. Kudüs-ü Şerif Emrâz-ı Sâriye Hastanesi'nin Salgın Hastalıklara Yönelik Faaliyetleri

Birinci Gün	Çiçek ve birinci tifo aşısı	0,5 yarım santimetre
Üçüncü Gün	Birinci kolera aşısı	1,5 santimetre
Beşinci Gün	İkinci tifo aşısı	1,0 santimetre
Yedinci Gün	İkinci kolera aşısı	2,0 santimetre
Onuncu Gün	Üçüncü tifo aşısı	2,0 santimetre
On ikinci Gün	Birinci dizanteri aşısı	1,0 santimetre
On dördüncü Gün	İkinci Dizanteri aşısı	2,0 santimetre

Kudüs'te bir İngiliz müessesesi olan hastane⁵⁰³ Cemal Paşa'nın emriyle bünyesindeki yabancı uyruklu personelin vazifeleri teminat altına alınarak, Hilâl-i Ahmer Süveyş Heyet-i İmdadiyesi üyelerinden Dr. Âsım Bey tarafından devralınmasıyla faaliyetine devam etti.⁵⁰⁴ Daha sonra hastanenin sorumluluğunu Bakteriolog Arif Âta Bey üstlendi⁵⁰⁵.

Burda asker ve halk arasında baş gösteren salgın hastalıklarla mücadele için kullanıldı. Hilâl-i Ahmer heyeti hastaneyi sadece salgın hastalıklar için değil fakir halkın muayenesi için de kullanmıştı. Bu amaçla bir poliklinik açmış ve halkı bilgilendirmek için gazetelere Türkçe ve Arapça ilan verilmiştir. Söz konusu ilanda şu ifadeler yer almaktaydı:

“Kudüs-ü şerif ahali-yi muhteremesine bir hizmette bulunmak ve fukara ve muhtacına karşı lazım gelen muaveneti yardım etmek üzere bila tefrik cins ve müracaat edecek bilcümle hastalar Hilâl-i Ahmer Hastanesinde (eski İngiliz Hastanesi) muayene ve tedavileri heyeti sıhhiyemizce deruhde olunmuştur. Muayene günü pazartesi ve saat üçten beşe kadardır.

⁵⁰³ TKA, Kutu No: 510, Belge No: 58.

⁵⁰⁴ TKA, Kutu No: 510, Belge No: 67.

⁵⁰⁵ Topçu-İzgöer, a.g.e., s. 85.

Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Heyet-i Sıhhiye Riyaseti”⁵⁰⁶

50 yataklı kurulan hastane Hilâl-i Ahmer tarafından 80 yatağa çıkarıldı. İlk üç ayın verilerine göre hasta sayısı günde 160'ın altına düşmedi⁵⁰⁷. Hastane çalışmalarına Hilâl-i Ahmer Heyeti dışında Kudüs-ü Şerif Hilâl-i Ahmer Merkezi başkanı Hüseyin Haşim Bey'in de önemli katkıları oldu⁵⁰⁸. Heyet savaş boyunca 1.549 hastayı tedavi etti⁵⁰⁹

Fotoğraf 18. Kudüs-ü Şerif Emrâz-ı Sâriye Hastanesi

(Kaynak: Matson (G. Eric and Edith) Photograph Collection (22,060), *Library of Congress*, <https://www.loc.gov/item/2019699653/>, Erişim Tarihi.17.01.2023)

⁵⁰⁶ TKA, Kutu No: 510, Belge No: 56.

⁵⁰⁷ TKA, Kutu No: 510, Belge No: 67.

⁵⁰⁸ TKA, Kutu No: 510, Belge No: 63. 1.

⁵⁰⁹ Topçu-İzgöer, a.g.e., s. 85.

Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Kudüs'ü Şefir Emrâz-ı Sâriye Hastanesinde Ekim 1915 Ayında Vefat Edenlerin Bilgilerini İçeren Defter ⁵¹⁰												
	<i>Kıta-yı Askeriye</i>	<i>Bilgileri</i>			<i>Giriş</i>	<i>Vefat</i>			<i>Vefat Sebebi</i>	<i>Muhallefât</i>		
		Memleketi	İsmi	Doğum Tarihi	Tarih	Gün	Tarih	Gün	Teşhisi	Nakdi		Değerli Eşyaları
										Kuruş	Santim	
1	Efrad-ı Cedideden İstenecek	Humus	Numan Mehmed el-Tali	292	27/28 Kânûn-i evvel 1331	Cuma/Cumartesi	4 Kânûn-i evvel 1331	Cuma	Humma	377	625	Şam'daki 8. Kolordu İdaresine gönderildi
2	Efrad-ı Cedideden İstenecek	...	Huri bin Mahmud	289	1 Kânûn-i evvel 1331	Salı	8 Kânûn-i evvel 1331	Salı	...	96	50	Burda
3	Efrad-ı Cedideden İstenecek	Lazkiye	Ömer Bin Hüseyin el-Budib	288	1 Kânûn-i evvel 1331	Salı	14 Kânûn-i evvel 1331	Pazar	Humma	100	50	Burda
4	Efrad-ı Cedideden İstenecek	Lazkiye	Esad Reşid Hamdi	288	11/12 Kânûn-i evvel 1331	Cuma/Cumartesi	15 Kânûn-i evvel 1331	Salı	Humma	118	50	Askerlik Şubesine Gönderildi
5	Efrad-ı Cedideden İstenecek	Trablusşam	Yusuf Tunus Sara	289	16/17 Kânûn-i evvel 1331	Cumartesi	22 Kânûn-i evvel 1331	Salı	Lekeli Tifüs	417	50	Burda
6	Efrad-ı Cedideden İstenecek	...	Ammet Oğlu Mehmed	310	18 Kânûn-i evvel 1331	Cuma	23 Kânûn-i evvel 1331	Salı	...	29	625	Askerlik Şubesine Gönderildi
7	Efrad-ı Cedideden İstenecek	Gazze	Hamdan Hamuda	309	13 Kânûn-i evvel 1331	Pazar	27 Kânûn-i evvel 1331	Pazar	Humma	212	75	Burda
8	Efrad-ı Cedideden İstenecek	Sayda	Abbas Hüseyin Haziran	298		Cumartesi	27 Kânûn-i evvel 1331	Pazar	Lekeli Humma	88	..	Burda
									TOPLAM	1499	25	

⁵¹⁰ TKA, Belge No: 510, Belge No: 55.

3.3.Yemek Yardımı

Fakir halkın karnını doyurmak, toplumumuzun asırlardan beri üstlenmiş olduğu bir görevdir⁵¹¹. Bu görevi Hilâl-i Ahmer Cemiyeti uygularken Avrupalıların kurduğu aş mevkileri örnek alındı. Nitekim Balkan Savaşları süresince Çerkezköy, Lüleburgaz, Kuleli gibi mevkilerde her türlü araç gerecin ve erzakın ihtiyaç ölçüsünde kullanması üzere bir memurun, bir aşçı ve ihtiyaca göre hademelerin olduğu istasyonlarda yaralılara yiyecek, çay ve kahve dağıtmaktaydı⁵¹².

Birinci Dünya Savaşı döneminde yine bu görevi Hilâl-i Ahmer Cemiyeti üstlendi⁵¹³. Şam vilayetinde fakir ve yaşlılara sıcak yemek dağıtım faaliyetini Muhacirin Komisyonu tarafından yapılırken, Şam Hilâl-i Ahmer Merkezi ise bu faaliyete destek olmak adına 25 lira yardımda bulundu⁵¹⁴.

Tablo 27. Süveyş Heyet-i İmdadiyesi'nin 14-28 Mayıs ve 14 1916 Tarihlerinde Hastane için alınan Erzak Lisesi⁵¹⁵

14-28 Mayıs 1916		14 Haziran 1916	
İsmi	Ağırlık Cinsi	İsmi	Ağırlık Cinsi
	kg/adet		kg/adet
Patlıcan	29.300 kg	Yumurta	3.100 adet
Domates	15.900 kg	Domates	39 kg
Hıyar	9.600 kg	Hıyar	30
Limon	215 kg		29

⁵¹¹ Süheyl Ünver, “ Birinci Cihan Harbinde Hilal-i Ahmer Aşhaneleri”, I. Milli Kızılay Konferansı (11-13 Haziran 1964), Türkiye Kızılay Derneği, Ankara, 1964, s.4.

⁵¹² Padişah Himayesinde Kızılay Cemiyeti Yıllığı (1911-1913), Haz: Ahmet Zeki İzgöer ve Ramazan Tuğ, Türkiye Kızılay Yayınları, Ankara, 2013, s. 91.

⁵¹³ OHAC Hanımlar Takvimi, s. 226.

⁵¹⁴ TKA. Kutu No: 68, Belge No: 58.

⁵¹⁵ TKA, Kutu No: 510, Belge No: 132; TKA, Kutu No: 510, Belge No: 145.

Kabak	54.000 kg	Kabak	42
Bezelye	3.600 kg	Bamya	167
Enginar	27.000 kg	Fasülye	19
Taze Kayısı	5.740 kg	Patlıcan	157
Dolmalık Yaprak	6.450 kg	Maydanoz	
Semizotu	70.800 kg	İncir	3
Maydanoz, Tere vs.		İngiliz Tuzu	1.500
Yumurta	1.909 adet		
Portakal	750 adet	Sirke	6
Tavuk	9 adet	Karpuz	1
		Peynir	4
		Yeşil Biber	30.200
		Üzüm	5
		Kahve	3
		Tavuk	3
		Havuç	
		Soğan	21
		Zeytinyağı	1500
		Limon	283
		Dolmalık Yaprak	9

Ayrıca heyetlerin faaliyete bulunduğu hastanelerde yaralılara, askerlere ve muhtaç halka yemek dağıtılmıştır. 23-24 Aralık 1917 tarihinde Süveyş Sıhhiye Heyeti Hastanelerinin yemek listesi şöyledir:

Tablo 28. Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Süveyş Sıhhiye Heyeti Hastanelerinin 23/24 Aralık 1917 Tarihlerindeki Yemek Listesi⁵¹⁶

Askerlere		Halka		Hastalara	
Taze Et	Pirinç	Çorbalık Konserve	Un	Bulgur	Patates
Taze Sebze	Taze Et	Kuru Bakla	Çorbalık Konserve	Çorbalık Konserve	Çorbalık Konserve
Patates	Taze Sebze	Kaysı Hoşafı		Taze Sebze	Bulgur
Bulgur	Kuru Bakla			Çay	Çay
Un	Un			Tuz	Tuz
Süt	Bulgur				
Pirinç	Şeker				
Şeker	Soğan				
Soğan	Zeytinyağı				
Tuz	Pekmez				
Pekmez	Peynir				
Zeytin Tanesi					
Mercimek					
Un					

⁵¹⁶ TKA. Kutu No: 746, Belge No: 16; TKA, Kutu No: 746, Belge No: 16. 82.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

HİLÂL-İ AHMER CEMİYETİ'NİN BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NDA GÜNEY CEPHELERİNDEKİ ESİRLERE YÖNELİK FAALİYETLERİ

4.1.Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Esir Komisyonu'nun Kurulması

Esir kelimesi, savaşta düşman eline geçen kişileri tanımlamak için kullanılmaktadır⁵¹⁷. Uluslararası ilişkileri düzenleyen kanunlar ve anlaşmaların olmadığı dönemde düşmana karşı kaybedilen savaşta sadece askerleri değil, mağlup devletin kadın ve çocukları dahi esir edilip çalıştırılmış, satılmış hatta öldürülmüştü⁵¹⁸. XVIII. yüzyıla gelindiğinde savaşların askerler arasında meydana gelen düşmanca tavırdan ziyade çıkarları ters düşen devletlerin birbirlerine karşı sergiledikleri tutum şeklinde ifade edilmeye başlandı. Buna göre, silahsız bir asker artık düşman olmayıp, yaşama hakkına sahipti⁵¹⁹. 1859 yılında Uluslararası Salib-i Ahmer Cemiyeti'nin kurulmasına öncülük eden Cenevrelî Henri Dunant ve yakın çevresinin çabaları sonucunda yaralı ve esir askerler ile sivil halkın korunmasına yönelik maddeleri içeren Cenevre Sözleşmesi 1864 yılında yürürlüğe girdi. Söz konusu sözleşmenin maddeleri 1899 tarihli Lahey Konferansı ile deniz savaşları da dâhil edildi. Ardından sırasıyla 1906 ve 1907 yıllarında Cenevre ve Lahey Sözleşmelerinde düzenlemeler yapıldı⁵²⁰. Böylece harp esirleriyle işgal bölgelerinde ele geçirilen siviller, uluslararası hukuki zeminde korunmaya çalışıldı⁵²¹.

1912 tarihinde Washington'da düzenlenen ve Osmanlı Hilâl-i Ahmer Başkan vekili Dr. Besim Ömer Bey'in de katıldığı 9. Uluslararası Salib-i Ahmer Kongresi'nde

⁵¹⁷ Şemseddin Sami, *Kâmûs-ı Türkî*, Çağrı Yayınları, İstanbul 2010, s. 115.

⁵¹⁸ Ahmet Özel, "Esir", *İslam Ansiklopedisi*, TDV, C. 11, İstanbul 1995, s. 382.

⁵¹⁹ *TKD Tarihçesi...*, s. 1.

⁵²⁰ *Servet-i Fünûn*, C. 47, S. 1218, İstanbul 8 Ekim 1914, s. 337.

⁵²¹ *Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti, Beynelminel Cenevre ve Lahey Mukavelenamesi*, İstanbul 1914, s. 2- 13.

savaş esirlerinin içinde bulundukları durumun iyileştirilip aileleriyle haberleşmeleri konusunda kararlar alındı. Ardından Uluslararası Salib-i Ahmer Cemiyeti gözetiminde ve İsviçre Konsoloslugu'nun başkanlığında Belgrat'ta bir savaş esirleri komisyonu kuruldu⁵²². Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti bu komisyonu örmek alarak 30 Kasım 1912 tarihinde İstanbul'da "Esir Komisyonu" kurup, 12 Şubat 1913 tarihinden itibaren yakınından haberdar olmak isteyen halkın taleplerini kabul etmeye başladı⁵²³. Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla 27 Ağustos 1914 tarihinde Uluslararası Salib-i Ahmer Merkez Komitesi'nden üyelerine Cenevre de "*Beynelmilel Üseray-ı Harbiye ve İanat ve İstihbarat-ı Aciliye*" adında bir birim açıldığı haberi erildi. Buna göre, savaşa taraf olan devletlerin bünyesindeki Salib-i Ahmer/ Hilâl-i Ahmer Cemiyetlerinin esirlere yönelik topladıkları bilgi ve hazırladıkları listeler Cenevre Uluslararası Salib-i Ahmer Komitesi aracılığıyla savaşın diğer tarafındaki devletlerin Salib-i Ahmer/Hilâl-i Ahmer Cemiyetlerine karşılıklı olarak teslim ediliyordu⁵²⁴. Böylece düşman devletler esirleri hakkında bilgi edinebiliyorlardı. Ancak Osmanlı Devleti, Birinci Dünya Savaşı'na dâhil olduğunda henüz esirler ile ilgili bir şubesi yoktu. Çanakkale Savaşı başlayınca Uluslararası Salib-i Ahmer Komitesi Osmanlı Devleti'nin elinde bulunan esirler hakkında bilgi istedi. Fakat Osmanlı Devleti bu isteğe karşılık verilemediği gibi Osmanlı esirlerinden de haber alınamadı⁵²⁵. Bunun üzerine Hilâl-i Ahmer Cemiyeti, Osmanlı Hükümeti'nden Cemiyet bünyesinde bir esir komisyonu kurmak için başvuru yaptı. Olumlu cevap verilmesi üzerine Nisan 1915'te "*Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti Üsera Komisyonu*" kuruldu. Böylece esir listelerinin hazırlanmaya başlandı⁵²⁶.

Birinci Dünya Savaşı'nda esir alınan askerler cephelerde bulunan Üsera Garnizonlarına gönderilerek hakkındaki bilgiler bir deftere kaydedilirdi. Söz konusu deftere adı, baba adı, vilayetleri, nerede ve hangi savaşta esir alındığı, bağlı olduğu askeri birliğin adı ve halen nerede olduğu yer almaktaydı⁵²⁷. Ardından bu bilgiler garnizonlardaki esir komisyonları tarafından direkt Harbiye Nezareti Üsera Muamelat

⁵²² **Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti Harb-i Hazırda Faaliyetleri**, 1913, s. 13.

⁵²³ Akgün ve Uluğtekin, **a.g.e.**, s. 132-133.

⁵²⁴ **TKA**, Kutu No: 568, Belge No: 542.

⁵²⁵ Cemal Sezer, "Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin Esir Osmanlı Askerlerine Yaptığı Yardımlar: Bolu Örneği", **BAİBU Sosyal Bilimler Dergisi**, C. 19, S. 1, 2019, s. 255.

⁵²⁶ Çapa, **a.g.e.**, s. 110.

⁵²⁷ **BOA**, HR. SYS. 2222. 16.

Şubesi'ne göndererek esir listeleri oluşturulurdu⁵²⁸. Listeler ayrıca Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Üsera Komisyonu tarafından da oluşturulmaktaydı⁵²⁹. Ordu ile koordineli bir şekilde çalışan Hilâl-i Ahmer Üsera Komisyonu hazırladığı listeleri Hariciye Nezareti'nin onayıyla Uluslararası Salib-i Ahmer Cemiyeti'ne göndermekteydi. Oradan da ilgili devletin elindeki listeler alınır ve karşılıklı değiştirilirdi⁵³⁰. Diplomatik ilişkilerin olmadığı bir dönemde Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Üsera Komisyonu'nun faaliyetleri hem Osmanlı hem de yabancı esirler için hayati önem taşımaktaydı.

4.2.Osmanlı Esirlerine Yapılan Yardımlar

4.2.1.Osmanlı Esirleri

Irak Cephesi'nde İngilizler Osmanlı askerlerini savaşarak teslim almalarının yanı sıra güçlü bir propaganda yaparak ele geçirmişlerdir. Askerleri teslim olmalarına ikna etmek için; şayet teslim olurlarsa onlara iyi davranılacağı, savaşın kısa süreceği, ailelerine kavuşacakları gibi vaatlerde bulunulmaktaydı⁵³¹. Her iki durumda da İngilizlerin eline geçen Osmanlı askerlerini sürekli kalacakları kamplara göndermeden evvel Basra'da kurulan esir kamplarında 15-30 gün süresince gözlem altında tutmaktaydılar. Ancak esirin herhangi bir bulaşıcı hastalığı varsa iyileşene kadar karantina altına alınmaktaydılar. Böylece salgın hastalıkların önüne geçmeye çalışıldı⁵³². Bunun dışında 1917 yılında Bağdat'ın İngilizlerin eline geçmesiyle beraber burada da esir kampları kuruldu. Karantina süreleri dolan ve hazırlıkları tamamlanan esirler gemilerle Hindistan ile Burma'ya gönderildi⁵³³. Savaş boyunca İngilizler Hindistan ile Burma'ya yaklaşık 30.000 kişiyi esir olarak gönderdiler⁵³⁴.

⁵²⁸ Akgün ve Uluğtekin, **a.g.e.**, s. 235.

⁵²⁹ **BOA**, HR. SYS. 2228. 11.

⁵³⁰ **BOA**, HR. SYS. 2223. 34.

⁵³¹ Servet Avşar, **Birinci Dünya Savaşı'nda İngiliz Propagandası**, Kim Yayınları, Ankara 2004, s. 114-118.

⁵³² Cemalettin Taşkiran, **Ana Ben Ölmedim: I. Dünya Savaşı'nda Türk Esirleri**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2017, s. 175-176.

⁵³³ Milli Savunma Bakanlığı, **Cepheden Mektuplar**, Ankara 1999, s. 161.

⁵³⁴ Rıza Özbölük, **Birinci Dünya Savaşı'nda Hindistan'da Türk Esirleri**, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Doktora Tezi), Konya 2020, s. 62.

Osmanlı Devleti bu süreçte çoğu zaman esirlerin nerelere nakil edildiği hakkında bilgi sahibi değildi. Hatta, Burma'ya nakledilen ilk esir kafilesinin durumundan üç ay sonra haber almışlardı⁵³⁵. Söz konusu nakil esnasında İngilizlerin elindeyken mübadele yoluyla kurtulan esir askerlerin anlattıklarını duyan 4. Ordu Kumandanı Cemal Paşa, Hindistan'a vapurlarla götürülen Osmanlı esirlerinin gıdasız, ilaçsız ve aç bırakılarak birçoğunun ölmesine neden olduğu, bazılarının vapur direğine bağlanarak dövüldüğü içeren detaylı bir yazı göndererek esirlere yapılan olumsuz müdahaleler protesto etmekle beraber bu gibi olaylar devam eder ise Osmanlı tarafından misliyle karşılık bulacağını belirtti. Telgraf, Hilâl-i Ahmer vasıtasıyla İngiliz Salib-i Ahmer Cemiyeti'ne iletildi⁵³⁶.

Esirler uzun yolculuk sonunda Hindistan'ın Bombay Limanı'na çıkarılıp oradan da esir kamplarına götürülmekteydiler⁵³⁷. İngilizler savaş boyunca esirleri sekizi Hindistan ve beşi Burma olmak üzere toplam on üç esir kampına yerleştirdi. Bu kamplarda yalnız Osmanlı milletinden değil, İttifak devletlerine mensup esirler de bulunmaktaydı⁵³⁸.

İngilizlerin Osmanlı esirlerini elinde tuttuğu yerlerden bir diğeri ise Mısır kamplarıydı. Çoğunlukla savaşın güney cephelerinde ele geçirilen esirler toplama kampı olan Maadi Kampı'na getirilip, buradan da diğer esir kamplarına sevk edildiler⁵³⁹. Esirlerin sayısı zaman içerisinde artınca Kıbrıs'a⁵⁴⁰ ve daha sonra Malta Adası'na da götürüldüler⁵⁴¹.

4.2.2. Haberleşmeye Yönelik Yardımlar

Birinci Dünya Savaşı cephelerinde esir düşen Osmanlı askerlerinin aileleri veya resmi kurumlar esirin nerde ve ne durumda olduğunu sorgulamak için ya direkt Hilâl-i Ahmer Üsera Komisyonu'na ya da Harbiye Nezareti Üsera Muamelat Şubesi

⁵³⁵ Özbölük, **a.g.t.**, s. 69.

⁵³⁶ Çapa, **a.g.e.**, s. 111.

⁵³⁷ Taşköprülü Mehmet, **Irak Cephesi'nden Burma'ya: Savaşın ve Esaretin Günlüğü**, Haz. Mesut Uyar-Ahmet Özcan, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2015, s. 93-94.

⁵³⁸ Akkor, **a.g.t.**, s. 69.

⁵³⁹ Akkor, **a.g.t.**, s. 74.

⁵⁴⁰ TKA, Kutu No: 908, Belge No: 53.

⁵⁴¹ TKA, Kutu No: 675, Belge No: 69.

aracılığıyla Hilâl-i Ahmer Üsera Komisyonu'na bir dilekçe ile başvurmaktaydılar⁵⁴². Mesela 4. Ordu emrinde olan 146. Alman alayı 2/83 makineli tüfek bölüğünden Kütahyalı İsmail Hakkı Efendi isimli teğmenden uzun süredir mektup alınamayınca babası Hilâl-i Ahmer'den oğlunun bulunması için yardım istedi⁵⁴³. Bir diğer talep ise Bağdat'ta 18. Kolorduya bağlı 40. alayın 2. taburu 7. bölümünde asker olan Kastamonulu şehir kethüdasının oğullarından Seyit Ahmet oğlu Hakkı'nın annesi oğlunun yaşayıp yaşamadığına dair bilgi talebinde bulundu⁵⁴⁴. Talepleri kayda alan Komisyon görevlileri “(...) ⁵⁴⁵ daha kati suretle bir havadis almak üzere Salib-i Ahmer vasıtası ile tahkikat başlattık. Elde edeceğimiz neticeden sizi derhal haberdar edeceğiz.” Notunu başvuru yapan kişi veya kuruma posta yoluyla göndermekteydi⁵⁴⁶. Ardından esir hakkında doldurulan evraklar Cenevre Salib-i Ahmer Savaş Esirleri Bürosu'na yollanmaktaydı. Savaşın ilerleyen zamanlarında direkt İngiltere'nin Londra şehrinde bulunan Savaş Esirleri Bilgi Bürosu'na söz konusu Osmanlı esirin adı, bağlı olduğu birliği, rütbesi ve esir alındığı yerin bilgilerinin içeren bir yazı gönderirdi⁵⁴⁷. Gelen cevaba göre şayet esirin yeri tespit edilebilmişse Hilâl-i Ahmer Cemiyeti esirin ailesi ile mektuplaşmasına ya da para ve paket göndermelerine aracılık edilirdi⁵⁴⁸.

Hilâl-i Ahmer Cemiyeti, Kasım 1915 tarihinden itibaren esirlerin aileleri ile mektuplaşmasına aracılık etmekteydi⁵⁴⁹. Bu amaçla Salib-i Ahmer Cemiyetleri ile ortak hareket etti. Mesela Bağdat esir kampında bulunan Osmanlı askerlerine İngilizler tarafından verilen özel kâğıtları kullanılarak ailelerine mektup yazmışlardır⁵⁵⁰. Söz konusu mektuplar kamptaki görevliler tarafından Londra Esir Savaş Bürosu'na⁵⁵¹ ve oradan da Hilâl-i Ahmer'e gönderildi. Mektupların ailelere teslim edilmesinde yine Hilâl-i Ahmer tarafından üstlenildi. Ancak bazen teslimatta sorunlar yaşanmaktaydı. Bunlardan en önemlisi uygulanan sansür nedeniyle uzunca bir süre mektuplar ailelere

⁵⁴² TKA, Kutu No: 1043, Belge No: 104.

⁵⁴³ TKA, Kutu No: 900, Belge No: 94.

⁵⁴⁴ TKA, Kutu No: 903, Belge No: 1.

⁵⁴⁵ Bu kısımda esirin kimlik bilgileri ve adresi mevcuttur. TKA, Kutu No: 1043, Belge No: 77.

⁵⁴⁶ TKA, Kutu No: 1043, Belge No: 131; TKA, Kutu No: 1043, Belge No: 131. 1.

⁵⁴⁷ TKA, Kutu No: 922, Belge No: 110. 1

⁵⁴⁸ TKA, Kutu No: 304, Belge No: 226; TKA, Kutu No: 252, Belge No: 57.

⁵⁴⁹ OHAC Raporlar (1914-1928), s. 25.

⁵⁵⁰ Muhittin Erev, “Birinci Dünya Savaşı'nda Bir Yedek Subayın Hatıraları”, Hayat Tarih Mecmuası, C. 2, S. 8, 1967, s. 62.

⁵⁵¹ TKA, Kutu No: 1043, Belge No: 60.

teslim edilememesidir. Bir diğerk sorun ise mektupta yer alan adres bilgilerinin eksik verilmesi, taşınma gibi nedenlerle mektuplar yerlerine ulaştırılamamaktaydı. Esirlere aileleri tarafından gönderilecek mektuplarda da yine aynı yol izlendi. Hilâl-i Ahmer'e teslim edilen mektuplar sansürden geçirilip, ardından Salib-i Ahmer aracılığı ile esir kamplarına gönderilmekteydi⁵⁵².

4.2.3. Para ve Paket Yardımları

Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin esirlere yönelik yardımlarından bir diğeri de ihtiyaçlarını bir nebze de olsa giderebilmek için gönderdiği para ile eşya veya gıda paketleriydi. Esir sayısının sadece İngiliz ordusu tarafından yaklaşık 120.000'e ulaşması ve Harbiye Nezareti'nin artık bu amaca yönelik para tahsis edememesinden dolayı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti devreye girdi. Cemiyet bütçesinden Osmanlı esirlerinin en kalabalık olduğu dört esir garnizonunu belirleyerek para yardımında bulunuldu⁵⁵³. Ancak paraların cemiyetler aracılığı ile kamplara havale etmelerinde sorunlar yaşanmaktadı. Bunun üzerine İngiliz tarafı Şubat 1917 tarihinde İsviçre Posta İdaresi aracılığıyla esirlere gönderilen paralardan alınan makbuzların karşılıklı gönderilmesini karşılığında makbuz alınmasını teklif etti. Yapılan görüşmeler neticesinde İngiliz tarafı paranın teslimi karşılığı makbuzu yeterli bulurken Osmanlı tarafı bizzat esirin imzasını da görmek istedi⁵⁵⁴. Cemiyet'in kendi bütçesinden esirlere ayırdığı paranın dışında esir ailelerinden gönderilmek istenen paralar için de aracı oldu. Mesela 18 Eylül 1916 tarihinde Tanin Gazetesi'nde Hilâl-i Ahmer Esirler Komisyonu tarafından verilen bir ilan şöyleydi:

“Para göndermek isteyenler taşradan posta ile Hilâl-i Ahmer Üsera Komisyonu'na gönderecek kişilerin esirin adresini, mensup olduğu askeri kıtasını, şu an nerede olduğunun ve karargâh numarasının posta ihbarnamesinin arkasına okunaklı bir şekilde yazması gerekmektedir...” şeklinde ifadeler yer almaktaydı⁵⁵⁵.

⁵⁵² BOA, HR. SYS. 2214. 1.

⁵⁵³ OHAC Raporlar (1914-1928), s. 29.

⁵⁵⁴ BOA, HR. SYS. 2214. 3.

⁵⁵⁵ Tanin, 18 Eylül 1916.

Cemiyet'in esirlere yönelik bir diğer faaliyeti ihtiyaç paketi yollamaktı. Esir ailelerinden Hilâl-i Ahmer'e verilen paralarla bedelini vermek şartıyla İsveç ve İspanya'da bulunan hayır cemiyetleri aracılığı ile tanesi on ya da on beş frank değerindeki yiyecek ve çamaşır paketleri esirlere ulaştırıldı⁵⁵⁶. Yardım paketleri sadece esir ailelerinin tahsis ettiği paketler değildi. Aynı zamanda halktan da esir paketleri için yardım alınmaktaydı. 28 Temmuz 1916 tarihinde Hilâl-i Ahmer Esir Komisyonu tarafında Tanin Gazetesi'ne verilen ilanda eski Evkâf-ı Umumi Nazırı Galip Paşa'nın ailesi bu yönde kullanılmak üzere Cemiyet'e 25 lira bağışlarken⁵⁵⁷, Harbiye Nazırı Enver Paşa'nın kız kardeşi ve Nazım Bey'in eşi esirlere yardım paketi olarak gönderilmek şartıyla 5 lira bağışta bulundu⁵⁵⁸.

4.2.4. Esir Ailelerine Yapılan Yardımlar

Hilâl-i Ahmer Cemiyeti sadece esirlere değil, onların geride bıraktıkları ailelerine de destek oldu. Bazen direkt aileden bazen de ordunun isteği üzerine hakkında tahkikat yapılan esir ailesine gerçekten zor durumda ise, Cemiyet tarafından yardımda bulunulmuştur. Fakat durumu iyi veya aileyi sahiplenecek yakınları var ise yardım talebi geri çevrilmiştir. Mesela, Basra'dan Hilâl-i Ahmer'e gelen yazıda Basra Vilayeti'nde Polis Başkomseri iken Amara'da esir olan Cafer Efendi'nin ailesi perişan bir halde olduğu ve Hilâl-i Ahmer tıpkı zabitan ailelerine yardım ettiği gibi bu aileye de eşya ve nakdi yardım yapılması istenmiştir. Ancak yapılan araştırmada ailenin babası ve kardeşlerinin himayesinden olduğu için buna gerek olmadığı kararı verilmiştir⁵⁵⁹.

Cemiyet ailelere para yardımlarını genel olarak işgal altındaki bölgelerde yaşayan esir ailelerinin Anadolu'da güvenli yerlere gitmeleri için tahsis edilen yol harçlıkları şeklinde olmuştur. Örneğin; 19 Ağustos 1915'te İngilizler Kut'ül Amare'de Rasim Efendi isimli asker esir düşünce ailesinin Şam'a kadar gitmesi için yol harçlığı olarak 860 kuruş Hilâl-i Ahmer Cemiyeti tarafından temin edilmiştir⁵⁶⁰. 14 Ağustos

⁵⁵⁶ OHAC Raporlar (1914-1928), s. 30-31.

⁵⁵⁷ Tanin, 28 Temmuz 1916.

⁵⁵⁸ İkdâm, 8 Temmuz 1916.

⁵⁵⁹ TKA, Kutu No: 1513, Belge No: 6. 101.

⁵⁶⁰ TKA, Kutu No: 1513, Belge No: 6. 39a.

1915'te ise Amara'da esir düşen askerin Bağdat'taki ailesine ordunun emriyle Bağdat Hilâl-i Ahmer kasasından yol harçlığı verilmiştir. Buna göre:

Bağdat-Ulukışla'ya harçlık 1.980 kuruş.

Ulukışla'dan Konya'ya tren masrafı 261 kuruş.

Konya'dan-İstanbul'a tren masrafı 980 kuruş.

Zaruri ihtiyaçlar masrafı olarak 200 kuruş verildi. Böylece söz konusu aileye toplam 5.159 kuruş harçlık yardımda bulunulmuştur⁵⁶¹.

İngilizlerin Bağdat'ı işgali sonrası esir aileleri bölgede çaresiz kalmışlardır⁵⁶². Bunun üzerine Harbiye Nezareti Üsera Muamelat Şubesi tarafından 2 Şubat 1918 tarihinde Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Genel Merkezi'ne bir telgraf çekerek söz konusu ailelere İngiliz hükümetinin maaş ve iâşe konularında yardım edip etmediğinin araştırılmasını ve eğer mağdur durumdaysalar bu ailelere ne kadar para gerektiğinin tespit edilmesini istedi⁵⁶³. Osmanlı Hilâl-i Ahmer Esir Komisyonu durum hakkında incelemeler yaparak, ailelere yardım yolları arandı. O esnada Amerika'nın Almanya ile savaş durumunda olmasından dolayı İsveç hükümetinden yardım istenerek, aileler hakkında sınırlı olsa bilgi alındı⁵⁶⁴. Genel haberler sonunda asker, şehit ve esirlerin ailelerini güvenli bölgelere taşınmasında yardımcı olunup, ihtiyaç sahibi ailelere de belirli miktarda para yardımı yapıldı⁵⁶⁵.

4.3.Yabancı Esirlere Yapılan Yardımlar

4.3.1.Yabancı Savaş Esirleri

Birinci Dünya Savaşı'da açılan Irak, Kanal, Filistin-Suriye ve Hicaz-Yemen Cephelerinde İngilizlere karşı yürütülen mücadeleler neticesinde binlerce asker esir

⁵⁶¹ TKA, Kutu No: 1513, Belge No: 6. 69.

⁵⁶² TKA, Kutu No: 1513, Belge No: 4. 36; TKA, Kutu No: 1513, Belge No: 5. 33.

⁵⁶³ TKA, Kutu No: 252, Belge No: 50.

⁵⁶⁴ TKA, Kutu No: 252, Belge No: 50. 1.

⁵⁶⁵ Tasvir-i Efkâr, 31 Mayıs 1915.

alındı⁵⁶⁶. Bu geniş coğrafyada ele geçirilen esirler asıl yaşayacakları kamplara gitmeden evvel geçici olarak açılan kamplarda tutulmaktaydılar⁵⁶⁷. Günümüz İsrail'in kuzeyinde yer alan Nasıra kampı bu grupta yer almaktaydı. Genelde sağlık durumu iyi olmayan esirler burada tedavi olup Anadolu'ya gönderilirdi⁵⁶⁸. Bundan başka Filistin Cephesi'nde ele geçirilen esirler Kudüs'te kısa bir süre burada tutup, hasta ve yaralı tedavi altına alınır. Durumu yolculuğa elverişli olanlarsa yol için gerekli olan hazırlıkları tamamlanıp demiryolu vasıtası ile Şam'a sevk edilirdi⁵⁶⁹. Bu sevkler esnasında tren yolunun geçiş güzergâhında bulunan Şam ve Halep şehirleri esirin geçici olarak konakladıkları diğer esir kamplarıydı. Bu kamplarda da esirlerin kayıtları ve tedavileri yapıp Anadolu'ya doğru gönderildiler. Yabancı esirlerin ele geçirildiği bir diğer cepheye Irak Cephesiydi. Özellikle Kut'ül-Amare savaşında ele geçirilen İngiliz esirler Bağdat esir kampında tutulurdu. Aralarında yaralı ve hasta olanlar varsa tedavi yapıldıktan sonra Anadolu'ya doğru sevk edilirdi⁵⁷⁰.

Osmanlı Devleti Birinci Dünya Savaşında ele geçirdiği esirleri demiryolu, karayolu, tarım gibi çeşitli iş kollarında çalıştırmıştı. Bunlardan bir tanesi de Bağdat Hattı İnşaat Müfettişliği idi. Bu Müfettişlik 12 tabura ayrılmıştı. Bu civardaki diğer esir kamplarıysa civarında Bilemedik, Musul, Resûlayn ve Amanos esir kamplarıydı⁵⁷¹.

4.3.2.Haberleşmeye Yönelik Yardımlar

Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin bu coğrafyadaki faaliyetlerinin ilki, hasta ve yaralı esirlerin tedavilerinde ordu sıhhi teşkilatına yardımcı olmaktır. Bu bağlamda gerek Süveyş Heyet-i İmdadiyesi'nin yönettiği hastanelerde gerekse başta Bağdat olmak üzere vilayet merkezlerindeki Hilâl-i Ahmer hastanelerinde yabancı esirlerin tedavileri

⁵⁶⁶ TKA, Kutu No: 771, Belge No: 67; TKA, Kutu No: 771, Belge No: 49.

⁵⁶⁷ Akkor, a.g.t., s. 220.

⁵⁶⁸ Akkor, a.g.t., s. 26.

⁵⁶⁹ TKA, Kutu No: 746.

⁵⁷⁰ TKA, Kutu No: 156.

⁵⁷¹ Nebahat Oran Aslan, **I. Dünya Savaşı'nda Rus Savaş Esirleri ve Bunların İadeleri**, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, (Yayınlanmış Doktora Tezi), Erzurum 2003, s. 94-96.

yapılırdı. Ancak Cemiyet'in esirlere yönelik temel faaliyetlerinin başında esirlerin durumlarını sorgulanmasında yardımcı olmaktı. Mesela Uluslararası Salib-i Ahmer Cemiyeti'nin talebi üzerine Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti Üsera Komisyonu 8 Ekim 1916 tarihinde Musul'a gönderdiği telgrafta:

"Musul Merkez Kumandanlığı Canib-i Aliyesi'ne

Musul'da bulunan İngiliz esirlerinden birinci alaya mensub Wilyams Pins hakkında haber alınamamakta olmakla komisyonumuzdan malumat talep edilmektedir. Lütfen bu babda mevcut malumatı inba ve icabında tahkikat-ı mahsusa yapılması neticesinde...bildirilmesini rica ederiz efendim.⁵⁷²" ifadeleriyle esir hakkında bilgi istenmişti. Bu yazıya karşılık olarak Merkez Garnizonluk Şubesi 12 Ocak 1917 tarihinde İstanbul Hilal-i Ahmer Cemiyeti Üsera Komisyonu'na cevabı ise şöyleydi:

"Adı geçen şahsın Halep tarikiyle Afyonkarahisar Garnizonu'na sevk edilmiş olduğu anlaşıyor. Şahsın hakkında oradan malumat buyrulması maruzdur⁵⁷³.

Savaşın başında Harbiye Nezareti'nin üstlenmiş olduğu görev Kasım 1915 tarihinden sonra Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'ne verildi⁵⁷⁴. Böylece esir mektupları Uluslararası Salib-i Ahmer Cemiyeti'nden İstanbul Hilâl-i Ahmer Genel Merkezi'ne gelip, buradan da esir kamplarına gönderilmekteydi⁵⁷⁵. Ancak mektupların teslim sürecinde bazı kurullara uyulması gerekiyordu. Nitekim mektuplara sansür uygulanmaktaydı⁵⁷⁶. Bu da mektupların kısa sürede esirlere ulaşmasının önüne geçmekteydi. Yoğunluğu azaltıp gecikmelerin önüne geçmek amacıyla Mart 1917'de İstanbul Sansür Müfettişliği'ne bağlı Üsera Sansür Komisyonu kuruldu. Böylece mektuplar artık bu komisyon üzerinden takip edilerek, daha hızlı işlem yapılmaktaydı⁵⁷⁷. Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin hazırladığı listelere göre teslimat yapan kamp komutanları, listelerde adı bulunmayan esirin akıbetini araştırdıktan sonra eğer adı geçen esir vefat etmişse mektubun üzerine "öldü" kaşesi basılarak gönderilen adrese

⁵⁷² TKA, Kutu No: 642, Belge No: 101.

⁵⁷³ TKA, Kutu No: 642, Belge No: 101. 1.

⁵⁷⁴ Çapa, a.g.e., s. 111.

⁵⁷⁵ TKA, Kutu No: 642, Belge No: 45. 3.

⁵⁷⁶ Sansür Talimatnamesi, Matba-yı Askeriye, İstanbul 1330 (1914), s. 10.

⁵⁷⁷ Arslan, a.g.t., s. 127.

iade edilirdi⁵⁷⁸. Şayet esirden uzun süre mektup alınamıyor ise aileler tekrar Hilâl-i Ahmer Üsera Komisyonu'na başvurarak bilgi talep edilebilirdi. Mesela, 18 Şubat 1918'de Filistin Cephesi'nde esir düşen Yüzbaşı Mahmut Nazım Bey'e Seydibeşir'de esir karargâhında olduğu tespit edilmiş ve önce Hilâl-i Ahmer tarafından ardından 5 Ağustos 1918 tarihinde İsveç Sefareti aracılığı ile mektup göndermişti. Ancak yine cevap gelmeyince Hilâl-i Ahmer'den araştırma yapılması istendi⁵⁷⁹. Bu talep Cemiyet eline geçmesinden on beş gün sonra İngiltere savaş esirleri bilgi bürosundan adı geçen esir hakkında bilgi talep edildi⁵⁸⁰.

4.3.3. Para ve Paket Yardımları

Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin yabancı esirlere yönelik yaptığı bir diğer yardım faaliyetiyse para gönderilmesine aracılık etmektir. Osmanlı topraklarında bulunan yabancı esirlere para gönderme işini tarafsız ülkeler ve özellikle Amerikan Sefaretiyle Cenevre Uluslararası Salib-i Ahmer Cemiyeti tarafından yapılmaktaydı⁵⁸¹. Ancak posta yoluyla yapılan havaleler İsviçre Postanesi'nden gönderilirdi. Bundan başka Osmanlı Hükümeti esirlere paraların daha düzenli ve kolay bir şekilde gönderilmesi amacıyla Cenevre Federal Bankası'ndaki Hilâl-i Ahmer hesabına yatırılması istendi. Hilâl-i Ahmer'e ulaşan paranın yanı sıra genel olarak Uluslararası Salib-i Ahmer Cemiyeti aracılığıyla paranın verileceği isim listesi teslim edilirdi⁵⁸². Ardından Hilâl-i Ahmer tarafından belirlenen talimatlar dâhilinde liste ve paralar garnizon kumandanlıklarına teslim edilirdi⁵⁸³. Esire para, imzası karşılığında verilmekteydi. İsmi tespit edilemeyen veya başka yere gönderilenlerin paraları Hilâl-i Ahmer'e geri teslim edilirdi. Bundan başka para gönderilen kişi hasta ise para bulunduğu başhekimliliğe teslim edilir. Söz konusu paralar rütbeye göre dağıtılmaktaydı⁵⁸⁴. Hilâl-i Ahmer aracılığı ile 1917 yılı Bağdat ve Kudüs esir kamplarındaki esirlere verilen paralar şöyle listelenmişti:

⁵⁷⁸ BOA, HR. SYS. 2225. 21.

⁵⁷⁹ TKA, Kutu No: 922, Belge No: 110.

⁵⁸⁰ TKA, Kutu No: 922, Belge No: 110. 1.

⁵⁸¹ BOA, HR. SYS. 2214. 4.

⁵⁸² TKA, Kutu No: 816, Belge No: 38. 2.

⁵⁸³ TKA, Kutu No: 953, Belge No: 6; ATASE, Kls, 377, Dos. 449, Fh. 39. 7.

⁵⁸⁴ TKA, Kutu No: 818, Belge No: 72.

Tablo 29. Osmanlı Hilal-i Amer Cemiyeti Üsera Komisyonu Aracılığı İle Bağdat Kampındaki Esire Teslim Edilen Paralar (1917)⁵⁸⁵

<i>Numara</i>	<i>Esirin Adına</i>	<i>Kamp</i>	<i>Dolar</i>	<i>Durumu</i>
2133	Atherton Nathan	Bağdat	59.50	
2160	Cassidy Frank	Bağdat	59.50	
2163	Stubbs Arthur	Bağdat	59.50	
2167	Lord Joseph	Bağdat	59.50	
2169	Jones D.	Bağdat	59.50	
2170	Broadhurst G.	Bağdat	59.50	
2172	Gettings Harold	Bağdat	...	Öldü (25.11.1917)
2175	Borking	Bağdat	69.50	
2435	Ellis E. L/C	Bağdat	69.50	
2436	Gardiner G. E. Pte	Bağdat	69.50	
2437	Hames Pte	Bağdat	69.50	
2438	Harris A.T.	Bağdat	69.50	
2439	Meades J. Pte	Bağdat	69.50	
2440	Miles Mark L/C	Bağdat	69.50	
2593	Prison Anglais-İndiens	Bağdat	15.000.00	
2594	A.Holmes	Bağdat	600.00	

⁵⁸⁵ TKA, Kutu No: 816, Belge No: 31; TKA, Kutu No: 816, Belge No: 31. 1; TKA, Kutu No: 816, Belge No: 31. 2.

2657	Capes H.	Bağdat	66.50	
2658	Lincoln E	Bağdat	66.50	
2659	Nathan Atherton	Bağdat	66.50	
2660	Borking	Bağdat	66.50	
2661	Broadhurt G.	Bağdat	66.50	
2662	Cassidy F.	Bağdat	66.50	
2663	Harrold Gettings	Bağdat	...	Öldü (25.3.1917)
2664	Dick Jones	Bağdat	66.50	
2665	Josept Lord	Bağdat	66.50	
2666	Stubba A.	Bağdat	66.50	
2667	Hamara F.	Bağdat	66.50	
2668	Harris A.T.	Bağdat	66.50	
2669	Meades J.	Bağdat	66.50	
2670	Mark Miles L/C	Bağdat	66.50	
2671	Ribay	Bağdat	66.50	
2672	Cripps F.	Bağdat	66.50	
2673	Frost S.	Bağdat	66.50	
2674	Beaker J.	Bağdat	66.50	
2675	Brushch H.	Bağdat	66.50	

2676	Ach. Bambar G.T. Brawn	Bağdat	66.50	
2677	Ach. Bambar Martin A.	Bağdat	66.50	
2678	Redding F.W.	Bağdat	66.50	
2679	Q. M. S. A. Sharman	Bağdat	66.50	
2680	Stewart R.	Bağdat	66.50	
2681	B. S. M. F. Welford	Bağdat	66.50	
2682	H. Webbs	Bağdat	66.50	
2683	Gur. Horsman	Bağdat	66.50	
2684	G.W.A. Newitt	Bağdat	66.50	
3170	Nathan Atherton	Bağdat	69.50	
3173	J. Borking	Bağdat	69.50	
3174	G. Broadhurst	Bağdat	69.50	
3175	H. Capes	Bağdat	69.50	
3176	F. Cassidy	Bağdat	69.50	
3177	Gettings Herold	Bağdat	69.50	Öldü (1917)
3178	Jones Dick	Bağdat	69.50	
3179	Lord Josept	Bağdat	69.50	
3180	Stubs A.	Bağdat	69.50	
3181	F. T. S. Nathan Atherton	Bağdat	68.50	

3182	J. Borking	Bağdat	68.50	
3183	G. Broadhurst	Bağdat	68.50	
3184	F. Cassidy	Bağdat	68.50	
3185	Dick Jones	Bağdat	68.50	
3186	Josept Lord	Bağdat	68.50	
3187	A.Stubba	Bağdat	68.50	
3188	H. Capes	Bağdat	68.50	
3189	E. Lincoln	Bağdat	68.50	
3190	F. Cripps	Bağdat	68.50	
3191	A.T. Harria	Bağdat	68.50	
3192	S. Frost	Bağdat	68.50	
3193	F. Hamers	Bağdat	68.50	
3194	J. Neades	Bağdat	68.50	
3195	G. A. Bishop	Bağdat	68.50	
3196	K. J. H. Leach	Bağdat	68.50	
3197	Risby	Bağdat	68.50	
3198	H. Brusch	Bağdat	68.50	
3199	G. T. Brown	Bağdat	68.50	
3200	A.Martin	Bağdat	68.50	
3201	F. D. Redding	Bağdat	68.50	

3202	R. Stewart	Bağdat	68.50	
3203	B. S. M. F. Welford	Bağdat	68.50	
3204	J. Breaker	Bağdat	68.50	
3205	H. Webb	Bağdat	68.50	
3206	Horsmann	Bağdat	68.50	
3207	G.W.A. Newist	Bağdat	68.50	
3704	Breaker	Bağdat	120.00	
3705	Meades	Bağdat	120.00	
3706	J. Titoombs	Bağdat	120.00	

Başkumandanlık Umum Vekâleti'ne bağlı Şimendifer Şubesi Müdürlüğü tarafından İstanbul Hilâl-i Ahmer Genel Merkezi'ne gönderilen yazıda Bağdat İnşaat Kıtâatı Müfettişliği'ne gönderilmesi istenen 61.950 kuruş paradan 910 kuruşu Halep'de bulunan Gazze ve Suriye esirlerine verilirken, kalan 52.850 kuruş Resulayn'dan itibaren mevcut kamplara esir başı 50 kuruş teslim edildi. Teslimat karşılığında alınan makbuzların Hilâl-i Ahmer'e verilmesi için 17 Ekim 1917 tarihinde Bağdat kıtaat müfettişliğine teslim edildiğini telgraf yoluyla bildirdi⁵⁸⁶.

⁵⁸⁶ **TKA**, Kutu No: 953, Belge No: 20; **TKA**, Kutu No: 953, Belge No: 3. 1.

Tablo 30. Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Üsera Komisyonu Aracılığı İle Kudüs Esir Garnizonunda Bulunan Esirlere Teslim Edilen Paralar (1917)⁵⁸⁷

<i>Numara</i>	<i>Gönderen</i>	<i>Dolar</i>
16372	Aux Officiers Anglais Sans Dépas. Lics. 5. Ch.	8000.00
16373	Aux Prisonniers Anglais Sans Dépas. Lics. 4. Ch.	4400.00
16374	Aux Officiers Anglo-İndlent	900.00
16375	Aux Prisonniers Anglo-İndlent	200.00
16376	George Cherritt	100.00
16377	George Phillipe	100.00
16378	G. Parkinks	100.00
16379	George Cooper	100.00
16380	Capt N. C. Spackman	1500.00
16381	2/Lieut. Alexsander Cox	1500.00
16382	2/Lieut. G. B. Johnson	750
16383	Pte. Reynolds E.	81
16384	Pte. Chorrtt C.	81
16385	Pte. Beswick J. H.	81
16386	Shaw S. Pte	81

⁵⁸⁷ Listede ayrıca esir imzaları da mevcuttur.

16387	Bradley B. Pte	81
16388	Bird J.	119
16389	Palmer C. V.	791
16390	Floyer E.A.	777
16391	Napier J.	466

Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin bir diğer yardım faaliyeti ise esirlere gıda ve eşya paketi gönderimine aracılık etmektir. Para gönderimlerinde olduğu gibi paket gönderimleri de belirli kurallar dâhilinde yapılmaktaydı. Esire gönderilen paketler önce İstanbul Genel Merkezi'ne geliyordu. Ardından kontrol edilen paketler memurlar aracılığıyla yanında paketi teslim alacak esirlerin listesiyle beraber kamp komutanına verilmekteydi. Komutan paketleri kontrol ettikten sonra makbuz karşılığında esirlere verip, ardından söz konusu makbuzlar Hilâl-i Ahmer memuruna gönderilirdi. Ancak Bağdat ve Resulayn gibi uzak kamplara Amerikan Konsoloslugu aracılığıyla bölgedeki Hilâl-i Ahmer Merkezleri'ne teslim etmekteydi⁵⁸⁸. Mesela, Halep'teki Amerika Birleşik Devletleri Konsolosu 7 Kasım 1916'da Resulayn'daki⁵⁸⁹ Hintli ve İngiliz savaş esirleri için belirli miktarlarda kıyafet söz konusu şehirde bulunan Hilâl-i Ahmer Merkezi'ne yolladı⁵⁹⁰. Şayet paket gönderilen esir vefat etmişse eşyaları Hilâl-i Ahmer'e teslim edilmekteydi⁵⁹¹. 2 Şubat 1917 tarihinde ise Halep Amerikan Konsolosluğundan gönderilen Resulayn'daki Hintli ve İngiliz esirlerine verilen eşyanın karşılığında Halep Hilâl-i Ahmer Merkezi tarafından alınan makbuzlar İstanbul Hilâl-i Ahmer Genel Merkezi'ne gönderildi⁵⁹².

⁵⁸⁸ BOA, HR. SYS. 2225. 21.

⁵⁸⁹ TKA, Kutu No: 642, Belge No: 103.

⁵⁹⁰ TKA, Kutu No: 816, Belge No: 160.

⁵⁹¹ TKA, Kutu No: 822, Belge No: 349.

⁵⁹² TKA, Kutu No: 664, Belge No: 3.

Tablo 31. Halep Amerikan Konsolosluğunun Esirlere Gönderdiği Eşyalar⁵⁹³

<i>Türü</i>	<i>Adedi</i>
Pabuç	258
Battaniye	750
Gömlek	950
Battaniye	750
Külot	750
Pantolon	370
Memurlar için takım elbise	7
Memurlar için paltolar	7

⁵⁹³ TKA, Kutu No: 642, Belge No: 103.

SONUÇ

Osmanlı Hilâl-i Ahmer (Kızılay) Cemiyeti, 1864 Cenevre Sözleşmesi'ne bağlı olmasından dolayı tarafsız ve uluslararası aynı zamanda millî bir sivil toplum kuruluşudur. Cemiyet'in ilk kuruluş amacı savaş dönemlerinde yaralı ve hasta askerlere yardımcı olmaktı. Ancak yeniden kurulduğu 1911 yılında hazırlanan nizamnamesiyle hem içerisinde kadınlarında görev aldığı yeni bir teşkilat yapısı oluşmuş hem de sadece savaşta değil barış döneminde de aktif olmayı amaçlayan bir kurum haline geldi. Lakin faaliyetlerini gerçekleştirmek için yeterli teşkilat ağına ve bütçeye sahip olma fırsatı bulamadan Trablusgarp ardından Balkan savaşlarının getirmiş olduğu sorunlar ile mücadele etti. Söz konusu olumsuzluklar nedeniyle ekonomik yönden kendini geliştirememişse de önemli tecrübeler kazandı. 1914 yılında seferberlik ilan edilince savaşın ne tür sorunları da beraberinde getireceğini bilen Hilâl-i Ahmer Genel Merkez Heyeti hazırlıklarını bu yönde yaptı. Merkez, bir taraftan Avrupa'da temsilcilikler açarak para, malzeme ve bilgi akışı sağladı. Diğer taraftan da hanedan üyeleri ve hükümet ile sıkı bağını kullanarak vilayetlerdeki vali, kaymakam ve şehrin tanınmış şahsiyetlerine İstanbul Hilâl-i Ahmer Genel Merkezi'ne bağlı merkez ve şubeler açma çağrısında bulundu. Çağrıya olumlu yanıt veren vilayetlere nizamnameler gönderilerek sistemli bir şekilde teşkilat ağı güçlendirilmeye çalışıldı. Bu bağlamda Birinci Dünya Savaşı'nın güney cepheleri diye adlandırdığımız Bağdat, Musul, Halep, Şam, Cebel-i Lübnan, Kudüs'ü Şerif ve Yemen'de de Hilâl-i Ahmer merkezleri açıldı. Bu merkezler hem orduların ihtiyacı olan sıhhi malzeme ve eşyanın satın alınması için çeşitli faaliyetlerle topladıkları paraları İstanbul Genel Merkezi'ne gönderiyor. Hem de bölgedeki teşkilat ağını geliştirerek yakınında bulunan cephelerdeki askerlerin ihtiyaçlarını karşılıyordu. Bunun dışında yerel halka da destek oluyorlardı. Her bir merkezin öne çıkan bir yönü mevcuttu. Mesela, Cebel-i Lübnan kıtlık dönemi yaşamasına rağmen Genel Merkez'e sürekli nakit para akışı sağlamaktaydı. Yemen Merkezi ise daha çok bölgesindeki askerlerin ihtiyaçlarını karşılamaya odaklanmıştı. Söz konusu merkezlerin her birinde kadınlar da aktif rol oynamış, kurdukları Hilâl-i Ahmer Hanımlar merkezleri ile hem Cemiyet'e nakit para toplanmasında öncülük

etmişler hem de askerlerin ihtiyaçlarını karşılamaya çalışmışlardı. Bunların dışında savaştan çok önce özellikle Beyrut civarında Salib-i Ahmer cemiyetlerinin bulunduğu yerlerde kurulan Hilâl-i Ahmer merkezleri, Osmanlı Hükümeti'nin varlığını bölge halkına hissettirmişlerdir. Nitekim Amerikan Salib-i Ahmer Cemiyeti savaş boyunca özellikle Suriye Vilayeti'nde halkın açlıktan öldüğünü ve onlara yardım için gemilerle malzeme getirip dağıttığını Amerikan basınında paylaşmasıyla hem uluslararası mecralarda hem de bölge halkı üzerinde Osmanlı Devletine karşı olumsuz bir algı yaratmaya çalışmıştır. Bunun üzerine söz konusu haberler Osmanlı yetkililerince yalanlandığı gibi Amerika Salib-i Ahmer Cemiyeti'nin bölgedeki rahat tavırlarını bir nebze kısıtlamak adına Dâhiliye Nezareti tarafından alınan kararla Amerika Salib-i Ahmer Cemiyeti'nin bölgede yapacağı yardımların Hilâl-i Ahmer Cemiyeti ile ortak yürütülmesi istendi. Böylece bölge halkına yardım çalışmalarının sadece Amerika tarafından değil, Osmanlı halkı tarafından da yapıldığı gösterilmeye çalışıldı.

İstanbul Genel Merkezi cephelere yakın vilayetler başta olmak üzere tüm bölgelerde teşkilat ağını güçlendirerek orduya ve halka destek olmasının dışında direkt cephelere sıhhi heyetler gönderdi. Nitekim Birinci Dünya Savaşı'nın güney cephelerinde çalıştırılmak amacıyla Süveyş Heyet-i İmdadiyesi ve Medine-i Münevvere olmak üzere iki heyet oluşturuldu. Osmanlı Devleti'nin savaşa girmesiyle 4. Ordu Kumandanı Cemal Paşa'nın Kanal Cephesi'nde görevlendirmek amacıyla Hilâl-i Ahmer Merkezi'nden sıhhi bir heyet gönderilmesini istedi. Merkez, o sıralar İstanbul Mekteb-i Tıbbiye'de görevli olan Dr. Neşet Ömer (İrdelp) Bey başkanlığında içerisinde doktor, bakteriyolog ve hastabakıcıların olduğu Süveyş Heyet-i İmdadiyesi'ni kurarak Kudüs'e yolladı. Heyet, ordunun ihtiyacına göre Hafır'ül-Avce, Kudüs, Şam, Amman ve Der'a bölgelerinde sabit ve seyyar hastaneler açarak yaralı ve hasta askerleri tedavi etti. Bunun yanında asker ve bazen de esirlerin Şam'a doğru nakledilmesi için gerekli olan hazırlık faaliyetlerini üstlenmişti. Bunun dışında başta Bakteriyolog Arif Âta Bey olmak üzere gönderdiği bakteriyolog ve doktorların kurduğu komisyon sayesinde bölgede baş gösteren hastalıkların kaynağı tespit edip, o coğrafyada yaşayan insanların fizyoloji ve biyolojik yapısı göz önüne alınarak tedavi yöntemleri geliştirilmesinde öncülük edildi. Böylece asker ve halk arasında yayılan hastalıkların tedavisinde doğru yöntemlerin

uygulanmasında danışma mercii olundu. Ayrıca Heyet üyeleri kurulan laboratuvarında ilaçlar geliştirmelerinin yanında orduların ihtiyaçları olan ve İstanbul Hilâl-i Ahmer Genel Merkezi'nin Avrupa'dan temin ettiği ilaç ile sıhhi malzemelerin cephelere getirilmesinde katkıda aracılık etti. Bölgeye gönderilen bir diğer sıhhiye heyeti Medine-i Münevvere Heyetiydi. 1916 yılında yine 4. Ordu Kumandanı Cemal Paşa'nın emriyle Hicaz Kuvve-i Seferiye birliklerine yardım etmek amacıyla İstanbul Genel Merkezi tarafından ve Haseki Nisa Hastanesi hekimlerinden Dr. Galip Âta (Ataç) Bey'in başkanlığında kuruldu. Söz konusu heyet Medine'de açtığı 400 yataklı hastane sayesinde yaralı ve hasta askerleri tedavi etmiş aynı zamanda onların Şam'a doğru nakledilmeleri için hazırlık faaliyetlerini yürütmüştü. Hilâl-i Ahmer raporu ve belgelerine göre adı geçen cephelerde sadece bu iki heyet aracılığı ile tedavisi veya nakil hazırlığı yapılan kişi sayısı 50.000 üzerindedir. Bu sayıya başta Bağdat Hilâl-i Ahmer Merkezi olmak üzere Cemiyet'in vilayetlerdeki çalışmaları eklendiğinde sayısı daha yüksek rakamlara ulaşmaktadır.

Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin yaptığı faaliyetler ciddi harcamalara neden oldu. Bunun için yurt için ve yurt dışı teşkilat ağı aracılığı ile önemli miktarda gelir elde edilmiştir. Bu paranın bir kısmı cephelerdeki temsilcilere nakdi olarak gönderilirken bir kısmı da ilaç, sıhhi malzeme ve eşya olarak satın alınıp tren yoluyla cephelere gönderildi. Faaliyetler çok uzak bir coğrafyada ve savaşın sebep olduğu zorluklara rağmen yapılan harcamalarda düzen ve şeffaflığa önemliydi. Nitekim Cemiyet'in bölgedeki temsilcileri yaptıkları harcamalar karşılığında makbuz alıp, belirli aralıklarla düzenledikleri raporlarla bütçelerinin durumları hakkında İstanbul Genel Merkezi'ne hesap vermekteydiler.

Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin bölgedeki bir diğer çalışması Osmanlı ve yabancı esirlere yönelik faaliyetleridir. Hilâl-i Ahmer hastanelerine zaman zaman getirilen esirlerin tedavileri ve kamplarına nakilleri için gerekli ihtiyaçlarının karşılanması dışında üç temel faaliyeti mevcuttur. Bunlardan ilki İstanbul Hilâl-i Ahmer Genel Merkezi'nin mesafe olarak çok uzağında olan bir coğrafyada esir listelerinin oluşturulmasında veya kayıp olan bir esirin durumunun tespiti için Cemiyet'in bölgedeki teşkilat ağından yararlanılmaktaydı. İkincisi Osmanlı ve yabancı esirlerin

resmi kurum ve aileleri ile olan iletişimi sağlamaktı. Üçüncüsü ise esirlerin söz konusu bölgelerde geride bıraktığı aileleri arasında ihtiyaç sahibi olanların tespit edilip, gerekli yardımları yapmaktı. Bunun dışında Cemiyet sadece esir aileleri değil, hali hazırda görevde olan askerlerin işgal bölgelerindeki ailelerinin daha güvenli alanlara gitmeleri için maddi destekte bulundu. Cemiyet, bunların dışında savaş esnasında uyulması gereken uluslararası savaş hukukunun bölgedeki temsilcilerinden oldu. Nitekim dokunulmazlığın sembolü olan Hilâl-i Ahmer işaretinin yok sayılarak gerek hastanelere ve sıhhi bölüklere gerekse sıhhi nakliye vagonlara yapılan saldırılar önce cephedeki Hilâl-i Ahmer teşkilatları tarafından İstanbul Genel Merkezi'ne bildirilmekte, oradan saldırılar uluslararası alanda protesto edilmekteydi. Bunun dışında cephelerden kalıcı kamplara götürülen esirlerin kötü muameleye maruz bırakılması durumları da yine Hilâl-i Ahmer Cemiyeti tarafından protesto edilerek, Osmanlı esirlerinin hakları uluslararası mecrada savunulmaktaydı.

BİBLİYOGRAFYA

1. ARŞİVLER

1.1.Milli Savunma Bakanlığı Arşiv ve Askerî Tarih Daire Başkanlığı

Birinci Dünya Harbi Kataloğu (BDH)

BDH, Klasör No: 2417, Dosya No: 19, Fihrist: 9.

BDH, Klasör No: 2417, Dosya No: 19, Fihrist: 9. 2.

BDH, Klasör No: 2417, Dosya No: 19, Fihrist: 10. 2.

BDH, Klasör No: 2463, Dosya No: 291, Fihrist: 14.

BDH, Klasör No: 2463, Dosya No: 291, Fihrist: 1. 42.

BDH, Klasör No: 2463, Dosya No: 291, Fihrist: 1. 43.

BDH, Klasör No: 2463, Dosya No: 291, Fihrist: 1. 45.

BDH, Klasör No: 2463, Dosya No: 292, Fihrist: 1. 40.

BDH, Klasör No: 2463, Dosya No: 292, Fihrist: 1. 44.

BDH, Klasör No: 2465, Dosya No: 306, Fihrist: 1.

BDH, Klasör No: 2478, Dosya No: 382, Fihrist: 1. 2.

BDH, Klasör No: 2478, Dosya No: 382, Fihrist: 1. 7.

BDH, Klasör No: 2478, Dosya No: 382, Fihrist: 1. 44.

BDH, Klasör No: 2478, Dosya No: 382, Fihrist: 1. 49.

BDH, Klasör No: 449, Dosya No: 1, Fihrist: 38.

1.2.Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

Dâhiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Müdürlüğü Dördüncü Şube (DH. EUM. 4. ŞB.)

BOA, DH. EUM. 4. ŞB. 7. 36.

İrade-i Umumiye Evrakı (DH. İ. UM.)

BOA, DH. İ. UM. 79. 18

İrade-i Umumiye Evrakı Ekleri (DH. İ. UM. EK.)

BOA, DH. İ. UM. EK. 4. 27.

BOA, DH. İUM. EK. 46. 45.

Dâhiliye Nezareti Kalemi Mahsus Evrakı (DH. KMS.)

BOA, DH. KMS. 35. 2.

BOA, DH. KMS. 28. 31.

Dâhiliye Nezareti Şifre Evrakı (DH. ŞFR.)

BOA, DH. ŞFR. 54. 50.

BOA, DH. ŞFR. 67. 253.

BOA, DH. ŞFR. 70. 22. 1. 1.

BOA, DH. ŞFR. 72. 85. 1. 1.

Hariciye Nezareti Siyasi (HR. SYS.)

BOA, HR. SYS. 2170. 3

BOA, HR. SYS. 2214. 1.

BOA, HR. SYS. 2214. 3.

BOA, HR. SYS. 2214. 4.

BOA, HR. SYS. 2222. 16.

BOA, HR. SYS. 2223. 34.

BOA, HR. SYS. 2225. 21.

BOA, HR. SYS. 2228. 11.

İrade Dosya Usulü (İ. DUİT.)

BOA, İ. DUİT. 74. 55.

BOA, İ. DUİT, 74.57.

İrade Taltifat (İ.TAL.)

BOA, İ.TAL. 506. 39. 2

Maarif Nezareti Mektubi Kalemi (MF. MKT.)

BOA, MF. MKT. 1200. 15.

Meclis-i Vükelâ Mazbataları (MV.)

BOA, MV. 241. 221.

BOA, MV. 243. 24.

BOA, MV. 243. 67. 1

BOA, MV. 244. 94. 1.

BOA, MV. 257. 92.

BOA, MV. 257. 118.

Şura-yı Devlet Evrakı (ŞD.)

BOA, ŞD. 45. 8.

1.2.Türk Kızılay Arşivi (TKA)

Belgeler

TKA, Kutu No: 12, Belge No: 256.

TKA, Kutu No: 14, Belge No: 259.

TKA, Kutu No: 16, Belge No: 149.

TKA, Kutu No: 23, Belge No: 268.

TKA, Kutu No: 23, Belge No: 272.

TKA, Kutu No: 23, Belge No: 349.

TKA, Kutu No: 23, Belge No: 350.

TKA, Kutu No: 27, Belge No: 75.

TKA, Kutu No: 27, Belge No: 79.

TKA, Kutu No: 27, Belge No: 139.

TKA, Kutu No: 27, Belge No: 175.

TKA, Kutu No: 27, Belge No: 210.

TKA, Kutu No: 27, Belge No: 211.

TKA, Kutu No: 27, Belge No: 212.

TKA, Kutu No: 27, Belge No: 241.

TKA, Kutu No: 27, Belge No: 241. 2.

TKA, Kutu No: 27, Belge No: 241. 3.

TKA, Kutu No: 27, Belge No: 252.

TKA, Kutu No: 28, Belge No: 79.

TKA, Kutu No: 36, Belge No: 13.
TKA, Kutu No: 36, Belge No: 28.
TKA, Kutu No: 36, Belge No: 35.
TKA, Kutu No: 44, Belge No: 64.
TKA, Kutu No: 44, Belge No: 183.
TKA, Kutu No: 44, Belge No: 184.
TKA, Kutu No: 44, Belge No: 194.
TKA, Kutu No: 68, Belge No: 58.
TKA, Kutu No: 78, Belge No: 44.
TKA, Kutu No: 78, Belge No: 53.
TKA, Kutu No: 78, Belge No: 62.
TKA, Kutu No: 78, Belge No: 173.
TKA, Kutu No: 78, Belge No: 242.
TKA, Kutu No: 78, Belge No: 324.
TKA, Kutu No: 79, Belge No: 183.
TKA, Kutu No: 79, Belge No: 190.
TKA, Kutu No: 79, Belge No: 214.
TKA, Kutu No: 94, Belge No: 79.
TKA, Kutu No: 94, Belge No: 93. 1.
TKA, Kutu No: 104, Belge No: 4.
TKA, Kutu No: 110, Belge No: 70.
TKA, Kutu No: 126, Belge No: 82.
TKA, Kutu No: 147, Belge No: 3.
TKA, Kutu No: 155, Belge No: 72.
TKA, Kutu No: 156, Belge No: 11. 6.
TKA, Kutu No: 156, Belge No: 11. 8.
TKA, Kutu No: 156, Belge No: 83.
TKA, Kutu No: 156, Belge No: 147
TKA, Kutu No: 156, Belge No: 147. 1.
TKA, Kutu No: 156, Belge No: 147. 3.
TKA, Kutu No: 156, Belge No: 147. 4.

TKA, Kutu No: 156, Belge No: 147. 5
TKA, Kutu No: 156, Belge No:147. 14.
TKA, Kutu No: 156, Belge No:147. 15.
TKA, Kutu No: 156, Belge No: 152.
TKA, Kutu No: 156, Belge No: 204.
TKA, Kutu No: 156, Belge No: 208.
TKA, Kutu No: 156, Belge No: 215.
TKA, Kutu No: 156, Belge No: 326.
TKA, Kutu No: 158, Belge No: 3.
TKA, Kutu No: 158, Belge No: 56.
TKA, Kutu No: 158, Belge No: 56. 2.
TKA, Kutu No: 158, Belge No: 56. 3.
TKA, Kutu No: 158, Belge No: 56. 5.
TKA, Kutu No: 158, Belge No: 56. 6.
TKA, Kutu No: 158, Belge No: 81.
TKA, Kutu No: 158, Belge No: 126.
TKA, Kutu No: 160, Belge No: 27.
TKA, Kutu No: 160, Belge No: 29.
TKA, Kutu No: 160, Belge No: 29. 1.
TKA, Kutu No: 160, Belge No: 30-31.
TKA, Kutu No: 160, Belge No: 41.
TKA, Kutu No: 160, Belge No: 42.
TKA, Kutu No: 160, Belge No: 49.
TKA, Kutu No: 160, Belge No: 49. 1.
TKA, Kutu No: 160, Belge No: 51.
TKA, Kutu No: 160, Belge No: 70.
TKA, Kutu No: 160, Belge No: 72.
TKA, Kutu No: 161, Belge No: 1.
TKA, Kutu No: 161, Belge No: 2.
TKA, Kutu No: 161, Belge No: 3.
TKA, Kutu No: 165, Belge No: 13. 1.

TKA, Kutu No: 198, Belge No: 18.
TKA, Kutu No: 221, Belge No: 15. 1.
TKA, Kutu No: 221, Belge No: 15. 5.
TKA, Kutu No: 221, Belge No: 15. 6.
TKA, Kutu No: 221, Belge No: 44. 1.
TKA, Kutu No: 221, Belge No: 78.
TKA, Kutu No: 221, Belge No: 114.
TKA, Kutu No: 211, Belge No: 115. 6.
TKA, Kutu No: 252, Belge No: 50.
TKA, Kutu No: 252, Belge No: 50. 1.
TKA, Kutu No: 252, Belge No: 57.
TKA, Kutu No: 270, Belge No: 25.
TKA, Kutu No: 270, Belge No: 30. 38.
TKA, Kutu No: 270, Belge No: 30. 41.
TKA, Kutu No: 270, Belge No: 30. 42.
TKA, Kutu No: 270, Belge No: 30. 43.
TKA, Kutu No: 304, Belge No: 226.
TKA, Kutu No: 312, Belge No: 7.
TKA, Kutu No: 313, Belge No: 15.
TKA, Kutu No: 313, Belge No: 107.
TKA, Kutu No: 322, Belge No: 16.
TKA, Kutu No: 322, Belge No: 17.
TKA, Kutu No: 322, Belge No: 19.
TKA, Kutu No: 322, Belge No: 23.
TKA, Kutu No: 322, Belge No: 37. 1.
TKA, Kutu No: 345, Belge No: 18.
TKA, Kutu No: 393, Belge No: 15.
TKA, Kutu No: 393, Belge No: 15. 1.
TKA, Kutu No: 393, Belge No: 15. 2.
TKA, Kutu No: 394, Belge No: 40.
TKA, Kutu No: 394, Belge No: 40. 1

TKA, Kutu No: 510, Belge No: 1.
TKA, Kutu No: 510, Belge No: 2.
TKA, Kutu No: 510, Belge No: 3.
TKA, Kutu No: 510, Belge No: 4.
TKA, Kutu No: 510, Belge No: 5.
TKA, Kutu No: 510, Belge No: 6.
TKA, Kutu No: 510, Belge No: 7.
TKA, Kutu No: 510, Belge No: 8.
TKA, Kutu No: 510, Belge No: 9.
TKA, Kutu No: 510, Belge No: 10.
TKA, Kutu No: 510, Belge No: 11.
TKA, Kutu No: 510, Belge No: 12.
TKA, Kutu No: 510, Belge No: 13.
TKA, Kutu No: 510, Belge No: 14.
TKA, Kutu No: 510, Belge No: 15.
TKA, Kutu No: 510, Belge No: 16.
TKA, Kutu No: 510, Belge No: 17.
TKA, Kutu No: 510, Belge No: 18.
TKA, Kutu No: 510, Belge No: 19.
TKA, Kutu No: 510, Belge No: 20.
TKA, Kutu No: 510, Belge No: 21.
TKA, Kutu No: 510, Belge No: 22.
TKA, Kutu No: 510, Belge No: 31.
TKA, Kutu No: 510, Belge No: 38.
TKA, Kutu No: 510, Belge No: 41.
TKA, Kutu No: 510, Belge No: 42. 1.
TKA, Kutu No: 510, Belge No: 47.
TKA, Kutu No: 510, Belge No: 53.
TKA, Kutu No: 510, Belge No: 55.
TKA, Kutu No: 510, Belge No: 56.
TKA, Kutu No: 510, Belge No: 58.

TKA, Kutu No: 510, Belge No: 63.
TKA, Kutu No: 510, Belge No: 63. 1.
TKA, Kutu No: 510, Belge No: 67.
TKA, Kutu No: 510, Belge No: 82.
TKA, Kutu No: 510, Belge No: 101.
TKA, Kutu No: 510, Belge No: 107.
TKA, Kutu No: 510, Belge No: 108.
TKA, Kutu No: 510, Belge No: 109.
TKA, Kutu No: 510, Belge No: 138.
TKA, Kutu No: 510, Belge No: 141.
TKA, Kutu No: 510, Belge No: 147. 3.
TKA, Kutu No: 510, Belge No: 147. 4.
TKA, Kutu No: 510, Belge No: 166.
TKA, Kutu No: 510, Belge No: 166. 1.
TKA, Kutu No: 510, Belge No: 182.
TKA, Kutu No: 510, Belge No: 182. 1.
TKA, Kutu No: 510, Belge No: 202.
TKA, Kutu No: 510, Belge No: 277.
TKA, Kutu No: 510, Belge No: 289.
TKA, Kutu No: 510, Belge No: 292.
TKA, Kutu No: 510, Belge No: 336.
TKA, Kutu No: 510, Belge No: 342.
TKA, Kutu No: 532, Belge No: 1.
TKA, Kutu No: 532, Belge No: 30.
TKA, Kutu No: 532, Belge No: 34.
TKA, Kutu No: 532, Belge No: 36.
TKA, Kutu No: 532, Belge No: 91.
TKA, Kutu No: 532, Belge No: 101.
TKA, Kutu No: 532, Belge No: 101. 1.
TKA, Kutu No: 532, Belge No: 124.
TKA, Kutu No: 532, Belge No: 125.

TKA, Kutu No: 532, Belge No: 139.
TKA, Kutu No: 532, Belge No: 140.
TKA, Kutu No: 532, Belge No: 146.
TKA, Kutu No: 532, Belge No: 177.
TKA, Kutu No: 532, Belge No: 188.
TKA, Kutu No: 535, Belge No: 3.
TKA, Kutu No: 535, Belge No: 6.
TKA, Kutu No: 568, Belge No: 542.
TKA, Kutu No: 573, Belge No: 2.
TKA, Kutu No: 573, Belge No: 3.
TKA, Kutu No: 574, Belge No: 3.
TKA, Kutu No: 632, Belge No: 3.
TKA, Kutu No: 632, Belge No: 3. 1.
TKA, Kutu No: 632, Belge No: 3. 2.
TKA, Kutu No: 632, Belge No: 3. 3.
TKA, Kutu No: 632, Belge No: 3. 4.
TKA, Kutu No: 632, Belge No: 3. 5.
TKA, Kutu No: 632, Belge No: 3. 6.
TKA, Kutu No: 632, Belge No: 3. 7.
TKA, Kutu No: 632, Belge No: 27.
TKA, Kutu No: 632, Belge No: 27. 1.
TKA, Kutu No: 632, Belge No: 37. 1.
TKA, Kutu No: 632, Belge No: 38.
TKA, Kutu No: 632, Belge No: 38. 1.
TKA, Kutu No: 632, Belge No: 38. 2.
TKA, Kutu No: 632, Belge No: 40.
TKA, Kutu No: 632, Belge No: 40. 1.
TKA, Kutu No: 632, Belge No: 53.
TKA, Kutu No: 632, Belge No: 58. 1.
TKA, Kutu No: 632, Belge No: 63.
TKA, Kutu No: 632, Belge No: 83. 1.

TKA, Kutu No: 632, Belge No: 83. 6.
TKA, Kutu No: 632, Belge No: 83. 7.
TKA, Kutu No: 632, Belge No: 83. 8.
TKA, Kutu No: 632, Belge No: 83. 9.
TKA, Kutu No: 632, Belge No: 87.
TKA, Kutu No: 642, Belge No: 45. 3.
TKA, Kutu No: 642, Belge No: 103.
TKA, Kutu No: 642, Belge No: 101.
TKA, Kutu No: 642, Belge No: 101. 1.
TKA, Kutu No: 642, Belge No: 103.
TKA, Kutu No: 645, Belge No: 18.
TKA, Kutu No: 664, Belge No: 3.
TKA, Kutu No: 675, Belge No: 69.
TKA, Kutu No: 697, Belge No: 83.
TKA, Kutu No: 714, Belge No: 40.
TKA, Kutu No: 714, Belge No: 45.
TKA, Kutu No: 714, Belge No: 85.
TKA, Kutu No: 746, Belge No: 16.
TKA, Kutu No: 746, Belge No: 16. 82.
TKA, Kutu No: 746, Belge No: 37.
TKA, Kutu No: 746, Belge No: 45.
TKA, Kutu No: 746, Belge No: 46. 1.
TKA, Kutu No: 746, Belge No: 60.
TKA, Kutu No: 746, Belge No: 83.
TKA, Kutu No: 746, Belge No: 107.
TKA, Kutu No: 746, Belge No: 108.
TKA, Kutu No: 746, Belge No: 119. 1.
TKA, Kutu No: 746, Belge No: 146.
TKA, Kutu No: 753, Belge No: 25.
TKA, Kutu No: 771, Belge No: 49.
TKA, Kutu No: 771, Belge No: 67.

TKA, Kutu No: 816, Belge No: 31.
TKA, Kutu No: 816, Belge No: 31. 1.
TKA, Kutu No: 816, Belge No: 31. 2.
TKA, Kutu No: 816, Belge No: 38.
TKA, Kutu No: 816, Belge No: 38. 1.
TKA, Kutu No: 816, Belge No: 38. 2.
TKA, Kutu No: 816, Belge No: 160.
TKA, Kutu No: 861, Belge No: 361. 2.
TKA, Kutu No: 822, Belge No: 349.
TKA, Kutu No: 900, Belge No: 94.
TKA, Kutu No: 903, Belge No: 1.
TKA, Kutu No: 908, Belge No: 53.
TKA, Kutu No: 922, Belge No: 110.
TKA, Kutu No: 922, Belge No: 110. 1.
TKA, Kutu No: 953, Belge No: 78. 2.
TKA, Kutu No: 1043, Belge No: 60.
TKA, Kutu No: 1043, Belge No: 77.
TKA, Kutu No: 1043, Belge No: 104.
TKA, Kutu No: 1043, Belge No: 131.
TKA, Kutu No: 1043, Belge No: 131. 1
TKA, Kutu No: 1513, Belge No: 1. 12.
TKA, Kutu No: 1513, Belge No: 3. 12.
TKA, Kutu No: 1513, Belge No: 3. 47.
TKA, Kutu No: 1513, Belge No: 4. 36.
TKA, Kutu No: 1513, Belge No: 4. 71.
TKA, Kutu No: 1513, Belge No: 4. 73.
TKA, Kutu No: 1513, Belge No: 5. 33.
TKA, Kutu No: 1513, Belge No: 6. 6.
TKA, Kutu No: 1513, Belge No: 6. 69.
TKA, Kutu No: 1513, Belge No: 6. 39 a.

TKA, Kutu No: 1513, Belge No: 6. 74.
TKA, Kutu No: 1513, Belge No: 6. 101.
TKA, Kutu No: 1513, Belge No: 7. 5.
TKA, Kutu No: 1513, Belge No: 8. 27.
TKA, Kutu No: 1513, Belge No: 12.
TKA, Kutu No: 1513, Belge No: 12. 66.

Fotoğraflar (Türk Kızılay Arşivi, Çerçeveli Resimler Dosyası)

Çerçeveli Resim: 11.
Çerçeveli Resim: 23.
Çerçeveli Resim: 26.
Çerçeveli Resim: 27.
Çerçeveli Resim: 30.
Çerçeveli Resim: 34.
Çerçeveli Resim: 119.
Çerçeveli Resim: 157.
Çerçeveli Resim: 159.
Çerçeveli Resim: 191.
Çerçeveli Resim: 218.
Çerçeveli Resim: 224.
Çerçeveli Resim: 226.
Çerçeveli Resim: 270.
Çerçeveli Resim: 271.
Çerçeveli Resim: 272.
Çerçeveli Resim: 276.
Çerçeveli Resim: 279.
Çerçeveli Resim: 280.
Çerçeveli Resim: 281.
Çerçeveli Resim: 282.

2. RESMÎ YAYINLAR

2.1.Salname, Nizamname ve Talimatnameler

Salnameler

Salnâme-i Vilâyet-i Bağdat, Bağdat 1329.

Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti Salnamesi, Ahmet İhsan ve Şürekâsı, İstanbul 1329.

Nizamnameler

Menzil Hidematı Nizamnamesi, Matbaa-i Askeriye, İstanbul 1327.

Ordu Sıhhiye Müfettişleri ve Kolordu ve Fırka Sertabibleri ve Kıtaat Etıbbası ve Vazifesine Dair Nizamname, Askeri Matbaası, İstanbul 1327.

Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti, Nizamname-i Esasisi, Agop Matosyan Matbaası, İstanbul 1327

Osmanlı Hilal-i Ahmer Madalyaları Nizamnamesi, Ahmet İhsan ve Şürekâsı, İstanbul 1333.

Seferde Hidemat-ı Sıhhiye Nizamnamesi, Matbaa-i Askeriye, 1326.

Talimatnameler

Efrâd-ı Sıhhiye ve Askeri Hastabakıcıları ve Tezkereci Efrâd ve Sıhhiye Bölüklerinin Vak-i Hazarda Talim ve Terbiyesiyle Seferde Suret-i İstihdam ve Teşkilleri Hakkında Talimat, Daire-i Askeriye Matbaası, İstanbul 1325.

Sansür Talimatnamesi, Matba-yı Askeriye, İstanbul 1330.

Sevkiyat-ı Askeriyede Çalışan ve Sahil Müfettişliği İle Hilal-i Ahmer Mahiyetine Tahsis Kılınan Vapurların Süvari Makinist ve Mürettebatı Sâ'iresine Mahsus Talimatnamedir, Şirket-i Hayriye, 1331.

Sıhhiye Merkez-i İstihbârât Kalemi, Vakt-i Seferde İstihbarat-ı Sıhhiyeye Dair Muvakkat Talimat, Matbaa-i Askeriye, İstanbul 1329.

Üserâ-yı Harbiye ile Sivil Üserâyâ Dair İngiltere Hükümeti ile Hükümet-i Osmaniye Beyninde Münakid İtilafnâme, Matbaa-i Askeriye, İstanbul 1334.

2.2.Rapor

Agreement between the British and Ottoman Governments Respecting Prisoners of Warrant Civilians, Stationery Office, London 1918.

Comité International De La Croix-Rouge, **Rapports De Mm. F. Thormeyer, Em. Schoch & Dr F. Blanchod sur leurs visites aux camps de prisonniers de guerre ottomans et d'internés autrichiens et allemands aux Indes et en Birmanie**, Fevrier, Mars et Avril 1917.

Kasım İzzettin, **Hicaz Sıhhiye İdaresi Senevî Rapor**, Matbaa-i Amire, İstanbul 1330.

Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti Tarafından 330 Senesi Meclisi Umumisine Takdim Olunan Rapor, Hilal Matbaası, Dersaadet 1330.

Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti Rusya Üsera Murahhasası Yusuf Akçura Bey'in Raporu, Matbaa-yı Orhaniye, İstanbul 1335.

Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti Dördüncü Meclis-i Umumisi İdare Komisyonu Raporu, 1330.

Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti Meclisi Umumisine Takdim Olunan 1330 Senesi Hesâbat-ı Kat'ıyyesi İle 1331 Senesi Muhasebesi, Hilal Matbaası, İstanbul 1331.

Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti 1334 Senesinde Mün'akit Hilali Ahmer Umumisi Heyet-i Muhteremesine Takdim Edilen Rapor, Ahmet İhsan ve Şirketi, İstanbul 1334.

1915-1928 Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti Raporları, İstanbul (t.y).

**The British and Ottoman Governments- Prisoners of War and Civilians,
Published By His Majestys Stationery Office, London, 1918.**

Wedgwood, Josiah C, **Commission Appointtd by Act of Parliament to Enquire into
the Operations of War in Mesopotamia, Together with a Separate Report,** London
1917.

3.SÜRELİ YAYINLAR

3.1.Gazeteler

Ahenk

Âti

Dersaadet

Hilâl-i Ahmer

İkdam

Sabah

Tarik

Tasvir-i Efkâr

Turan

Vakit

The New York Times

The New York Herald

3.2.Dergiler

Askeri Mecmua

Askeri Tarih Araştırmaları Dergisi

Askeri Tarih Belgeleri Dergisi

Askeri Tarih Bülteni

Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi

Belleten

Belgelerle Türk Tarih Dergisi

Harp Mecmuası

Kızılay Dergisi

Osmanlı Hilal-i Ahmer Mecmuası

Türk Yurdu

Poliklinik

Resimli Tarih Mecmuası

Silahlı Kuvvetler Dergisi

Servet-i Fûnun Mecmuası

Sosyal Bilimler Araştırmalar Dergisi

4.BAŞVURU ESERLERİ

Gazi Ahmet Muhtar Paşa, **Takvîmü's-Sinîn**, Haz. Yücel Dağlı ve Hamit Pehlivanlı, Genelkurmay Basımevi, Ankara 2003.

İngilizce Türkçe Müsterek Askeri Kısaltmalar Sözlüğü, Genelkurmay Basımevi, Ankara 2010.

KOCATÜRK, Utkan, **Açıklamaları Tıp Terimleri Sözlüğü**, Ankara Üniversitesi Yayınları, 1989.

Osmanlı'da Yer Adları, Haz. Tahir Sezen, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara 2017.

SAMİ, Şemseddin, **Kâmûs-ı Türkî**, Çağrı Yayınları, İstanbul, 2010.

5.ARAŞTIRMA ESERLER

5.1.Kitaplar

Ahmet Midhat, **Hilal-i Ahmer**, Kırkambar Matbaası, İstanbul 1296.

AKÇURA, Yusuf, **Suriye ve Filistin Mektupları**, Haz. İsmail Türkoğlu, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2016.

AKGÜN, Seçil-Murat Uluğtekin, **Hilal-i Ahmer'den Kızılay'a**, Beyda Basımevi, Ankara 2000.

Albay Muzaffer, **Birinci Dünya Savaşında Mısır Seferi Çerçevesinde Birinci Kanal Akını**, Haz. Hülya Toker, Genelkurmay Basımevi, Ankara 2006.

AKYAVAŞ, Ahmet Ragıp, **Tarih Mehşeri: Hatırat**, C. I, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2002.

ARIKAN, İbrahim, **Harp Hatıralarım: Bir Mehmetçiğin Çanakkale-Galiçya-Filistin Cephesi Anıları**, Timaş Yayınları, İstanbul 2007.

ARMAOĞLU, Fahri, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1980)**, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara 1984.

AVŞAR, Servet, **Birinci Dünya Savaşı'nda İngiliz Propagandası**, Kim Yayınları, Ankara 2004.

BEŞİKÇİ, Mehmet, **Birinci Dünya Savaşında Osmanlı Seferberliği**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2015.

BİLGİN, İsmail, **57. Alay Filistin: Susuz Aslanlar**, Timaş Yayınları, İstanbul 2012.

ÇAPA, Mesut, **Kızılay (Hilal-i Ahmer) Cemiyeti (1914-1925)**, Türkiye Kızılay Derneği Yayınları, Ankara 2010.

ÇULCU, Murat, **Arşivi Kaybolan Savaş: Sina-Filistin-Suriye Cephesi**, Kastaş Yayınları, İstanbul 2009.

_____, **Birinci Dünya Harbi'nde Fahreddin Paşa'nın Medine Müdafaası**, Kastaş Yayınları, 2006.

DUKAKİNZÂDE, Feridun, **Filistin Cephesi**, Askerî Akademiler Kumandanlığı Matbaası, İstanbul 1927.

ESİN, Mehmet Taylan, **Hilal'in Karanlık Yüzü: Osmanlı Kızılayı, Teşkilat-ı Mahsusa, Emval- i Metruke (1914-1921)**, Libra Yayınları, İstanbul, 2017.

GARDNER, Nikolas, **Kut'ül Amâre: Mezopotamya'da Bir Savaş 1915-1916**, (Çev. Mehtap Gün), Nesil Yayınları, İstanbul 2016.

Genelkurmay Başkanlığı, **Birinci Dünya Harbinde Türk Hava Harekâtı**, C.IX, Genelkurmay Yayınları, Ankara 1969.

_____, **Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Osmanlı Devri Birinci Dünya Harbi İdare Faaliyetleri ve Lojistik**, Genelkurmay Yayınları, Ankara 1985.

_____, **Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi: Irak-İran Cephesi 1914-1918**, Genelkurmay Yayınları, Ankara 1979.

_____, **Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi Sina-Filistin Cephesi: Harbin Başlangıcından İkinci Gazze Muharebeleri Sonuna Kadar**, Genelkurmay Yayınları, Ankara 1979.

GÖRGÜLÜ, İsmet, **On Yıllık Harbin Kadrosu (1912-1922): Balkan-Birinci Dünya ve İstiklal Harbi**, TTK Yayınları, Ankara 2014.

GÜCÜYENER, Fuat, **Sina Çölü'nde Türk Ordusu**, İstanbul 1943.

GÜLFETİN, Çelik vd., **Kızılay Arşiv Belgelerinde Savaş Esirleri**, İstanbul Medeniyet Üniversitesi Yayınları, 2018.

GÜRALP, Şerif, **1918 Yılı Türk Ordusunun Filistin ve Suriye'den Çekilişine 3üncü Süvari Tümeninin Harekâtı**, Genelkurmay Basımevi, Ankara 2006.

Harb-i Umumide Irak Harekâtı "Kutü'l Amare", Haz. İrfan Dağdelen, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kütüphane ve Müzeler Müdürlüğü, 2016.

Harb-i Umumîde Osmanlı Cepheleri Vekai, Erkân-ı Harbiye Mektebi Matbaası, 1338.

Hatıralar: Cemal Paşa, Haz. Alper Kabacalı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2017.

HÜLAGÜ, Metin, **Bir Umudun İnşası Hicaz Demiryolu**, Yitik Hazine Yayınları, İstanbul 2008.

Irak'ta İngiliz İşgal Yönetimi 1914-1918: İngiliz Devlet Arşivi Raporu, Haz. Ali Satan, Tarihçi Kitapevi, İstanbul 2016.

İHSANOĞLU, Ekmeleddin, **Suriye'de Modern Osmanlı Sağlık Müesseseleri, Hastahaneler ve Şam Tıp Fakültesi**, TTK Yayınları, Ankara 1999.

KANATLI, Şükrü, **Irak Muharebelerinde 3'ncü Piyade Alayı Hatıraları**, Genelkurmay Basımevi, Ankara 2006.

KANDEMİR, Feridun, **Fahreddin Paşa'nın Medine Müdafaası: Peygamberimizin Gölgesinde Son Türkler**, Yağmur Yayınları, İstanbul 2018.

KARACAKAYA, Zafer vd., **Kızılay Arşiv Belgelerinde Birinci Dünya Savaşı**, Türk Kızılayı Yayınları, İstanbul 2018.

KARAL, Enver Ziya, **Osmanlı Tarihi**, C.IX, TTK Yayınları, Ankara 1999.

KIRANLAR, Safiye, **Savaş Yıllarında Türkiye'de Sosyal Yardım Faaliyetleri (1914-1923)**, TTK Yayınları, Ankara 2013.

KRESS, Von, **Son Haçlı Seferi Kuma Gömülen İmparatorluk**, Çev. Tahir Balaban, Yeditepe Yay., İstanbul 2007.

KRESSENSTEIN, Kress Von, **Türklerle Beraber Süveyş Kanalı**, Çev. Mahssar Besim Özalpsan, İstanbul 1943.

KUT, Halil, **Bitmeyen Savaşta Kut'ül Amare Halil Paşa'nın Hatıraları**, Akıl Fikir Yayınları, 2016.

KÜÇÜKATEŞ, Şerif vd., **Osmanlı Gazetelerinde Hilal-i Ahmer Cemiyeti**, İstanbul 2018.

LAKE, Sir Percy, **Irak Raporu**, Çev. Hüsameddin, İstanbul, Matbaai Amire, 1333.

Mehmet Emin, **Selman-ı Pak Meydan Muharebesi**, Dersaadet 1338.

Milli Mücadelede Hilal-i Ahmer, Haz. İsmail Hacıfettahoğlu, Türk Kızılay Derneği Yayınları, Ankara 2007.

Mirliva Sedad, Yıldırımın Akibeti, Askeri Matbaa, İstanbul 1927.

Osmanlı Belgelerinde Birinci Dünya Harbi, C.I, İstanbul, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Yayın Nu: 130, 2013.

Osmanlı Belgelerinde Birinci Dünya Harbi, C.II, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Yayın Nu: 130, İstanbul 2013.

Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Hanımlar Merkezi Takvimi II, İstanbul 1332.

Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti Harb-i Hazırda Faaliyetleri, 1329.

ÖĞÜN, Tuncay, **Kafkas Cephesi'nin I. Dünya Savaşı'ndaki Lojistik Desteği**, Dergâh Yayınları, İstanbul 2015.

ÖMER, Besim, **Hanımfendilere Hilal-i Ahmer'e Dair Konferans**, Türk Kızılay Derneği, Ankara 2007.

ÖZBAY, Kemal, **Türk Askeri Hekimliliği Tarihi ve Askeri Hastaneleri**, İstanbul Matbaası, İstanbul 1976.

ÖZEL, Ahmet, "Esir", İslam Ansiklopedisi, C. 11, **Türk Diyanet Vakfı Yayınları**, İstanbul 1995

ÖZDEMİR, Hikmet, **Salgın Hastalıklardan Ölümler 1914-1918**, TTK Yayınları, Ankara 2005.

ÖZKAN, Behiç-Mustafa Sarıkaya, **Sahrada Sağlık Hizmetleri**, Hepak Basımevi, İzmir 1957.

Mehmet Emin, **1330-1334 Harb-i Umumîde Osmanlı Cepheleri Vekayî**, Erkân-ı Harbiye Mektebi Matbaası, 1338.

Milli Savunma Bakanlığı, **Cepheden Mektuplar**, Ankara 1999.

MUTİ, Ali, **Tarihi Lübnan 1908-1918**, Beyrut 1992.

NEDİM, Şükrü Mahmut, **Filistin Savaşı (1914-1918)**, Çev. Abdullah Er, Ankara 1995.

Padişah Himayesinde Kızılay Cemiyeti Yıllığı (1911-1913), Haz: Ahmet Zeki İzgöer ve Ramazan Tuğ, **Türkiye Kızılay Yayınları**, Ankara 2013.

POLAT, Ü. Gülsüm, **Osmanlı Devleti ve İngiltere Ekseninde I. Dünya Savaşı Yıllarında Mısır**, ATAM Yayınları, Ankara 2015.

SABİS, Ali İhsan, **Harp Hatıralarım, I. Dünya Harbi. C.II**, Nehir Yayınları, İstanbul 1992.

SANDERS, Liman Von. **Türkiye’de 5 Yıl**, Haz. Muzaffer Albayrak, Yeditepe Yay., İstanbul 2010.

SANDES, E.W.C., **Kuşatma ve Esaretin Adı Kûtulamâre: Esir Bir İngiliz Subayının Anıları**, Çev. Tuncay Yılmaz, Yeditepe Yay., İstanbul 2017.

Seferde Hedimet-i Sıhhiye Hakkında Malumat-ı Umumiye ve Sari Hastalıklara Karşı Tedbirler, Kadir Matbaası, İstanbul 1330.

SELAM, Selim Ali, **Beyrut Şehremini’nin Anıları 1908-1918**, Çev. Halit Özkan, Klasik Yayınları, İstanbul 2015.

SHAW, Stanford J., **Birinci Dünya Savaşı’nda Osmanlı İmparatorluğu: Savaş Giriş**, (Çev. Beyza S. Aydaş), TTK Yayınları, Ankara 2014.

Sıhhiye Bölüğü ve Seyyar Hastahane Levazım-ı Tıbbiye ve Cerrahiyesi, Matbaai Askeriye, İstanbul 1330.

Son Devir Osmanlı Hastaneleri, Ed: Ömer Faruk Yılmaz, Çamlıca Yayınları, İstanbul 2008.

TAŞ, Necati Fahri, **Nurettin Paşa**, ATAM Yayınları, Ankara 2014.

TAŞKIRAN, Cemalettin, **Ana Ben Ölmedim: I. Dünya Savaşı'nda Türk Esirleri**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2017.

TAŞKÖPRÜLÜ, Mehmet, **Irak Cephesi'nden Burma'ya: Savaşın ve Esaretin Günlüğü**, Haz. Mesut Uyar-Ahmet Özcan, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2015.

TOWNSHEND, V. F. Charles, **Irak Seferi ve Esaret**, Çev. Tarih-i Asker-i Osmâni Encümeni, Sadeleştiren: Recep Ahışalı, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2007.

TOPÇU İbrahim- İZGÖER Ahmet Zeki, **Hilâl-i Ahmer Mecmû'aları**, C. 1, Türkiye Kızılay Yayınları, İstanbul 2020.

Türkiye Kızılay Derneği 73 Yıllık Hayatı, Ankara 1950.

Türkiye Kızılay Derneği, **100 Yıllık İnsanlık Hizmetinde (1863-1963)**, Türkiye Kızılay Derneği, İstanbul 1964.

Türkiye Silahlı Kuvvetleri Tarihi Osmanlı Devri Birinci Dünya Harbi: İdari Faaliyetler ve Lojistik, C. 10, Genel Kurmay Başkanlığı, Ankara 1985.

ULUĞTEKİN, Murat - M. Gül Uluğtekin. **Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Hilal-i Ahmer İcraat Raporları 1914-1928**, Pulat Basımevi, Ankara 2013.

UMAR, Ömer Osman, **Osmanlı Yönetimi ve Fransız Manda İdaresi Altında Suriye (1908- 1938)**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2004.

ÜLMAN, Haluk, **Birinci Dünya Savaşı'na Giden Yol ve Savaş**, Sevinç Matbaası, Ankara 1971.

ÜZEN, İsmet, **Osmanlı'nın Çöl Yürüyüşü: Kanal Seferleri**, Paraf Yayınları, İstanbul 2011.

VECİHİ, Mehmet, Filistin Ric'atı: **Cihan Harbine Aid Hatıralarımdan**, Matbaai

Askeriye, Dersaadet 1337.

VELİ, Selahaddin Saki, **Basın Tarihi: Irak'ta Türkmençe-Arapça, Türkmençe-Kürtçe Olarak Yayımlanan Gazete ve Dergiler Tarihi 1869-1979**, Bağdat 1981.

Yüzbaşı Mukbil Bey, **Irak Cephesi: Kûtü'l-Amâre Kuşatması**, Çev. Gül Karabuda, TTK Yayınları, Ankara 2019.

YILMAZ, Veli, **I'nci Dünya Harbi'nde Türk-Alman İttifakı ve Askeri Yardımlar**, İstanbul 1993.

5.2.Makaleler

Abdülaziz ed-Duri, "Bağdat", **TDV İslam Ansiklopedisi**, C. 4, İstanbul, 1991.

AKALIN, Durmuş, "İngiltere'nin Basra Körfezi Politikaları ve General Tawnshend'in Kûtü'l Amâre'de Esir Düşmesi", **Kûtü'l Amâre: Olaylar, Hatıralar, Raporlar**, Haz. Mehmet Yaşar Ertaç ve Hacer Kılıçaslan, Kronik Yayınları, İstanbul 2017.

AKANDERE, Osman, "Hilâl-i Ahmer Hastabakıcılık (Hemşirelik) Okulunun Açılması ve İlk Mezunları", **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, S. 8, Konya 2002.

AKBAY, Cemal, "Birinci Dünya Harbi'nde Sarıkamış Taaruzu ve Birinci, İkinci Kanal Seferleri Yapılmalı mıydı?", **Askeri Tarih Bülteni**, Yıl: 13, S. 25, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1988.

AKGÜN, Seçil-ULUĞTEKİN, Murat, "Hilal-i Ahmer ve Trablusgarp Savaşı", **OTAM**, S. 3, 1992.

AKURGAL, Fikri, "Yardım Psikolojisi ve Kızılay", **Kızılay Dergisi**, S. 33, Haziran 1949.

ALTINTAŞ, Ahmet, "Birinci Dünya Savaşı'nda Hilal-i Ahmer'in Macaristan'daki Faaliyetleri", **Tarihin Peşinde: Uluslar arası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi**, S. 16, 2016.

ARI, Kemal, “Kütü’l-Amare Kuşatmasında İngiliz Ordusunda İaşe Sıkıntısı ve Alınan Önlemler”, **Kütü’l-Amâre Zaferi: Birinci Dünya Savaşı’nda Irak Cephesi**, ATAM Yayınları, Ankara 2016.

ARIKAN, Mustafa, “Birinci Cihan Harbi Türk Esir Mektuplarında Duygu ve Düşünceler”, **Osmanlı Araştırmaları Dergisi**, C. IX, İstanbul 1991.

ARTUK, İbrahim, “Madalya”, **DİA**, C. 27, Ankara 2003.

AYDIN, Erdem, “Türkiye’de Sıtma Mücadelesi”, **III. Türk Tıp Tarihi Kongresi Kongreye Sunulan Bildiriler (İstanbul 20-23 Eylül 1999)**, TTK Yayınları, Ankara 1999.

_____, “Kızılây”, **Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C. XXV, Ankara 2002.

ALASYA, Fikret, “Kızılây ve Kızılhaç”, **Kızılây Dergisi**, S. 28, Ankara 1948.

ARABACI, Zeynep-DOĞRU, Ayşe, Birinci Dünya Savaşı Öncesi ve Savaş Döneminde Aşılama Uygulamaları ve Hemşirelik, **Kastamonu Sağlık Akademi Dergisi**, C. 2, S. 1, 2017.

BARAN, Tülay Alim, “Birinci Dünya Savaşı ve Irak Cephesi”, **Askeri Tarih Araştırmaları Dergisi**, C. 13, S. 25, 2015.

BAYRAK, M. Orhan, “Madalyalar ve Nişanlar”, *Antik ve Dekor*, S. 18, İstanbul 1993.
Besim Ömer, **IX. Washington Salib-i Ahmer Konferansına Memuriyetim Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti’ne Tekliflerim Hakkında**, Ahmet İhsan ve Şürekâsı, İstanbul 1328.

BEYOĞLU, Süleyman, “Arap İlişkilerinin Son Kırılma Noktası: Medine’nin Tahliyesi”, **ATAM**, C. 26, S. 78, 2010.

BİLGE, Mustafa, “Lübnan”, **DİA**, C.27, Ankara 2003.

BİLGİ, Nejdet, “Diyarbakır Valisi Reşit Bey’in Ermeni Meselesi Üzerine Bazı Görüşleri”, **Türk Yurdu**, C. 26, S. 226, 2006.

Binbaşı Ali Kamil, “Muhtelif Şekil Muharebelerde İkmalin İcrasına Göre Umumi

Esaslar”, **Levazım Mecmuası**, S. 3, İstanbul 1934.

ÇAPA, Mesut, “Balkan Savaşında Kızılay (Osmanlı Hilal-i Ahmer) Cemiyeti”, **OTAM**, S. 1, 1990.

ÇELİKER, Fahri, “Savaşa Katılan ve Onları Gören Birinin Gözüyle 1917 Güzü Sonundaki Kudüs Muharebeleri”, **Askeri Tarih Bülteni**, S. 10, Ankara 1980.

DEMİRTAŞ Bahattin-Mustafa Alparslan, “Askeri Raporlar ve Hatıratlara Göre Irak Cephesi”, **Kûtü’l-Amâre Zaferi: Birinci Dünya Savaşı’nda Irak Cephesi**, ATAM Yayınları, Ankara 2016.

DİNÇ, Mehmet Emin, “Halil Kut Paşa ve Kut Zaferi”, **Kûtü’l-Amâre Zaferi: Birinci Dünya Savaşı’nda Irak Cephesi**, ATAM, Yayınları, Ankara 2016.

ERKAL, Şükrü, “Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi Hicaz Cephesi ve Hicaz Ayaklanması”, **Askeri Tarih Bülteni**, S. 15, Ankara 1983.

FEDAİ, Aysel, “Irak Cephesi’nde Türk Ordusunun İaşe ve İkmal Faaliyetleri”, **Kûtü’l-Amâre Zaferi: Birinci Dünya Savaşı’nda Irak Cephesi**, ATAM Yayınları, Ankara 2016.

EREV, Muhittin, “Birinci Dünya Savaşı’nda Bir Yedek Subayın Hatıraları”, **Hayat Tarih Mecmuası**, C. 2, S. 8, 1967.

Genelkurmay Başkanlığı, “Kûtü’l-Amare Kuşatması ve Zaferi”, **Askeri Tarih Belgeleri Dergisi**, Genelkurmay Basımevi, S. 137, Ankara 2016.

Hafız Cemal, “Kızılay’ın Tarihi Hatıraları: Balkan Harbindeki Hizmetleri”, **Kızılay**, 6 Mart 1936.

KANADLI, Şükrü, “Irak Muharebelerinde 3 üncü Piyade Alayı Hatıraları”, **Askeri Mecmua**, S. 66, Askeri Matbaa, İstanbul 1945.

GÖNENÇ, Remzi, **Kızılay Dergisi**, S. 32, Ankara 1949.

GÜR, Süreyya Kadri, Kızılay Cemiyeti, **Poliklinik**, S. 55, Ocak 1938.

KANDEMİR, Feridun, “Birinci Dünya Savaşında Medine Müdafaası”, **Resimli Tarih Mecmuası**, 1950.

KIZIÇARSLAN, Hacer, “Kûtü’l Amâre Hezimetini Sonrasında İngiliz Cephesi “Irak Raporu”, **Kûtü’l Amâre: Olaylar, Hatıralar, Raporlar**, Haz. Mehmet Yaşar Ertaç ve Hacer Kılıçaslan, Kronik Yayınları, İstanbul 2017.

KÜSKÜ, Fırat, “II. Abdülhamid’in Madalya Siyaseti: Liyakat Madalyası Örneği”, **Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi**, S. 46, İstanbul 2021.

NİZAMOĞLU, Yüksel, “1917 Yılında Hicaz Cephesi: Arap İsyanının Yayılması ve Medine’nin Tahliye Programı”, **Bilig**, S. 66, 2013.

ÖZAYDIN, Zuhâl, “Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyetinin Kuruluşu ve Çalışmaları”, **Türkler Ansiklopedisi**, C.8, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002.

ÖZAYDIN, Zuhâl, “Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti Salnamesine Göre Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti’nin Kuruluşu”, **Tıp Tarihi Araştırmaları Dergisi**, İşaret Basım Yayın Organizasyon, İstanbul 1996.

_____, “Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti Salnamesine Göre Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti’nin Kuruluşu”, **Tıp Tarihi Araştırmaları Dergisi**, İşaret Basım Yayın Organizasyon, İstanbul 1996.

ÖZCAN, Ahmet, “Unutulan Cephe Unutulmayan Hatıralar: Irak ve Kûtü’l Amâre Hatıraları Üzerine Bir Deneme”, **Kûtü’l-Amâre Zaferi: Birinci Dünya Savaşı’nda Irak Cephesi**, ATAM Yayınları, Ankara 2016.

ÖZEL, Ahmet, “Esir”, **İslam Ansiklopedisi**, TDV, C. 11, İstanbul 1995.

SARI,NİL-ÖZAYDIN, Zuhale, “I.Dünya Savaşı’nda Osmanlı Hilali Ahmer Cemiyeti’nin Sağlık ve Sosyal Hayata Katkıları”, **II. Türk Tıp Tarihi Kongresi’nden Ayrı Basım**, TTK Yayınları, Ankara 1999.

SEYHUN, Mehmet Şerif, “Yemen Savaş Anıları (5 Mayıs 1914-5 Mart 1919)”, **Askeri Tarih Bülteni**, Yıl: 22, S.42, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1997.

SEZER, Cemal, “Birinci Dünya Savaşı’nda Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti’nin Esir Osmanlı Askerlerine Yaptığı Yardımlar: Bolu Örneği”, **BAİBU Sosyal Bilimler Dergisi**, C. 19, S. 1, 2019.

_____, “Birinci Dünya Savaşı’nda Hilal-i Ahmer Süveyş İmdat Heyetlerinin Faaliyetleri”, **Yeni Türkiye**, C. 22, S. 83, 2016.

ŞANDA, H. Avni, “Birinci Dünya Savaşı’nda Ekonomik Tedbirler”, **İstanbul Ticaret**, Yıl: 9, S. 438, İstanbul 1966.

ÜNAL, Levent, “Plan ve Krokilerle Kutü’l-Amâre Zaferi”, **Kûtü’l-Amâre Zaferi: Birinci Dünya Savaşı’nda Irak Cephesi**, ATAM Yayınları, Ankara 2016.

ÜNVER, Süheyl, “Birinci Cihan Harbinde Hilal-i Ahmer Aşhaneleri”, **I. Milli Kızılay Konferansı (11-13 Haziran 1964)**, Türkiye Kızılay Derneği, Ankara 1964.

TALAS, Cahit, “Kızılay Düşüncesi ve Sosyal Politika”, **Kızılay Dergisi**, S. 15, Ankara 1964.

TAN, M. Turan, “Hilal-i Ahmer’den Kızılay’a”, **Hilal-i Ahmer**, Aralık 1935.

TEPEKAYA, Muzaffer-KAPLAN, Leyla, “Hilal-i Ahmer Hanımlar Merkezi’nin Kuruluş ve Faaliyetleri (1877-1923)”, **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, S. 10, Konya 2003.

TEZGEL, Ragıp Doğan, “Cenevre Gözlemleri Bakımından Harp Yaralıları ve Bakımları”, **Kızılay Dergisi**, S. 20, 1964.

TOPÇU, İbrahim, İZGÖER, Ahmet Zeki, **Hilâl-i Ahmer Mecnû'aları**, C. 1, Türkiye Kızılay Yayınları, İstanbul 2020.

UÇAR, Muharrem-Adnan Ataç, “Birinci dünya Savaşı’nda Osmanlı Ordularının Sağlık Durumu ve Bulaşıcı Hastalıkların Etkisi”, **Bilim ve Ütopya**, Yıl: 12, S. 48, Ekim 2006.

UZLUK, Feridun Nafiz, “Kızılay Derneği’nin Kuruluşuna Kısa Bir Bakış”, **Kızılay Dergisi**, S. 16, Ağustos 1964.

ÜNVER, Süheyl, “ Birinci Cihan Harbinde Hilal-i Ahmer Aşhaneleri”, C.1. **Milli Kızılay Konferansı (11-13 Haziran 1964)**, Türkiye Kızılay Derneği, Ankara 1964.

YEŞİLYURT, Yahya-KIZILKAYA Oktay, “Yemen Cephesi Komutanlarından Arif Bey'in Tihame Harekâtı hakkında Askerî raporu”, **Askeri Tarih Araştırmaları Dergisi**, C. 13, S. 25, 2015.

YILMAZ, Hadiye, “Üç İngiliz Subayının Gözünden Kûtü’l Amâre Kuşatması”, **Kûtü’l Amâre: Olaylar, Hatıralar, Raporlar**, Haz. Mehmet Yaşar Ertaç ve Hacer Kılıçaslan, Kronik Yayınları, İstanbul 2017.

YURDABAK, Turgut, “Osmanlı Devrinde Haberleşme (Posta) Hizmetleri”, **Askeri Tarih Bülteni**, S. 22, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1987.

Yüzbaşı Sami, “İaşe Zabitanın Seferdeki Vazifesi”, **Levazım Mecmuası**, S. 3, İstanbul 1934.

6.TEZLER

ADA, Hüsnü, **Osmanlı Devleti'nin Hizmetinde İlk Modern Osmanlı Sivil Toplum Örgütü: Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti (1968-1911)**, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, (Yayınlanmış Doktora Tezi), İstanbul 2011.

AKKOR, Mahmut, **I. Dünya Savaşı'nda Anadolu'daki İngiliz Esirleri ve Esir Kampları**, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, (Doktora Tezi), Sakarya 2013.

ASLAN, Nebahat Oran, **I. Dünya Savaşı'nda Rus Savaş Esirleri ve Bunların İadeleri**, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, (Yayınlanmış Doktora Tezi), Erzurum 2003.

BEKTAŞ, Sümeyye, **Birinci Dünya Harbinde Suriye Filistin Cephesi, Karabük Üniversitesi**, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Karabük 2017.

BİLGİÇ, Fatma Torun, **Savaş Seferberliğinde Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyetinin Rolü (1914-1918)**, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2017.

BONAT, Neslihan, **Birinci Dünya Savaşı 7. Ordunun (Yemen) Sıhhi Durumu**, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya 2009.

HALAÇOĞLU, Ahmet, **Balkan Harbi Sırasında Rumeli'den Türk Göçleri (1912-1913)**, Ankara Üniversitesi, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, (Doktora Tezi), Ankara 1990.

İŞLER, Tuğba, **Birinci Dünya Savaşı Sırasında Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin Çanakkale Cephesi'ndeki Faaliyetleri**, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Afyonkarahisar 2017.

KOÇOĞLU, Naci, **7nci Kolordunun Balkan Harbi ve Birinci Dünya Harbindeki Rolü**, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlke ve İnkılâpları Tarihi Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 1995.

ÖZBÖLÜK, Rıza, **Birinci Dünya Savaşı'nda Hindistan'da Türk Esirleri**, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Doktora Tezi), Konya 2020.

YILDIRIM, Cevriye, **İzmir Hilal-i Ahmer Merkezi'nin Kuruluş ve Faaliyetleri (1911-1945)**, Uşak Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Uşak 2013.

7.DİJİTAL KAYNAKLAR

Matson (G. Eric and Edith) Photograph Collection (22,060), *Library of Congress*, <https://www.loc.gov/item/2019699653/> (Erişim Tarihi.17.01.2023)

EKLER

Kudüs Hastanesi Hasta Odaları, Matson (G. Eric and Edith) Photograph Collection (22,060), *Library of Congress*, <https://www.loc.gov/item/2019699653/> (Erişim Tarihi.17.01.2023)

Kudüs Hilâl-i Ahmer Hastanesi'nde Bir Hasta Koğuşu, *TKA*, Çerçevesiz Resimler Dosyası.

Çöl Hastanesinde Eşya Sevki, Matson (G. Eric and Edith) Photograph Collection (22,060), *Library of Congress*, <https://www.loc.gov/item/2019699653/> (Erişim Tarihi.17.01.2023)

Çölde Yaralı Nakli, *TKA*, Çerçevesiz Resimler Dosyası.

Dr. Neşet Ömer Bey'in Gözetiminde Kudüs Hastanesi'nde Bir Ameliyat Operasyonu, Matson (G. Eric and Edith) Photograph Collection (22,060), *Library of Congress*, <https://www.loc.gov/item/2019699653/> (Erişim Tarihi.17.01.2023)

Hasta Muayene Faaliyeti, Matson (G. Eric and Edith) Photograph Collection (22,060), *Library of Congress*, <https://www.loc.gov/item/2019699653/> (Erişim Tarihi.17.01.2023)

Sıhî Faaliyetlerde Kullanılan Bir Deve, Matson (G. Eric and Edith) Photograph Collection (22,060), *Library of Congress*, <https://www.loc.gov/item/2019699653/> (Erişim Tarihi.17.01.2023)

Hafır (Çöl) Hastanesi, Matson (G. Eric and Edith) Photograph Collection (22,060), *Library of Congress*, <https://www.loc.gov/item/2019699653/> (Erişim Tarihi.17.01.2023)

Kudüs'te Hasta Kayıt İşlemleri, Matson (G. Eric and Edith) Photograph Collection (22,060),
Library of Congress, <https://www.loc.gov/item/2019699653/> (Erişim Tarihi.17.01.2023)

Berlin'de Salib-i Ahmer Cemiyeti'nin Dr. Besim Ömer Bey ve Hilâl-i Ahmer Temsilcisi Dr.
Hikmet Bey için Düzenledikleri Çay Partisi, *TKA*, Çerçeveli Resimler Dosyası.

Süveyş Heyet-i İmdadiye Heyeti Üyelerinin
İsim Listesi ve Maaşlarını Gösterir Cetvel,
TKA, Kutu No: 221, Belge No: 41. 1

Hilâl-i Ahmer Vadi-i Sarar Hastanesi Vefat
Listesi, TKA, Kutu No:746, Belge No: 107.

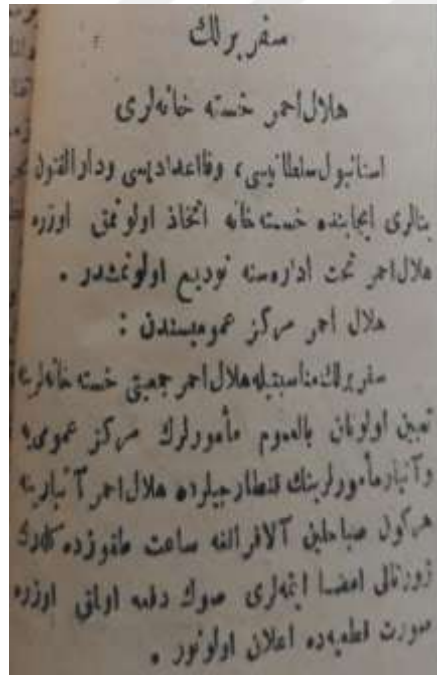
Yabancı Esirlere Verilen Paraların Listesi, TKA, Kutu No:861, Belge No: 361. 2.

Kudüs Limanı'na Amerikan Salib-i Ahmer Cemiyeti'nin Gönderdiği Malzeme Hakkında, *BOA*, DH.ŞFR., 72.85.

Hilâl-i Ahmer Ambarı (Cephelerden Talep Edilen Malzemelerin İstiflendiği Yer), *Tanin*, 16 Haziran 1915.

Seferberlik İlanı Sonrası Hilâl-i Ahmer Hazırlıkları, *Tasvir-i Efkâr*, 27 Ağustos 1914.

Hilâl-i Ahmer'in Gazilere Yardımı, *Tasvir-i Efkâr*, 11 Şubat 1915.

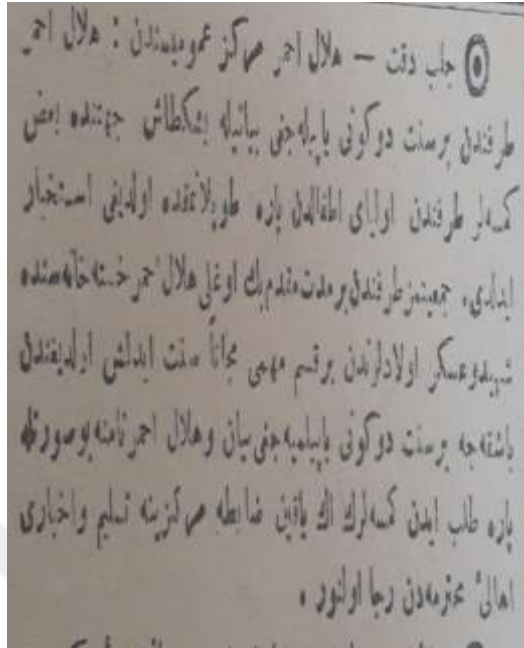
Hilâl-i Ahmer'in Şehit Ailelerine Yardımı, *Tanin*, 5 Kanun-i evvel 1917.

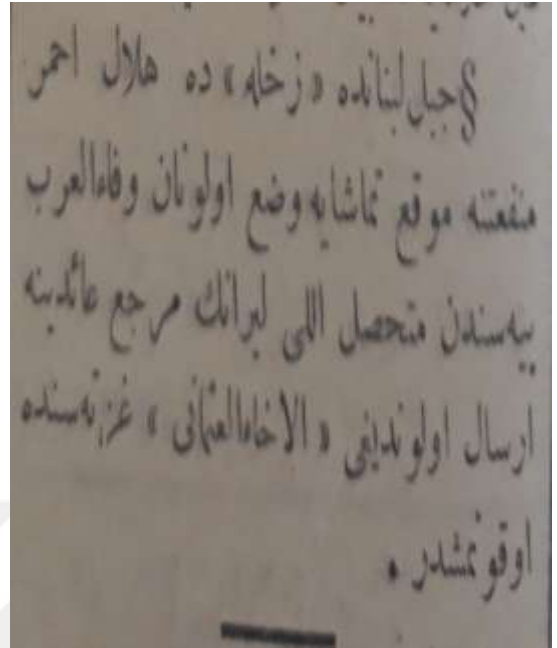
Hilâl-i Ahmer Hafir Hastanesi, *Tanin*, 23 Ağustos 1918.

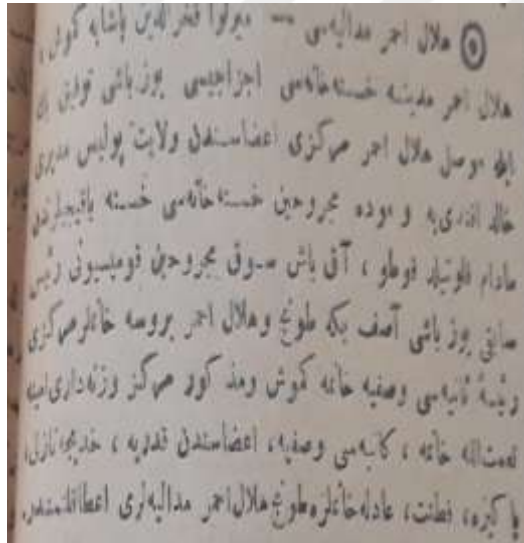
Hilâl-i Ahmer Hafir (Çöl) Hastanesi, *Tanin*, 12 Kanun-i sani, 1917.

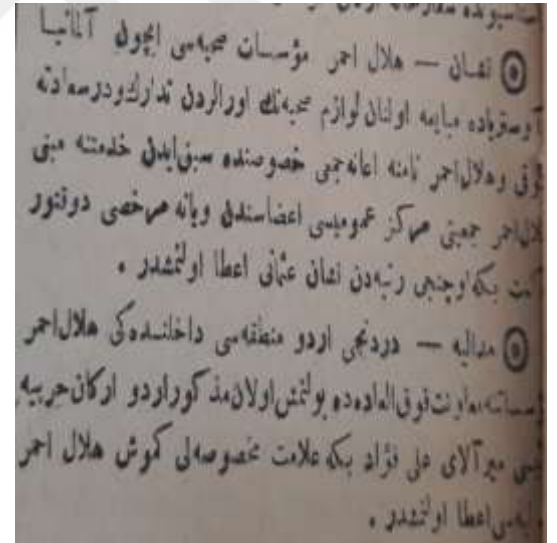
Haleb Hilâl-i Ahmer Merkezi, *Tasvir-i Efkâr*, 7
Eylül 1916.

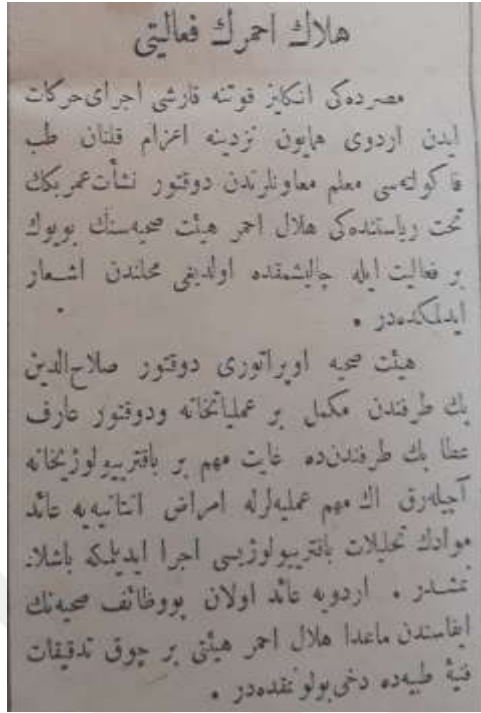
Cebel-i Lübnan Hilâl-i Ahmer Merkezi, *Tasvir-i
Efkâr*, 18 Nisan 1915.

Hilâl-i Ahmer Madalyaları, *Tanin*, 26 Temmuz
1917.

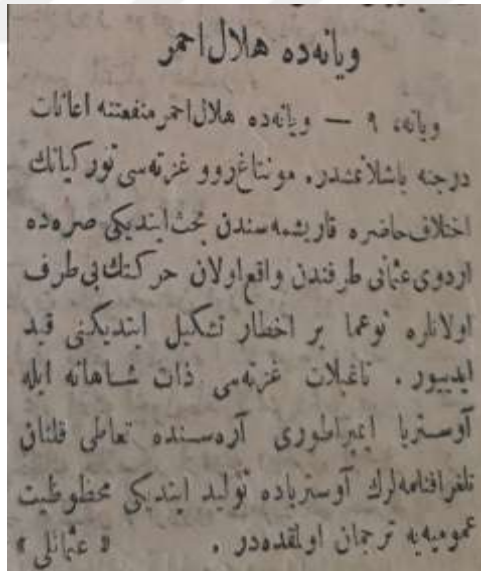
Hilâl-i Ahmer Madalyaları, *Tanin*, 29 Haziran
1917.

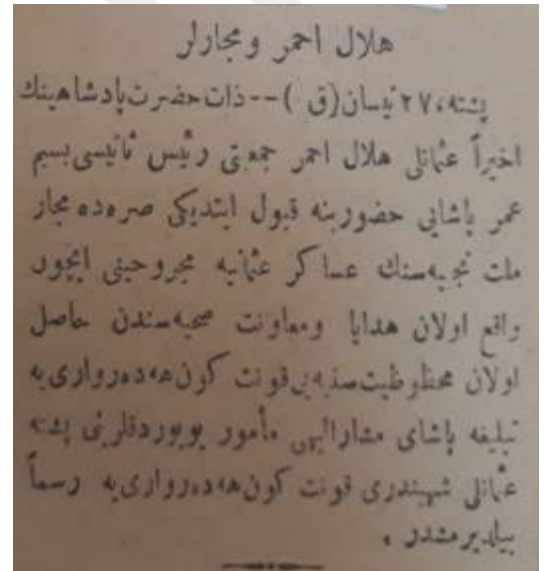
Süveyş Hilâl-i Ahmer Sıhhiye Heyeti, Tasvir-i Efkâr, 16 Nisan 1915.

Bağdat Hilâl-i Ahmer, Tasvir-i Efkâr, 28 Kanun-i sani 1915.

Viyana Hilâl-i Ahmer, Tanin, 29 Teşrin-i evvel 1330.

Hilâl-i Ahmer ve Macaristan, Tanin, 26 Nisan 1915.

آلمان صلیب احمرینک ارسالاتی
 آلمان صلیب احمری طرفندن عثمانلی هلال
 احمر مرکزیه کوندریلن آلات طیه ، اوتوموبیل
 ومعالجاتی محتوی اولان (۴۵) واغون، ایکی کون
 مقدم شهرتیه ورود ایختدر. بوارسالات پروفیسور
 «هیلدبراند» ک تحت نظارتنده اوله رق وقوع بولش
 ومومی ایله میتمده کی هیئت صحیده استانبوله
 واصل اولمشدر. وارد اولان ادوات واشیا آرسنده
 صوک سیم آلات طیه ایله خسته و اجزا نقله
 مخصوص و «رونکن» جهازینی محتوی اوتوموبیللرده
 موجوددر . «اوسمانیشرلوشید»

Almanya Salib-i Ahmer Cemiyeti, *Tasvir-i Efkar*, 10 Kanun-i sani 1914.

امریقا صلیب احمرینک معاوتی
 آمریکا صلیب احمر جمعیتی در مسعادتده ایکی
 خسته خانه کشاد وجهت صحیه آیرنجیه بر جوق
 مالزیه تیاریه اهدا و علاج و ادوات تیاریه دن ازم
 اولانلرینک دخی برلیسته سنی برای جلب و تدارک
 طلب ایله مشلدر . جمعیت مذ کوره نک بوصورته
 نوال ایند معاونتلری و غازیلر من حقنده ابدل
 ایله یکی شملت انساپنکارانه شایان شکراندر .

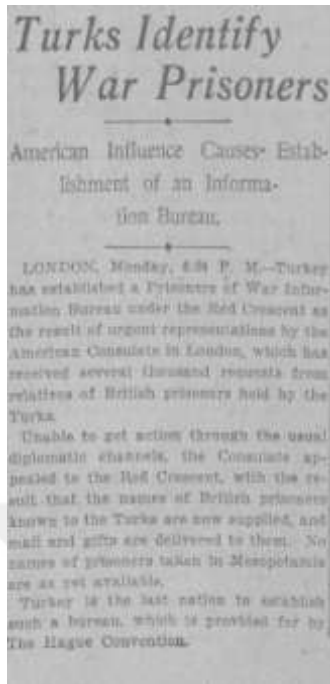
Amerika Salib-i Ahmer Cemiyeti, *Tanin*, 27 Mayıs 1915.

اسودج صلیب احمر مرخصلری
 هلال احمر جمعیتک تشکیلاتی تدقیق ایتک مفصلیه شهر مزه
 کلدکلرینی یازمش اولدیفمز اسودج صلیب احمر جمعیتی کاتب عمومی
 موسیو آبرتن زهتارلوند ایله مالموده انشاز ایند لا اسفاسنا
 آفنیولیات « غرنهسی مدر ویش محوری موسیو غوستاف فریستسن
 صالی کونکی بالقان زه نیله شهر مزدن مغارت ایختلدر . اساسیولنده
 هلال احمریک بر مرخصی ، مومی الیهانی ، جمعیت نامنه سلاملاشدر
 کی مومی الیهان یازار ابرتنی کون مطبوعه مزنی دخی زیارتله استانبولی
 زیارتلرینک فوق العاده ممنون اوله قیلرینی و برای تختلری ایجه کورمک
 اینچون تکرار یورابه کلک و پرمدن اقامت ایتک نیتده بولونمقلر
 بیان ایله مشلدر .

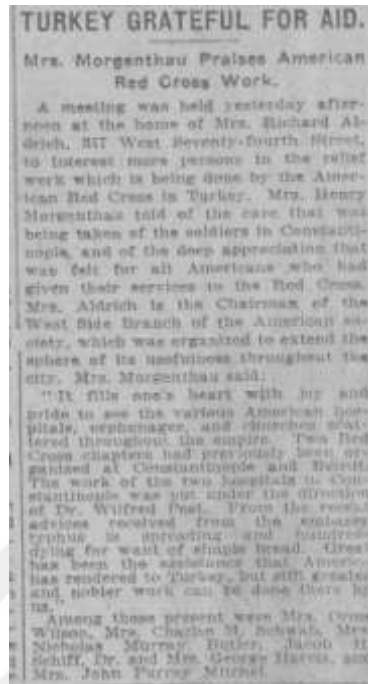
İsveç Salib-i Ahmer Cemiyeti, *Tanin*, 25 Temmuz 1918.

(توتونیا) ده فوق العاده برکون
 هلال احمر و آلمان و آوستریا صلیب احمرلری مقصدته
 بو کون عثمانلی اردو و دوتخاسی آلمانیا و آوستریا
 اردو و دوتخاسی ایله برلکده عین مقصدده یعنی محافظه
 موجودیت و اعلائی شان و تآمین مسالت عمومییه خدمت
 ایدرک کمال شان و شرف ایله مظفرانه حرب ایدرایکن
 مجروح غازیلر مزه و سوکلی متفقلمزک مجروحلرینه
 المزدن کلدیکی مساوت ایتک هم وظیفه و طنبوراته
 هم ده متفقلمزده قارشى بورجلی بولمیفمز اخوت
 و محبتک لازمه نشانهسی جله سندن بولشور . آلمانلر
 و آوستریا لیر اوج دولت معظمه نک قوای کلبه سینه
 قارشى فوق العاده متانت و غیرت ایله حرب ایتدکلری
 حالده سلاح آرقداشلری اولان عثمانلی مجروحلرینی
 اوتوموبوب جابجا اطانات تقدیه جمع ایدلکده و عثمانلی
 اردوسی ایچون سیار خسته خانه لر حاضر لایمقده در .
 هر عثمانلینک دخی کندى مجروح غازیلری دوشوندیکی
 قدرو قادار متفقلمزک جسور مجروحلرینی دوشونمسی

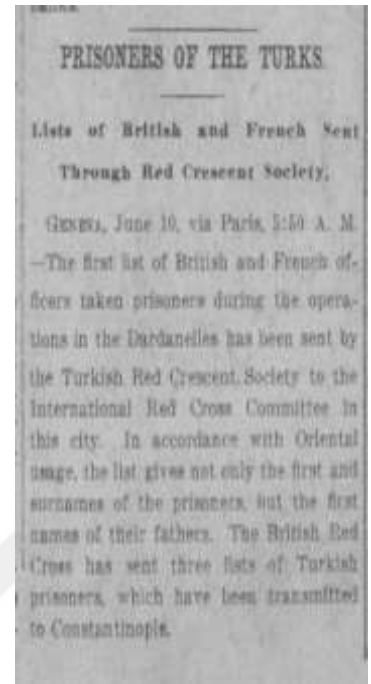
Alman ve Avusturya Salib-i Ahmer Cemiyeti, *Sabah*, 15 Teşrin-i sani 1330.

The New York Herald, 21 March 1916.

The New York Times, 15 April 1916.

New York Times, 15 June 1915.

Seferberlik ilanından sonra içerisinde vilayetlerde açılan Hilal-i Ahmer Hastaneleri Listesi, ATASE, Kls. 2478, Dos., 382, Fh. 1.2.

Medine-i Münevvere Hastanesinin Şam'a nakil edilmesi Hakkında, ATASE, Kls. 2463, Dos. 291, Fh. 1. 44.

ÖZGEÇMİŞ

Ad-Soyad	Cevriye YILDIRIM	
Eğitimi	Lise	Torbalı Atatürk Anadolu Lisesi (Torbalı Lisesi-İzmir)
	Lisans	Uşak Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Danışman: Prof. Dr. Tuncer BAYKARA
	Tezli Yüksek Lisans	Uşak Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı. Danışman: Doç. Dr. Mehmet KARAYAMAN
	Doktora	Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı. Danışman: Prof. Dr. Mevlüt ÇELEBİ
Yabancı Dil	İngilizce	81.25
Akademik Çalışmaları	Kitaplar YILDIRIM, Cevriye, Cellât Gölü ve Torbalı Sıtma Savaş Dispanseri, Kanyılmaz Matbaası, İzmir, 2011. Tezler YILDIRIM, Cevriye, İzmir Hilal-i Ahmer (Kızılay) Merkezi'nin Kuruluş ve Faaliyetleri (1911-1945), Uşak Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Uşak, 2013.	
İlgi Alanları	Sosyal Yardım Kuruluşları ve Faaliyetleri, İzmir Tarihi Araştırmaları, Sağlık Tarihi...	